

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

НАУКОВІ ПРАЦІ

**ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Випуск 5

**ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА СТВОРЕННЯ
КОРПОРАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ
ДЛЯ ОСВІТЯНСЬКОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

Збірник наукових праць

**Київ
2016**

УДК 026:37](477-25)ДНПБУ(062.552)

ББК 78.342я54

Н 34

Засновано у 2008 р.

Засновник і видавець – Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського

*Затверджено до друку вченою радою
Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 13 від 20.12.2016 р.)*

Наукові редактори: Т. В. Добко, д-р. наук із соціальних комунікацій, с. н. с.
І. Г. Лобановська, заввідділу наукового формування та опрацювання
документних ресурсів

Редакційна колегія:

Л. Д. Березівська, д-р іст. наук, чл.-кор. НАПН України (голова)

С. М. Зозуля, канд. іст. наук (заст. голови)

Т. В. Філімонова, канд. пед. наук

Л. І. Страйгородська, канд. іст. наук

Л. І. Самчук, заввідділу наукової інформаційно-бібліографічної діяльності

Рецензенти: Г. П. Пустовіт, д-р пед. наук, професор

Відповідальний за випуск: І. Г. Лобановська

**Н 34 Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені
В. О. Сухомлинського.** Вип. 5. Організація і методика створення корпоративних
інформаційних ресурсів для освітянської галузі України : зб. наук. пр. / НАПН
України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [наук. ред.:
Т. В. Добко, І. Г. Лобановська ; редкол.: Л. Д. Березівська (голова), С. М. Зозуля
(заст. голови), Т. В. Філімонова, Л. І. Страйгородська, Л. І. Самчук]. – Київ, 2016.
– 181 с. : табл., рис. – Бібліогр. у кінці ст. – Засновано у 2008 р.

Збірник наукових праць містить матеріали, підготовлені фахівцями ДНПБ України ім.
В. О. Сухомлинського в процесі виконання НДР „Організація і методика створення
галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітянської галузі України” (2014–
2016 рр.), а також доповіді, виголошені на міжнародній науково-практичній конференції,
проведеній за результатами наукових досліджень, здійснених упродовж 2016 року.

Для фахівців у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, інформаційної
діяльності.

УДК 026:37](477-25)ДНПБУ(062.552)
ББК 78.342я54

*Опубліковані матеріали відбивають погляди авторів,
які не завжди збігаються з думкою редакційної колегії*

За точність цитувань відповідальність несуть автори

Матеріали подано в авторській редакції

ISSN 2409-0891

© Державна науково-педагогічна
бібліотека України
ім. В. О. Сухомлинського, 2016

ЗМІСТ

ЗМІСТ	3
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ, НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ГАЛУЗЕВОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ	6
Березівська Л. Д., Зозуля С. М., Лобановська І. Г., Хемчян І. І. БІБЛІОТЕЧНО- ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ.....	7
Зозуля С. М. ОСНОВНІ НАПРЯМИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ В ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	14
Матвійчук О. Є. БІБЛІОТЕЧНА ПЕДАГОГІКА, АБО ВИХОВАННЯ КНИЖКОЮ	24
Страйгородська Л. І. СТОРІНКИ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ПІДГРУНТЯ СУЧАСНОГО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	30
Лобановська І. Г. КОРПОРАТИВНІ БІБЛІОТЕЧНІ ПРОЕКТИ – ПЕРСПЕКТИВНА ФОРМА ІНТЕГРУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ.....	35
РОЗДІЛ II. ФОРМУВАННЯ ГАЛУЗЕВИХ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ..	43
Бондар Л. М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОКУМЕНТНОГО ПОТОКУ НЕПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ У ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО	44
Бондарчук О. Б. НАВЧАЛЬНА КНИЖКА ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.).....	51
Дроншкевич О. В. КОЛЕКЦІЯ „ВИДАННЯ ХVІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ”: ВИВЧЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ, ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ.....	60
Дунаєва Л. М. ЗБЕРІГАННЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ У ВІК ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ	66
Іващенко В. М. КОЛЕКЦІЯ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ЯК ГАЛУЗЕВИЙ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС ТА ДЖЕРЕЛО НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	73
Ніколасенко Я. М. МІЖНАРОДНИЙ КНИГООБМІН В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА	79
Орищенко І. О. ФОРМУВАННЯ ФОНДУ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО: ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД (1869–1926 рр.).....	83
Палійчук Р. І. ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОРОБОК С. І. МИРОПОЛЬСЬКОГО (1842–1907) ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	90
Міхно О. П. ВИДАВНИЧА СЕРІЯ „БІБЛІОФОНД ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ” ЯК СПОСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КНИЖКОВИХ МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЙ	97
Зоріна Н. Є., Коваленко С. Г. ЗВЕДЕНІ БАЗИ ДАНИХ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ВЗАЄМОДІЇ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ КООПЕРУВАННЯ.....	103

Акульшина А. В. СОЗДАНИЕ ВЕБ-САЙТА НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ БИБЛИОТЕКИ ВУЗА	113
РОЗДІЛ III. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ	119
Павленко Т. С. ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТРЕБИ КОРИСТУВАЧІВ – ОРІЄНТИР УДОСКОНАЛЕННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	120
Аксюто Е. В., Бабарико-Омельченко В. Б., Грек В. С. ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ СФЕРЫ АГРАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ОПЫТ БЕЛОРУССКОЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ БИБЛИОТЕКИ	128
Кемпе В. Ю. НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА З ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ФОНДІ ГАЛУЗЕВОЇ КНИГОЗБІРНИ.....	132
Селецький А. В. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАУК ПРО ОСВІТУ, ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ	139
Кропочева Н. М. КРАУДСОРСИНГ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ РЕФЕРАТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ	146
Демида Є. Ф. ФУНКЦІОНАЛЬНІ Й ПОШУКОВІ МОЖЛИВОСТІ БАЗИ ДАНИХ „ПЕРІОДИКА” В СИСТЕМІ ІНТЕГРОВАНОГО ГАЛУЗЕВОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО	153
Гроздова И. В. ЭЛЕКТРОННЫЕ КОЛЛЕКЦИИ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ БИБЛИОТЕКИ ВУЗА	160
Вараксіна Н. В., Шило А. О. УПРОВАДЖЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ БІБЛІОТЕК	164
Лога Т. В. СУЧАСНИЙ СТАН ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	174

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АБІС	– автоматизовані бібліотечні інформаційні системи
АЗ	– авторитетний запис
АК	– авторитетний контроль
АФ	– авторитетний файл
ББК	– Бібліотечно-бібліографічна класифікація
БД	– бази даних
БЗ	– бібліографічний запис
БО	– бібліографічний опис
ДБО	– довідково-бібліографічне обслуговування
ДНПБ	– Державна науково-педагогічна бібліотека
ДПА	– довідково-пошуковий апарат
ДСТУ	– державний стандарт України
ЕБ	– електронна бібліотека
ЕДД	– електронна доставка документів
ЕК	– електронний каталог
ЕР	– електронні ресурси
ЗвБД	– зведена база даних
ЗНП	– збірники наукових праць
ІГР	– інтегрований галузевий інформаційний ресурс
ІКТ	– інформаційно-комунікаційні технології
ІІ	– інформаційні потреби
ІІМ	– інформаційно-пошукові мови
ІПС	– інформаційно-пошукові системи
ІР	– інформаційні ресурси
КС	– ключові слова
ЛЗ	– лінгвістичне забезпечення
МБА	– міжбібліотечний абонемент
МОН	– Міністерство освіти України
МІР	– мова предметних рубрик
НАПН	– Національна академія педагогічних наук
НПЕБ	– науково-педагогічна електронна бібліотека
ПЗ	– предметні заголовки
ПОД	– пошуковий образ документа
ПОЗ	– пошуковий образ запиту
ПР	– предметні рубрики
САБ	– система автоматизації бібліотек
СК	– систематичні каталоги
УДК	– Універсальна десяткова класифікація
MARC-формат	– формат машиночитного каталогізаційного запису

**РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ,
ОРГАНІЗАЦІЙНІ, НАУКОВО-
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ
ГАЛУЗЕВОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО
РЕСУРСУ**

Березівська Л. Д.

д-р іст. наук, чл.-кор. НАПН України,
директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Зозуля С. М.

канд. іст. наук, заступник директора з наукової роботи

Лобановська І. Г.

заввідділу наукового формування та опрацювання
документних ресурсів

Хемчян І. І.

заввідділу науково-методичного забезпечення
діяльності мережі освітянських бібліотек

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ¹

За роки незалежності в Україні склалася система бібліотечно-інформаційного забезпечення національної освіти. Провідна роль у цій системі належить Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В.О. Сухомлинського НАПН України (далі – ДНПБ) як науковій установі з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформаційної діяльності, педагогічного джерелознавства, біографістики та історії освіти; національному галузевому книгосховищу, центру з питань бібліотечно-інформаційного забезпечення освіти; головному координаційному, науково-методичному центру мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України.

ДНПБ на засадах системної взаємодії та координації діяльності з іншими освітянськими бібліотеками обслуговує наукові, науково-педагогічні установи, заклади освіти та інші організації й установи різних форм власності, наукових і науково-педагогічних працівників, управлінців у сфері освіти, учителів, вихователів дошкільних і позашкільних навчальних закладів, учнів, студентів вищих навчальних закладів, здобувачів освіти, а також спеціалістів суміжних галузей.

Діяльність ДНПБ спрямована на вдосконалення бібліотечно-інформаційного супроводу освіти шляхом формування нового соціокультурного образу бібліотеки, яка здатна ефективно забезпечувати сучасні потреби користувачів, володіє потужними базами даних, надає вільний і необмежений доступ до світових інформаційних мереж і банків даних на основі широкого використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, орієнтації на інтеграцію внутрішніх і зовнішніх інформаційних ресурсів для сприяння інформатизації та інтелектуалізації суспільства.

---

¹ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / НАПН України ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ, 2016. – С. 183–189. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0B6UkMWiy4uKzLVE0czBVRIZXR2NsTkk0blc4bGNnTjNzbGNF/view>

Актуальними проблемами в бібліотечно-інформаційному забезпеченні освіти є:

– недостатність комплектування бібліотечного фонду новими періодичними та неперіодичними українськими й зарубіжними виданнями, традиційними та електронними навчальними посібниками, електронними копіями навчально-методичних видань, що знижує рівень упровадження принципу рівного доступу користувачів до інформації;

– недостатні темпи впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, що ускладнює або унеможлиблює виконання виробничих процесів та обслуговування користувачів на сучасному рівні, застарілий комп'ютерний парк, відсутність єдиного ліцензованого програмного забезпечення для автоматизації бібліотечних процесів;

– відсутність доступу до світових інформаційних ресурсів OCLC, EBSCO, повнотекстових електронних журналів провідних європейських видавництв Elsevier, Springer, Kluwer Academic Press тощо.

Шляхи їх розв'язання полягають у забезпеченні ДНПБ, інших освітянських бібліотек інформаційними ресурсами, власною видавничою базою малої поліграфії, сучасними інформаційно-комунікаційними засобами для публікування наукової, науково-методичної, виробничої, бібліографічної, реферативної та аналітичної продукції, а також відповідними матеріально-технічними й іншими засобами для створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу освітянської галузі України; участі фахівців бібліотек, зокрема ДНПБ, у роботі міжвідомчої координаційної ради з питань бібліотек і бібліотечної справи, створеної при Міністерстві культури України, науково-методичної комісії з організаційно-методичного забезпечення вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України, інших фахових об'єднаннях; державній підтримці потенціалу молодих науковців бібліотеки та сприяння їх творчому зростанню.

Фундаментальна роль бібліотечно-інформаційного забезпечення освіти

Одним із пріоритетних напрямів державної політики сучасної України є розвиток і створення відкритої мережі освітніх ресурсів, їх інтегрування, про що наголошено в Законі України „Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки”, Концепції Державної цільової національної культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи „Бібліотека – XXI”, „Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні”, Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року „Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України” тощо.

У сучасних світових соціально-культурних та економічних умовах бібліотечна діяльність набуває значення фундаментальної категорії соціуму. До базових вимог, що визначають рух України до інформаційного суспільства, належать: формування єдиного інформаційно-комунікаційного простору як частини світової інформаційної інфраструктури; інтенсивний розвиток нових і високих технологій; створення системи забезпечення прав громадян на вільне отримання, поширення та використання інформації; задоволення потреб

суспільства в інформації; підвищення рівня освіти, науково-технічного й культурного обміну за рахунок розширення регіональної, національної та міжнародної інформаційної взаємодії.

Сукупність цих чинників визначає, що бібліотека вступає в стадію трансформації як власне інформаційно-бібліотечного обслуговування, так і функціональної спрямованості бібліотечної діяльності, що стає багатоаспектною, динамічною, різноманітною. Народжуються нові напрями й форми бібліотечної діяльності, що сприяють задоволенню інформаційних потреб користувачів бібліотек, трансформуються під впливом інтелектуалізації соціально-економічного життя України.

Останнє десятиліття відзначено формуванням таких важливих напрямів, як інтегрування інформаційних ресурсів бібліотек; створення на базі бібліотек інформаційних центрів у галузі освіти, права, екології; розвиток культурно-освітнього й творчого простору бібліотеки тощо. Тому сьогодні, коли стратегічний курс України на інтеграцію в європейський простір та світове співтовариство є особливо актуальним, важливим завданням розвитку інформаційного простору нашої держави стало формування сучасних національних інформаційних ресурсів. Водночас умовою розвитку інформаційного суспільства є своєчасне, якісне й повноцінне бібліотечно-інформаційне забезпечення фахових потреб освітян.

Основні здобутки щодо формування бібліотечно-інформаційного забезпечення освіти

Наприкінці 90-х років ХХ ст. в Україні діяло близько 45 тис. книгозбірень різних типів і видів, які входили до загальнодержавної системи бібліотек, що об'єднувала мережі публічних і спеціальних (медичних, науково-технічних, сільськогосподарських тощо) бібліотек. Мережі очолювали відповідні державні, республіканські, центральні бібліотеки. У цій системі галузевих мереж була відсутня лише освітянська. Відповідно не було і її центру — головної галузевої бібліотеки, яка б цілеспрямовано формувала й координувала галузевий інформаційний ресурс, створювала систему інформаційного забезпечення освіти, здійснювала відповідну науково-методичну, координаційну, організаційну роботу з освітянськими бібліотеками. Відсутність єдиного науково-методичного центру в умовах зміни парадигми освіти, інноваційних методів роботи, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у бібліотеках впливало на ефективність виконання ними своєї інформаційно-освітньої місії.

Сьогодні провідна роль у бібліотечно-інформаційному забезпеченні освіти належить Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського. Її засновано згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 1999 р. № 2018 за ініціативою Національної академії педагогічних наук України та Міністерства освіти і науки України з метою науково-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку національної освіти, сприяння здійсненню наукових досліджень у галузі педагогіки та психології, упровадження досягнень науки, техніки, кращого досвіду в практику роботи навчальних закладів і їхніх структурних підрозділів —

бібліотек, а також сприяння освіті та самоосвіті педагогічних, науково-педагогічних, бібліотечних кадрів, молоді, яка навчається, батьків. У цьому полягає її особливість, адже в Україні лише чотири бібліотеки мають науковий статус.

Із січня 2000 р., об'єднавши фонди наукової бібліотеки Інституту педагогіки НАПН України та Центральної освітянської бібліотеки МОН України, продовжуючи традиції їх діяльності, ДНПБ позиціонує себе як науково-дослідна установа з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства та інформаційної діяльності; національне галузеве книгосховище, всеукраїнський науково-інформаційний, науково-методичний і координаційний центр мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України.

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України № 664-р від 5 листопада 2003 р. ДНПБ присвоєно ім'я видатного українського педагога-гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського за вагомий внесок у втілення його ідей у навчально-виховний процес.

Структуру бібліотеки сформовано згідно з основними напрямками її діяльності, яка змінювалася в руслі нових суспільних викликів. Так, із роками створено відділи: наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти, історії освіти, соціокультурних комунікацій та міжнародних зв'язків; відкрито читальну залу фонду О. В. Сухомлинського, медіа-центр, кімнату-музей рідкісної книги. Їх створення сприяло підвищенню якості інформаційного забезпечення інноваційного розвитку освіти України.

У 2003 р. уперше в історії України створено галузеву мережу бібліотек, що нині об'єднує понад 16 тис. педагогічних і навчально-педагогічних книгозбірень, які мають спільну мету, завдання та є ієрархічною макросистемою з характерними для неї підсистемами та елементами. До мережі входять: ДНПБ, Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека, Миколаївська науково-педагогічна бібліотека, спеціальні бібліотеки установ НАПН України, бібліотеки обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації педагогічного та інженерно-педагогічного профілів, професійно-технічних навчальних закладів, загальноосвітніх навчальних закладів, районних (міських) методичних кабінетів (центрів).

Головною метою діяльності мережі є формування єдиного галузевого інформаційного ресурсу, створення системи науково-інформаційного забезпечення освіти шляхом інтегрування інформаційних ресурсів освітянських бібліотек, що мають забезпечувати реалізацію головного принципу сучасної парадигми освіти — рівного доступу до інформаційних ресурсів. Ці бібліотеки обслуговують понад 7,7 млн користувачів, яким щороку видається близько 49 млн примірників документів.

Сьогодні інформаційні ресурси мережі освітянських бібліотек налічують понад 335 млн примірників документів на різних носіях інформації багатьма мовами світу, що становлять значущий сегмент національного галузевого ресурсу Державного бібліотечного фонду України. Важливим складником інформаційних ресурсів освітянських бібліотек є рідкісні й цінні видання

(книжкові пам'ятки), що становлять національне надбання України. Загалом у фондах освітянських бібліотек зберігається понад 230 тис. примірників таких документів.

У фонді ДНПБ – понад 28 тис. примірників документів, які постановою Кабінету Міністрів України від 19 грудня 2001 р. № 1709-р віднесено до національного надбання України. З огляду на вагому соціально-культурну значущість і унікальність цього наукового об'єкта, відповідно до Програми його зберігання, обліку та введення до наукового обігу в ДНПБ сформовано п'ять колекцій рідкісних видань („Педагогіка”, „Психологія”, „Шкільні підручники і навчальні посібники”, „Колекція документів іноземними мовами”, „Колекція часописів ХІХ – початку ХХ ст.”); проведено основні заходи з покращення фізичного стану документів із ослабленою матеріальною основою для забезпечення їх довготермінового зберігання; створено кімнату-музей рідкісної книжки як творчу лабораторію, де здійснюється науково-дослідна, культурно-освітня та виставково-експозиційна діяльність; до Європейської електронної бібліотеки „Europeana” надано описові метадані оцифрованих книжок із питань педагогіки, психології. Доступ до рідкісних видань забезпечено через веб-портал бібліотеки. Зростання ролі освіти й науки в усіх сферах суспільного життя окремих країн та у глобалізованому світі загалом, посилення зв'язку між станом освітньо-наукової системи і соціально-економічним становищем є однією з провідних тенденцій глобального розвитку на початку ХХІ століття.

У свою чергу, самі науково-освітні системи переживають період глибоких перетворень у зв'язку зі змінами в їхньому функціонуванні в суспільстві та через активне впровадження в освітню й наукову практику нових інструментів, передусім інформаційно-комунікаційних технологій. Рушійну роль в інформаційному забезпеченні освіти відіграють електронні бібліотеки, призначені для інтегрування інформаційних ресурсів й ефективної навігації в них. Серед них – Науково-педагогічна електронна бібліотека ДНПБ та 25 електронних бібліотек вищих педагогічних навчальних закладів.

Надання доступу до інформаційних ресурсів бібліотек забезпечує довідково-пошуковий апарат (ДПА), який складається з розвиненої системи електронних каталогів і баз даних, карткових каталогів і картотек.

За останні роки відбулися позитивні зрушення в бібліотечно-інформаційному забезпеченні освіти. Основними здобутками є те, що вперше в Україні на базі ДНПБ:

- створено інтегрований галузевий інформаційний ресурс на різних носіях інформації;
- розроблено й упроваджено теоретико-методологічні та організаційні засади системи науково-інформаційного забезпечення освіти України;
- здійснено науково-інформаційний супровід таких державних цільових програм, як „Вчитель”, „Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти”, „Державна цільова програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 р.” та ін.;

- створено й упроваджено цілісну систему бібліографічних видань у традиційній та електронній формі (науково-допоміжних, рекомендаційних, бібліографічних);
- розроблено й частково упроваджено Концепцію інформатизації мережі освітянських бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів;
- сформовано галузевий сегмент у загальнодержавній реферативній базі даних „Україніка наукова” та Українському реферативному журналі „Джерело”;
- створено веб-портал ДНПБ та сайти провідних бібліотек мережі для надання доступу до інформаційних ресурсів дистантним користувачам;
- створено Науково-педагогічну електронну бібліотеку ДНПБ;
- створено віртуальний інформаційно-бібліографічний ресурс „Видатні педагоги України та світу”;
- забезпечено надання доступу до ІГР через зведені бібліографічні бази даних: „Зведену базу даних дисертацій з питань освіти, педагогіки та психології”, „Зведену базу даних збірників наукових праць з питань освіти, педагогіки та психології”, „Зведену базу даних періодичних видань”, передплачених освітянськими книгозбірнями;
- створено читальну залу фонду В.О. Сухомлинського як наукову лабораторію з вивчення педагогічної спадщини видатного педагога;
- створено кімнату-музей рідкісної книги;
- розроблено систему науково-інформаційних і культурно-освітніх заходів (науково-педагогічний лекторій, педагогічні читання, художньо-мистецькі виставки тощо);
- розроблено комплекс заходів із національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Україні, формування стійкого інтересу до вивчення й розуміння національної історії та культури засобами бібліотеки (вебінари, міжнародні та всеукраїнські науково-практичні заходи, методологічні семінари, форуми, круглі столи, педагогічні ради, книжкові виставки, бібліографічні списки, реферативні та аналітичні огляди тощо);
- забезпечено надання дистантним користувачам різноманітних інформаційних послуг, здійснюваних на засадах кооперування, серед яких – міжбібліотечний абонемент (МБА), електронна доставка документів (ЕДД), віртуальна бібліографічна довідка тощо;
- налагоджено співробітництво між ДНПБ, науковими установами НАПН України та МОН України, вищими навчальними закладами, провідними освітянськими бібліотеками на засадах кооперування, а також із громадськими організаціями;
- започатковано електронні наукові періодичні видання: „Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського”, інформаційно-аналітичний бюлетень „Аналітичний вісник у сфері освіти й науки”;
- здійснено науково-методичний та інформаційний супровід діяльності мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України для їх адаптації до вимог сучасного суспільства;

– розроблено нормативно-інструктивну базу для забезпечення діяльності мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України (понад 200 документів) тощо.

Проблеми бібліотечно-інформаційного забезпечення освіти

Водночас із здобутками існує ряд серйозних проблем, що гальмують процеси трансформування освітянських бібліотек та їх подальший інтенсивний розвиток, що впливає на якість бібліотечно-інформаційного забезпечення освіти, серед них:

– невідповідність формування сукупного бібліотечного фонду сучасним потребам користувачів і вимогам суспільства, зокрема відсутність повноцінного комплектування новими періодичними та неперіодичними українськими й зарубіжними виданнями, як традиційними, так і електронними навчальними посібниками, електронними копіями навчально-методичних видань тощо, що знижує рівень упровадження принципу рівного доступу користувачів до інформації;

– недостатні темпи та відсталість упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, що ускладнює або унеможлиблює виконання виробничих процесів та обслуговування користувачів на сучасному рівні, застарілий комп'ютерний парк, відсутність єдиного ліцензованого програмного забезпечення для автоматизації бібліотечних процесів;

– відсутність узгодженої державної політики з питань корпоративної каталогізації, що унеможлиблює здійснення обміну бібліографічною інформацією;

– відсутність доступу до світових інформаційних ресурсів OCLC, EBSCO, повнотекстових електронних журналів провідних європейських видавництв Elsevier, Springer, Kluwer Academic Press тощо в більшості освітянських бібліотек;

– відсутність фінансування в обсягах, достатніх для ефективної діяльності та розвитку бібліотек мережі;

– незадовільний стан матеріально-технічної бази більшості освітянських бібліотек: приміщення, обладнання й техніка не відповідають сучасним вимогам обслуговування користувачів і збереження бібліотечних фондів, зокрема рідкісних і цінних видань.

Пріоритети розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів та доступу до них суб'єктів освітньої діяльності

Для вдосконалення системи бібліотечно-інформаційного забезпечення інноваційних процесів в освітянській галузі України в умовах євроінтеграційних процесів суспільства доцільно зосередитися на таких напрямках:

– розроблення Стратегії інноваційного розвитку мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України;

– розроблення теоретико-прикладних засад трансформування бібліотек у центри інформаційних, соціокультурних і наукових комунікацій;

- створення в освітянських бібліотеках сучасного інформаційно-комунікаційного середовища, що забезпечуватиме оперативний та ефективний пошук і отримання потрібної інформації незалежно від місця її зберігання;
- розширення тематики наукових досліджень із питань удосконалення бібліотечно-інформаційного забезпечення освіти;
- формування фондів освітянських бібліотек України вітчизняними та зарубіжними документами на різних носіях інформації, а також надання доступу до світових електронних баз даних;
- збереження рідкісних і цінних видань (книжкових пам'яток), що становлять національне надбання;
- забезпечення інтенсивного введення в обіг наявних інформаційних ресурсів через створення електронних копій видань із актуальних питань і надання доступу до них через Науково-педагогічну електронну бібліотеку ДНПБ з дотриманням авторських прав;
- науково-методичний супровід інноваційного розвитку мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України;
- удосконалення системи підготовки кадрів для освітянських бібліотек і підвищення кваліфікації та стажування працівників бібліотечно-інформаційної сфери, у т.ч. за кордоном;
- встановлення освітянськими бібліотеками довгострокових наукових зв'язків із зарубіжними бібліотеками, асоціаціями, науково-педагогічними та освітянськими установами, культурними центрами;
- забезпечення ДНПБ власною видавничою базою для публікування науково-методичної, бібліографічної, реферативної та аналітичної продукції, а також відповідними матеріально-технічними та іншими засобами для створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу освітянської галузі України;
- фінансування доступу до провідних світових бібліотечно-інформаційних ресурсів та переведення в електронний формат наявного бібліотечного фонду.

УДК 026:37](477)ДНПБУ:001.891

Зозуля С. М.

канд. іст. наук, заступник
директора з наукової роботи
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Основні напрями науково-дослідної роботи в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського

Висвітлено напрями науково-дослідної роботи в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського, узагальнено результати дослідницької діяльності та рівень їх упровадження. Розкрито форми співпраці бібліотеки з закладами науки й освіти в контексті проведення наукових досліджень, організації спільних науково-практичних заходів. Відображено рівень співпраці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з українськими та зарубіжними громадськими освітніми й бібліотечними організаціями. Окреслено перспективні напрями науково-дослідної роботи в бібліотеці.

***Ключові слова:** науково-дослідна діяльність, інноваційний розвиток, інтелектуальний*

Постановка проблеми. Науково-дослідна робота, без сумніву, є значущою складовою діяльності кожної сучасної наукової бібліотеки. Нині приділяється чимала увага здійсненню фундаментальних і прикладних досліджень, упровадженню наукових здобутків. Відповідно до ст. 1 Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність”, наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження [6].

Результати наукових досліджень, розроблених фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, важливі не лише для конкурентоздатного функціонування, а й для розвитку мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України, по відношенню до яких вона є науково-методичним та координаційним центром.

Актуальність наукових досліджень, що виконуються в бібліотеці, зумовлена потребою розроблення інноваційних підходів у формуванні галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів, способів надання доступу до них відповідно до нової парадигми освіти, важливістю вдосконалення та модернізації системи науково-інформаційного забезпечення освіти в Україні, потребами суб’єктів освіти, суспільства й держави в сучасній моделі бібліотеки, яка відповідала б викликам часу.

Метою науково-дослідної роботи бібліотеки є одержання й використання нових наукових знань та впровадження суспільно корисних наукових результатів досліджень у практичну діяльність.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України „Про наукову і науково-технічну діяльність”, Стратегії розвитку НАПН України на 2016-2022 роки, Статуту ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та Стратегії її розвитку, сформовано ключові напрями наукової діяльності.

Напрямок 1. Організація та здійснення фундаментальних і прикладних наукових досліджень:

– здійснення наукових досліджень із питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформаційної діяльності, педагогічного джерелознавства, біографістики та історії освіти, сухомлиністики;

– активізація вивчення та розкриття наукового об’єкта, що становить національне надбання;

– формування теоретико-методологічних засад науково-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку освіти;

– реалізація результатів НДР у науковій, науково-виробничій, навчальній, довідковій продукції, аналітичних матеріалах, електронних ресурсах тощо;

– розвиток нових форм науково-інформаційного співробітництва з національними та міжнародними осередками галузевої науки з метою вирішення найважливіших наукових завдань та розширення використання наукових розробок бібліотеки.

Напря́м 2. Упровадження та моніторинг упровадження результатів науково-дослідної роботи:

- забезпечення якості, ефективності, результативності та моніторингу отриманих результатів на всіх етапах виконання НДР;
- започаткування професійних наукових фахових друкованих та електронних видань, створення їх на базі „Відкриті журнальні системи” (OJS);
- моніторинг результатів науково-дослідної роботи для здійснення подальших досліджень у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформаційної діяльності, педагогічного джерелознавства, біографістики та історії освіти;
- оприлюднення, поширення та використання продукції (наукової, науково-виробничої, довідкової тощо) бібліотеки серед цільових груп користувачів.

Напря́м 3. Кадрове забезпечення наукової діяльності:

- постійне поновлення інтелектуального потенціалу бібліотеки через підвищення кількості штатних наукових працівників вищої кваліфікації;
- розвиток наукових шкіл, участі науковців бібліотеки в міжнародних наукових проектах;
- організація підготовки та підвищення кваліфікації наукових кадрів через відкриття аспірантури в бібліотеці;
- підтримка потенціалу молодих науковців та сприяння їх творчому зростанню.

Реалізуючи дослідницьку діяльність у розрізі зазначених напрямів, науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, починаючи з 2000 р., розроблено й упроваджено результати дев'яти науково-дослідних тем. **Наукова новизна** цих досліджень полягає в:

- розробленні основних напрямів становлення та розвитку мережі освітянських бібліотек України (2001–2005 рр., наук. керівник – П. І. Рогова, канд. іст. наук);
- формуванні концептуальних положень науково-інформаційного забезпечення освітянської галузі України (2003–2007 рр., наук. керівник – В. І. Лутовинова, канд. іст. наук);
- розробленні теоретичних засад формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань науки й освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (2006–2010 рр., наук. керівник – П. І. Рогова, канд. іст. наук);
- започаткуванні й упровадженні науково-методичних та організаційних засад інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки й освіти України (2008–2011 рр., наук. керівник – О. М. Яценко, канд. іст. наук);
- започаткуванні й упровадженні теоретичних і науково-практичних аспектів створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського (2011–2013 рр., наук. керівник – П. І. Рогова, канд. іст. наук);

– розробленні основ наукової організації інформаційної діяльності галузевого бібліотечного комплексу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (2012–2014 рр., наук. керівник – О. В. Воскобойнікова-Гузєва, д-р наук із соціальних комунікацій)

– розробленні базових аспектів організації й методики створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітянської галузі України (2014–2016 рр., наук. керівники: П. І. Рогова, канд. іст. наук; Л. М. Заліток, канд. пед. наук; Т. В. Добко, д-р наук із соціальних комунікацій);

– визначенні ключових напрямів модернізації науково-інформаційної діяльності провідних книгозбірень мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України (2015–2016 рр., наук. керівник – Зозуля С. М., канд. іст. наук).

Основні результати дослідницької діяльності, відповідно до окресленого, представлено в науковій, науково-виробничій, довідковій продукції, електронних ресурсах, зокрема систематизовано в розділі „**Науково-дослідна діяльність**” веб-порталу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (http://dnpb.gov.ua/ua/?post_type=ourpublications).

Загалом науковцями бібліотеки підготовлено й опубліковано понад 400 наукових праць. Протягом останніх років підготовлено й опубліковано:

– монографії: „**Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: перспективи розвитку**” (2015), „**Організація і методика створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітянської галузі України**” (2016);

– науково-виробничі видання:

➤ *практичні посібники* – „**Упровадження в практику роботи бібліотек освітянської галузі ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання**” (І. Г. Лобановська, О. Г. Помчалова, І. С. Хибник, 2010), „**Укладання оглядових документів**” (О. М. Яценко, 2011), „**Предметизація документів з питань освіти, педагогіки, психології**” (І. Г. Лобановська, Н. Є. Зоріна, 2014), „**Науково-інформаційна діяльність провідних освітянських бібліотек України**” (С. М. Зозуля та ін., 2016) тощо;

➤ *методичні рекомендації* – „**Індексування документів ключовими словами**” (І. Г. Лобановська, 2011), „**Формування та зберігання фонду рідкісних та цінних видань в освітянських бібліотеках МОНмолодьспорту України та НАПН України**” (Н. Г. Мацібора та ін., 2011), „**Перевірка бібліотечних фондів**” (А. М. Доркєну, 2012), „**Створення інформаційного ресурсу з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства й інформаційної діяльності в традиційній та електронній формах в освітянських бібліотеках**” (А. І. Рубан, 2013), „**Бібліографічне оформлення наукових робіт**” (І. Г. Лобановська та ін., 2015) тощо;

– довідкова продукція: „**Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології**” (П. І. Рогова та ін., 2012);

(започатковано лексикографічний напрям)), **„Організаційно-управлінські, нормативно-інструктивні і методичні документи для освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України”** (І. І. Хемчян та ін., 2013–2016 рр.) тощо;

– бібліографічні видання: **„Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 1991 – 2006 рр.”** (Л. О. Пономаренко та ін., 2008), **„Дошкільна освіта як складова системи безперервної освіти України (1991–2006)”** (Л. О. Пономаренко та ін., 2009), **„Профільне навчання в старшій школі: шляхи розвитку”** (Н. А. Стельмах та ін., 2010), **„Підручники і навчальні посібники з гуманітарних дисциплін для початкових і середніх навчальних закладів (1918–1945 рр.) з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: каталог”** (Н. Г. Мацібора та ін., 2014), **„Сучасні технології в освіті”** (Т. В. Філімонова, С. В. Тарнавська та ін., 2015), **„Науково-інформаційна діяльність бібліотек: теорія й практика”** (Л. І. Самчук та ін., 2016), **„Сухомлинська Ольга Василівна. Біобібліографія”** (Л. М. Заліток, О. С. Покусова, 2016), **„Спеціалізовані вчені ради як складник розвитку Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України (1994–2014)”** (Л. Д. Березівська та ін., 2016) та багато інших;

➤ збірники наукових праць: **„Формування єдиного галузевого інформаційного ресурсу шляхом кооперативного аналітико-синтетичного опрацювання документів галузевої тематики”** (2011), **„Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору України”** (2012), **„Наукова організація інформаційної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського”** (2013), **„Інформаційне забезпечення педагогічної науки та освітньої практики України”** (2016), **„Українські педагоги про національно-патріотичне виховання”** (2016), **„Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського”** (вип. 1–5, 2008–2016);

➤ аналітичні та реферативні матеріали: науково-інформаційні матеріали з актуальних питань розвитку педагогічної і психологічної наук до загальнодержавної реферативної бази даних **„Україніка наукова”** (електронний ресурс) та її друкованого органу УРЖ **„Джерело” Сер. 3. Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво**; наукова реферативна база даних із питань педагогіки, психології та освіти, наукові інформаційно-аналітичні документи з актуальних питань розвитку педагогічної і психологічної наук, аналітичні огляди з питань національно-патріотичного виховання, моніторинг ЗМІ з питань освіти і науки; наукове інформаційно-аналітичне галузеве періодичне електронне видання **„Аналітичний вісник у сфері освіти й науки”** (вип. 1–4, 2015–2016).

Результати наукових досліджень фахівців ДНПБ висвітлювалися на сторінках українських та зарубіжних фахових наукових видань: **„Бібліотечна планета”**, **„Бібліотечний форум України”**, **„Вісник Книжкової палати”**, **„Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія”**, **„Таврійський вісник**

освіти”, „Бібліятэчны веснік” (Білорусь), „Pedagogical Works Pedagogy and Psychology” (Угорщина), „Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe” (Польща) тощо.

Науковими працівниками бібліотеки започатковано та реалізовано низку науково-інформаційних проектів: „Педагоги-новатори”, „Видатні педагоги України і світу”, „Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці та документознавці України та світу”, сформовано електронну колекцію наукових праць В. О. Сухомлинського тощо.

У руслі інтеграції бібліотеки з закладами освіти й науки організовано й налагоджено науково-інформаційну співпрацю з провідними національними науковими, освітянськими бібліотеками, науковими установами НАПН України, вищими навчальними закладами, у т.ч. зарубіжними (окремі з них: Білоруський державний університет (м. Мінськ), Національний авіаційний університет, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київський національний університет культури і мистецтв, Київський університет імені Бориса Грінченка, науково-дослідними інститутами (Інститут проблем реєстрації інформації НАН України, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України та ін.), дошкільними та загальноосвітніми навчальними закладами, а також із громадськими організаціями (Українська асоціація Василя Сухомлинського, „Африканська Рада в Україні”, „Українське біографічне товариство”, Українська бібліотечна асоціація тощо) (рис. 1).

Співпраця з науковим установами України			
Назва установи, організації	Уповноважена особа	Дата підписання документа про співпрацю	Мета та предмет співпраці
Інститут проблем реєстрації інформації НАН України (ІПРІ)	Директор В. В. Петров	Угода про інформаційну співпрацю № 75-07 від 05.02.2007 р.	Мета угоди: підвищення повнотреб суспільства шляхом створення «Україніка наукова» та видання УІ Предмет договору: надання в свої наукові видання: журнали («Вісник», «Дефектологія», «Неперервна професійна освіта», «Післядипломна освіта в Україні»).
Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України	Директор О. А. Удод	Договір про співпрацю від 2013 р.	Мета договору: спільна діяльність з розвитку та діяльності бібліотек з
Співпраця з освітніми закладами України			
Назва установи, організації	Уповноважена особа	Дата підписання документа про співпрацю	Мета та предмет співпраці
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова	Директор Інститут української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка	Договір від 09.06.2015 р.	Проведення практики та лабораторних робіт

*Рис. 1. Рубрика „Партнери бібліотеки” на веб-порталі
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*

Однією з форм реалізації співпраці бібліотеки з закладами науки є інтеграція дослідницьких зусиль фахівців бібліотеки та науковців у контексті проведення наукових досліджень. Прикладом такого напряму співпраці є підготовка науково-допоміжного покажчика „Спеціалізовані вчені ради як складник розвитку Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України (1994–2014)” (Київ, 2016).

Наукова продукція ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського постійно презентується на виставках „Сучасні заклади освіти”, „Інноватика в сучасній освіті”. Продукція, підготовлена під час виконання наукових досліджень, упроваджувалася на міжнародному та всеукраїнському рівні. Об’єктами впровадження результатів НДР стали національні, державні бібліотеки України, науково-педагогічні, бібліотеки наукових установ НАПН України, бібліотеки закладів післядипломної освіти МОН України, вищих навчальних закладів України, універсальні наукові бібліотеки Міністерства культури України.

Для представлення досліджень бібліотеки у світовому науковому просторі розпочато роботу з оприлюднення праць у міжнародному репозиторії електронних публікацій із бібліотечних та інформаційних наук E-lis. Сприяє цьому й реєстрація профілів науковців у Google Академії в бібліометричній системі НБУВ „Бібліометрика української науки”, а також оприлюднення наукових результатів в інституційному репозиторії – електронній бібліотеці (ЕБ) НАПН України [5].

Одним із напрямів наукової роботи для впровадження результатів дослідницької діяльності та інновацій є організація й проведення науково-практичних заходів міжнародного та всеукраїнського рівня. Так бібліотекою організовано:

- міжнародні науково-практичні конференції:
  - ✓ „Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України: стан та перспективи” (м. Переяслав-Хмельницький, 9–11 листопада 2011 р.);
  - ✓ „Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, проблеми, перспективи створення та забезпечення доступу” (м. Вінниця, 14–15 жовтня 2013 р.);
  - ✓ „Інформаційна діяльність галузевих бібліотечних комплексів в умовах розвитку суспільства знань” (м. Київ, 17–19 вересня 2014 р.) та ін;
- всеукраїнські науково-практичні семінари:
  - „Науково-методичні та організаційні засади створення системи інформаційного забезпечення фахових потреб освітян України” (м. Львів, 2006 р.);
  - „Українські педагоги про національно-патріотичне виховання” (м. Київ, 18 травня 2016 р.);

- „Освітнянські бібліотеки України у реалізації програми рівного доступу до якісної освіти” (м. Черкаси, жовтень 2008 р.);
- „Модернізація діяльності бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів – важливий чинник в реалізації програми рівного доступу до якісної освіти” (м. Київ, 25 березня 2009 р.);
- „Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору України” (м. Київ, 16–18 вересня 2012 р.);
- „Інноваційна діяльність освітянських бібліотек у контексті розвитку освіти і науки” (м. Київ, 16 лютого 2012 р.);
- „Освітнянські бібліотеки України на шляху трансформації у базові документально-комунікаційні комплекси: стан та перспективи” (м. Миколаїв, 21–22 травня 2015 р.) та ін.;

✓ круглі столи: „До 25-річчя Української Асоціації Василя Сухомлинського” (м. Київ, 1 грудня 2015 р.), „Роль наукової молоді в розвитку вітчизняної науки” (м. Київ, 17 травня 2016 р.), „Відділ історії педагогіки на тлі доби – до 90-річчя від дня створення” (м. Київ, 25 травня 2016 р.) та ін.

У 2015 р. у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського започатковано низку наукових проєктів:

– *Науково-педагогічний лекторій*. Мета заходу – розкриття фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, популяризація галузевого інформаційного ресурсу й творчої спадщини видатних педагогів України та світу, підвищення інформаційної культури користувачів, науково-інформаційне забезпечення фахових потреб науковців освітянської галузі України. Проєкт адресовано широкому колу користувачів, передусім школярам, студентам, аспірантам, науковим працівникам, вихователям, педагогам і працівникам бібліотечно-інформаційної сфери. Протягом 2015–2016 рр. прочитано понад 20 лекцій;

– *Постійно діючий науково-методологічний семінар „Наукова бібліотека та якість сучасної освіти”*. Мета заходу – підвищення професійної кваліфікації бібліотечних працівників, ознайомлення громадськості, студентів, які навчаються за спеціальністю „бібліотекознавство та інформаційна діяльність”, а також працівників мережі освітянських бібліотек з новачками в бібліотечно-інформаційній сфері;

– *„Студія молодого науковця ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського”*. Мета проєкту – сприяння становленню молодих науковців у галузі бібліотекознавства. Це постійно діюче об’єднання аспірантів, здобувачів та науковців бібліотек, котрі зацікавлені в розвитку професійної компетентності, підвищенні рівня науково-дослідної роботи в бібліотеці, підготовці та захисті дисертаційних досліджень.

Як наукові лабораторії з вивчення історичної та культурної спадщини в бібліотеці створено кімнату-музей рідкісної книги, фонд В. Сухомлинського.

Упродовж 2016 р. відчутним є поглиблення співпраці з українським та зарубіжними громадськими освітніми й бібліотечними організаціями. Зокрема з Всекитайською асоціацією з вивчення спадщини В. О. Сухомлинського,

Британською спілкою з історії освіти, Українською асоціацією Василя Сухомлинського, Українською бібліотечною асоціацією, Африканською Радою в Україні, Українським біографічним товариством тощо.

Піднесенню якості наукової роботи, розвитку професійного потенціалу бібліотеки сприяє діяльність вченої ради, науково-експертної ради вченої ради, ради молодих вчених ДНПБ.

Висновки. Отже, результати науково-дослідної діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, сподіваємося, помітні в бібліотечно-інформаційній сфері України. Розробляючи перспективи підвищення якості дослідницької діяльності, а також засади створення сприятливого іміджу, визнання наукового авторитету бібліотеки в Україні та міжнародному комунікаційному просторі, передбачаємо:

- участь у реалізації інноваційних проєктів;
- активізацію наукових досліджень рідкісних видань, що становлять національне надбання України, з використанням кімнати-музею рідкісної книжки ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як творчої лабораторії;
- щорічне збільшення кількості публікацій науковців бібліотеки в зарубіжних наукових виданнях, у т.ч., що індексуються в міжнародних наукометричних базах даних Scopus, Web of Science та науковому онлайн-сервісі Google Scholar;
- поступальний розвиток наукової комунікації, що передбачає створення професійних наукових фахових періодичних електронних видань на базі „Відкриті журнальні системи” (OJS);
- створення комфортного віртуального середовища задля задоволення науково-інформаційних потреб дистантних користувачів;
- активізація діяльності колегіального виборного дорадчого органу наукової молоді бібліотеки – Ради молодих вчених;
- удосконалення системи підготовки кадрів, підвищення кваліфікації та стажування наукових працівників, зокрема підвищення кількості наукових шкіл у бібліотеці, підвищення результативності участі молодих науковців у конкурсах на отримання державних стипендій та нагород [1];
- встановлення довгострокових наукових зв'язків із українськими та зарубіжними бібліотеками, асоціаціями, науково-педагогічними та освітянськими установами, культурними центрами, громадськими організаціями.

Список використаних джерел

1. Бібліотечно-інформаційне забезпечення освіти / [О. В. Сухомлинська, Л. Д. Березівська, С. М. Зозуля, І. Г. Лобановська, І. І. Хемчян] // Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ, 2016. – С. 183–189.

2. Зозуля С. М. Модернізація науково-інформаційної діяльності бібліотек: до постановки проблеми / С. М. Зозуля // Інформаційне забезпечення педагогічної науки та освітньої практики України : звіт. наук.-практ. конф. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 19 січ., 2016 р., Київ : тези / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка

України ім. В. О. Сухомлинського ; [редкол.: Л. Д. Березівська (голова), С. М. Зозуля (заст. голови), Н. І. Зайченко та ін.]. – Київ, 2016. – С. 54–55.

3. Зозуля С. М. Науково-інформаційна діяльність освітянських бібліотек: основні напрями модернізації / С. М. Зозуля // Інформаційне забезпечення педагогічної науки та освітньої практики України : звіт. наук.-практ. конф. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 22 груд. 2016 р., Київ : тези / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [редкол.: Л. Д. Березівська (голова), С. М. Зозуля (заст. голови), Л. І. Страйгородська (заст. голови) та ін.]. – Київ, 2016. – С. 16–18.

4. Зозуля С. М. У пошуках моделей інноваційної бібліотеки / С. Зозуля // Освіта. – 2016. – 20–27 лип. (№ 29/30). – С. 6.

5. Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: перспективи розвитку [Електронний ресурс] : монографія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [авт.: Воскобойнікова-Гузєва О. В., Заліток Л. М., Зозуля С. М., Рогова П. І., Букшина Т. Ф., Вєрбова В. В., Коваленко І. Й., Литовченко О. В., Самчук Л. І., Янюк С. С. та ін. ; наук. ред. Воскобойнікова-Гузєва О. В. ; літ. ред. Дерев'янюк Т. М.]. – Київ, 2015. – 245 с.

6. Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології / НАПН України ; Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: П. І. Рогова, Я. О. Чепуренко, С. М. Зозуля, І. Г. Лобановська]. – Київ : Нілан-ЛТД, 2012. – 283 с.

Зозуля С. Н.

Основные направления научно-исследовательской работы в Государственной научно-педагогической библиотеке Украины имени В. А. Сухомлинского

Освещены направления научно-исследовательской работы в Государственной научно-педагогической библиотеке Украины имени В. А. Сухомлинского, обобщены результаты исследовательской деятельности и уровень их внедрения. Раскрыты формы сотрудничества библиотеки с учреждениями науки и образования в контексте проведения научных исследований, а также организации совместных научно-практических мероприятий. Отражено уровень сотрудничества ДНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского с украинскими и зарубежными общественными образовательными и библиотечными организациями. Определены перспективные направления научно-исследовательской работы в библиотеке.

Ключевые слова: научно-исследовательская деятельность, инновационное развитие, интеллектуальный потенциал библиотеки, научная продукция, интеграция исследовательских усилий.

Zozulia S. M.

Main directions of research in the State scientific pedagogical library of Ukraine V. Suchomlynsky

The article highlights areas of research at the State Scientific-Pedagogic Library Ukraine V. Suchomlynsky, summarizes the results of research and level of implementation. Library reveals forms of cooperation with institutions of science and education in the context of joint research scientific activities. Showing the level of cooperation DNPB Ukraine. VA Sukhomlynsky of Ukrainian and foreign public library and educational organizations. Outlined promising areas of research in the library.

Keywords: research and development, innovative development, intellectual capacity libraries, scientific products, integration of research efforts.

Матвійчук О. Є.

канд. пед. наук, доцент кафедри методики
суспільно-гуманітарної освіти та виховання
Київського університету імені Бориса Грінченка

БІБЛІОТЕЧНА ПЕДАГОГІКА, АБО ВИХОВАННЯ КНИЖКОЮ

Висвітлено теоретичні питання розвитку бібліотечної педагогіки, визначено її функції та завдання. Розкрито основні форми і методи роботи бібліотекаря й вчителя у вихованні книжкою. На конкретних прикладах доведено актуальність реалізації бібліотечної педагогіки в сучасній школі та бібліотеці.

Ключові слова: бібліотечна педагогіка, виховання книжкою, читання, форми залучення і популяризації книжки.

Постановка проблеми. Протягом багатьох століть питання виховання книжкою є пріоритетним для кожної країни. У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства підтримка інтересу до книжки як джерела знань є одним з найважливіших завдань у роботі навчальних закладів і бібліотек. Так, в Україні прийнято Концепцію Державної цільової національно-культурної програми популяризації вітчизняної видавничої продукції та читання на 2014–2018 роки. Одним із завдань є створення належних умов для формування читацької культури, духовно-ціннісних орієнтацій та задоволення естетичних потреб. Важливою умовою успішної реалізації цього завдання є побудова унікальної лабораторії, яка оперує всім кращим, що є в педагогіці й ґрунтується на добровільності дитини, на її потребі в спілкуванні у вільному читацькому виборі книжки, уміння орієнтуватись у книжковому світі – бібліотечної педагогіки, про що зазначає О. Кабачек [9]. „Бібліотечна педагогіка розв’язує надзвичайно важливе для людського суспільства питання: якою має бути книжка, що гідно виховуватиме читача, залучатиме його до світової культури, якою повинна бути організація читання книжки та які знання про читачів потрібні для того, щоб підсилити вагу книжки”, майже століття тому зазначав Д. Балака [1].

Про важливість значення книжки та її впливу на розвиток людини наголошував відомий українець Борис Грінченко у своїй літературознавчій праці „Перед широким світом”, що вийшла друком у Києві в 1907 р. Письменник чітко усвідомлював, що „книжка є неподільним втіленням культури і навчання: культури як навчання і навчання як культури”. „Хто винен?”. Це заголовок вірша Віктора Гюго із збірки „L'annee terrible”. „Питають чоловіка, чи правда, що він підпалив бібліотеку. Так я кинув у неї вогонь, одказує він. Але ж се нечуване злочинство. Се ж ти вчинив злочин проти самого себе, убив промінь своєї власної душі. Се ж твоє добро, твій скарб, твоя спадщина. Адже ж книжки завсігди вступаються за тебе проти зневолення! Як ти кинув у вогонь всю цю скарбницю істини віків, античної культури, все те, що починається, щоб не скінчитись ніколи. Ти з димом пустив поетів, спалив Есхіла, Гомера, Мольєра, Вольтера, Канта. Розум, скарбницю людського духу ти спалив. Хіба ж ти забув, що книжка твій визволитель. Сяючи з високостів світом своїм вона знищує ешафоти, війни, голод. Розгорни книжку Платона,

Мільтона, Беккарії, читай сих пророків – Данта, Шекспіра, Корнеля, і в тобі прокинеться їх велика душа! Попереду проходить наука, а потім уже воля. Мету свою, що ти задумав, зможеш досягти лише через книжку. Вона твій лікар, поводитир, вартовий. Вона вигоїть тебе від злоби, визволить од безуму. Ось, що ти втратив через свою помилку. Книжка твоє багатство, бо се право, істина, чеснота, розум, що розвіює всі темні примари, і все це ти знищив”. Тоді на всі ці пекучі докори, на всю ту правду, яка сіяє в них, обвинувачений відповідає тільки чотирма короткими словами: „Я не вмю читати” [5]. Саме ці слова свідчать про важливість розвитку бібліотечної педагогіки, або виховання книжкою. Кожен бібліотекар, а особливо той, хто працює з дітьми, має володіти різними секретами зацікавлення читача книжкою, виховувати й підтримувати інтерес до читання. Розглядаючи дану тему, доцільно висвітлити понятійний апарат тих термінів, які зазначені в назві публікації „Бібліотечна педагогіка, або виховання книжкою”.

Виклад основного матеріалу. Педагогіка – це наука про навчання й виховання. Навчання – це процес передачі й активного засвоєння знань, умінь і навичок, способів пізнавальної діяльності, потрібних для здійснення безперервної освіти людини. Процес навчання є двостороннім, тобто таким, що включає як пов’язані частини цілого: викладання – діяльність педагога з передачі знань і керівництва самостійною роботою учнів і навчання – діяльність учнів з активного оволодіння системою знань, умінь і навичок. Поняття виховання має кілька визначень у науковій, методичній, довідковій літературі та підручниках. На думку педагога М. Фіцули, – це система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно гармонійної розвиненої особистості. Виховання як сукупність дій педагога-вихователя та вихованця в процесі їхньої діяльності й спілкування, забезпечує взаємодію індивіда з навколишнім світом, формування його ставлення до дійсності, людей, себе, сім’ї, праці, держави, природи, світу речей тощо [7]. Виховання є процесом цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовленим законами суспільного розвитку, дією багатьох об’єктивних і суб’єктивних факторів – таке тлумачення знаходимо в українському педагогічному словнику за редакцією С. Гончаренка. Виховання особистості – це багатофакторне явище, в якому беруть участь родина, навчально-виховні заклади, мікросередовище, засоби масової інформації [4]. А. Макаренко наголошував, що виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше за все. Виховання, як і розвиток і навчання, є безперервним процесом. Виховання є передачею від поколінь до покоління життєвого досвіду, культури, моральних цінностей, що утворені суспільством. Виховання – це взаємодія педагогів та учнів у процесі спільної діяльності, що спрямована на розвиток у вихованців кращих рис людини й громадянина. Бібліотека є храмом знань, аптекою для душі, інформаційним, культурним, освітнім закладом (установою, організацією) або структурним підрозділом, що має впорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки.

Як поєднати ці поняття? Що може дати бібліотека кожній людині? Основою кожної бібліотеки є книжки, що мають як інформаційний, так і виховний аспект.

Бібліотечна педагогіка – це особливий міждисциплінарний розділ бібліотекознавства, що формується на основі синтезу з педагогікою. Предметом цієї науки є педагогічні аспекти бібліотечної діяльності, базисом – книжка, читач. Її сутнісними аспектами були й залишається свобода спілкування бібліотекаря з читачем, постійний моніторинг його інтересів, рекомендації щодо кращих книжок, відсутність „домашніх завдань”, постійна допомога в пошуку відповідей на різноманітні запитання [3]. Проблеми бібліотечної педагогіки досліджували педагоги, бібліотекознавці: А. Айзенберг, Х. Алчевська, А. Вансєв, Д. Балака, Н. Збаровська, І. Тихомирова.

Одним із основоположників бібліотечної педагогіки вважається І. Кант. Він дослідив теоретичну складову понять „культура”, „пізнання”, „творчість”, „просвіта”, „виховання”, „навчання”. Багато уваги приділяв читанню й написанню книжок, роботі в бібліотеці. Виділив феномен „читаюча публіка”, тобто розумна аудиторія, до якої варто апелювати, ставити запитання. Книжка, на його думку, є фізичним витвором, зверненням видавця до публіки.

Термін „бібліотечна педагогіка” у 1915 році запровадив у науковий обіг Б. Гуцин у журналі „Бібліотекар”. Автор сформулював основні ідеї цієї науки, професійні вимоги до бібліотекарів, які працюють з дітьми. Бібліотечна педагогіка реалізується на основі добровільності суб’єктів бібліотечного спілкування у всіх проявах, при цьому важливо не тільки задовольняти, а й педагогічно корегувати потреби користувачів бібліотеки.

Дмитро Балака в 20-ті рр. ХХ ст. у своїх працях обґрунтував поняття „бібліотечна педагогіка” і ототожнив його з керівництвом читання. Пізніше з’явився термін „педагогіка читання” – наука про організацію виховного впливу через книжку, бібліотечне орієнтування, актуалізацію читання. Д. Балака розглядає бібліотечну педагогіку як науку про „організований вплив книжкою й через книжку, що має три чинники: читача, книжку й організацію книжок”. Він робить висновок про те, що бібліотека завжди здійснювала й реалізовувала практичні завдання всіх педагогів, вона є початком і кінцем всієї педагогіки. Бібліотечна педагогіка – це система роботи у взаємозв’язку – читач-книга, книга-читач. У контексті бібліотечної педагогіки основними складовими цієї науки є: вихованець-читач, виховне оточення, зміст книжки або прочитаного, їх взаємодія [1].

У 30-ті рр. ХХ ст. бібліотечну педагогіку було зведено до авторитарного з боку бібліотекаря процесу керівництва читанням. Керівництво читанням полягало у наданні допомоги читачам в тому, що і як читати, як зацікавити процесом читання. У цей час керівництво здійснюється під час читання художньої, навчальної та наукової літератури (Л. Хавкіна). Окремі науковці заперечують цей термін. М. Рубакін зазначав, що рекомендація книжок має бути організованою свободою їх вибору. „Можливо, потрібно протестувати проти керівників читання в ім’я вільної свободи вибору особистістю, захищати інтереси кожної людини від їх впливу”. Читач однієї бібліотеки зазначав, що бібліотекар, завжди хитруючи нав’яже і „упихне” не ту книжку, яку сам хочеш

прочитати, а ту, яку вона хоче дати [3]. Разом із тим слід зазначити, що в процесі керівництва читанням виховувалась культура читання – формування в користувачів знань, умінь та навичок аналітичної діяльності, зокрема, виділення найважливішої інформації в розділі, параграфі, уміння працювати з інформацією, що міститься на титулі й звороті (автор, видавництво, зміст, анотація, передмова, додатки). „Без високої культури читання немає ні школи, ні справжньої розумової праці, читання — це найважливіший інструмент навчання та джерело багатого духовного життя”, зазначав педагог В. Сухомлинський [6]. Протягом останніх десятиліть процес керівництва читанням замінено терміном „бібліотечне обслуговування”. Найбільше цими питаннями опікуються школи, дитячі й шкільні бібліотеки.

В основу бібліотечної педагогіки покладено основні принципи роботи з книжкою, підручником. Бібліотечна педагогіка присутня сьогодні в усіх видах діяльності школярів, сприяє цілеспрямованому інтересові читачів, відкриває доступ до знань та інформації. Реалізується вона вчителем або бібліотекарем у процесі вибору і рекомендації книги, читання, завдяки чому нове знання пізнається не тільки за рахунок інформації, що міститься в книжці, але й завдяки її рефлексії, творчій переробці, осмисленню змісту книжки. Пізнавальна діяльність учнів здійснюється в процесі читання, має вагому цінність, оскільки спілкування з книжкою розширює знання в галузі культури, розвиває пам'ять уяву, навчає, виховує. Бібліотека – це педагогічна система, спрямована на виховання й освіту своїх користувачів. Бібліотечній педагогіці притаманна освітня функція, що забезпечує розширення кругозору дітей, розкриття доступу до всіх багатств знань через бібліотечні фонди та мережу Інтернет. На сучасному етапі виховання культури читання є складовою формування в користувачів навичок інформаційної культури (пошук, аналіз, синтез інформації, узагальнення та правильне оформлення).

Розпорядженням Кабінету міністрів України від 4 лютого 2016 р. № 72-р. „Деякі питання участі України у міжнародному дослідженні якості освіти PISA-2018” дано доручення Міністерству освіти і науки забезпечити участь України у міжнародному дослідженні якості освіти PISA-2018. У межах дослідження 15-літні підлітки проходять тестування з математики, природничих наук і читання, а також відповідають на запитання під час анкетувань. Варто зазначити, що дослідження не перевіряє знань програмового матеріалу, натомість його завданням є визначити в учнів окремих країн здатність до використання знань і умінь з математики та природничих наук у життєвих ситуаціях, а також, яким рівнем читацької грамотності вони володіють. Отже, формування читацьких компетенцій учнів знову стає одним із пріоритетних завдань школи та бібліотеки.

Бібліотечна педагогіка реалізує і виховну функцію, виховуючи повагу до книжки засобу збереження інформації для наступних поколінь. Книжки – мов річки, що наповнюють весь світ, джерело мудрості, і, якщо старанно пошукати в книжках мудрість, то знайдеш велику втіху і користь для своєї душі. Нині нікого не потрібно переконувати, що книжка й читання безпосередньо впливають на процес виховання дитини. Але так було не завжди, зокрема в журналі „Красный библиотекарь” (1924, № 12) надруковано статтю

В. Невського „Боротьба з дитячим читанням”. Автор запропонував великий перелік негативного впливу читання на особистість, трактуючи його як зброю слабких, неактивних людей. Книга, на думку автора, виховує в дітях сентиментальність, притупляє природну спостережливість, формує шаблони думки й поведінки, погано впливає на фізичний розвиток дитини – порушує зір, окис крові, сприяє викривленню хребта тощо. Ця ідея не знайшла підтримки в науковців і практиків. Навпаки поширювалася думка про те, що читання книжкового тексту – це особливий вид діяльності, який є одним із оптимальних засобів формування людини в людині, тому що впливає на його розум, почуття, волю, розвиває уяву. Книга стала на багато років величезною скарбницею знань, досвіду багатьох поколінь, у ній, як у дзеркалі, знайшло своє відображення багатовікове й сучасне життя народу, нації [8].

У сучасному бібліотекознавстві є багато різноманітних форм залучення до читання й популяризації книги: бесіди, голосні читання, читацькі конференції, огляди й обговорення книжок, книжкові виставки, усні журнали, ігрові форми, конкурси, вікторини, перегляди буктрейлерів – відеороликів про книжки. Бібліотечна педагогіка реалізується за допомогою різних форм, методів і прийомів при безпосередньому спілкуванні з користувачами, шляхом формування бібліотечних фондів, ДБА, дотримання основних дидактичних принципів навчання. Бібліотекар є педагогом-організатор самостійної роботи читачів у бібліотеці. Художніми формами залучення читачів є літературні вечори, шоу-програми, зустрічі з поетами й письменниками, діячами культури, мистецтва, літературні аукціони, бали, бенефіси читача, вечори запитань і відповідей, вікторини, вечори-зустрічі, вечори-діалоги, вечори книги, літературні вечори, вечори-портрети, вечори рецензій, вечори сімейного відпочинку, вечори пам’ятних дат, відеолекторії, дискусії, диспути, дні дитячої книги, дні та години поезії, дні знань, клуби за інтересами, літературні конкурси, карнавали книжкових ерудитів, круглі столи, краєзнавчі вечори, лекції, літературні вітальні, літературні ігри, літературно-музичні композиції, літературно-музичні салони, літературні читання, літературні суди, літературні хіт-паради, олімпіади, свята, поетичні колажі, презентації книги, перегляди літератури, прем’єри книги, прес-конференції, уроки з культури читання, бібліотечно-бібліографічні уроки, усні журнали, екскурсії до бібліотеки. Педагоги та бібліотечні працівники також використовують інтерактивні форми: інтелектуальні філологічні ігри, квести, тижні літератури, літературні брейринги, літературні посиденьки, поетичні альбоми, літературні портрети, виставки-вікторини, уроки-дослідження, уроки-ігри, уроки-салони, уроки-телемости, літературно-історичні композиції, вечори любовної лірики, цикли вечорів-портретів, театралізовані екскурси у світ української та світової літератури, літературні марафони, літературні маскаради, години казки тощо.

Велику увагу книзі й читанню приділяли педагоги, психологи, бібліотекознавці. Найбільш повно значення книжки й читання відображено у спадщині В. Сухомлинського [6]. Ось тільки кілька висловлювань видатного педагога-гуманіста:

„Я тисячу разів переконаний у тому, що успішне навчання у середніх і старших класах залежить насамперед від уміння свідомо читати, – читаючи думати й думаючи читати”.

„Людина, для якої книжка вже у дитинстві стала такою потрібною, як скрипка для музиканта, як пензель для художника, ніколи не відчує себе обділеною, збіднілою і спустошеною”.

„Школа тільки тоді школа, коли вона утверджує культ книги, виховує в учнів жадобу до читання художньої, науково-популярної літератури, пристрасну закоханість у книгу, благоговіння перед нею”.

„Розумна, натхненна книжка нерідко вирішує долю людини”.

„Читання – джерело духовного збагачення не зводиться до вміння читати, з цього вміння воно тільки починається”.

„Вміти читати – означає бути чутливим до змісту й краси слова, до його найтонших відтінків”.

„Читання – це одне з джерел мислення й розумового розвитку”.

Висновки. Вдосконалення навчання грамотності читання учнів як складової бібліотечної педагогіки можливе лише в тісній співпраці педагога, бібліотекаря та школяра.

Як наукова дисципліна бібліотечна педагогіка складається з кількох розділів – соціології та психології читання, педагогіки читання, метою яких є вивчення виховного впливу читання на особистість. Поряд із бібліотечною педагогікою досліджують її об’єкти (читачів, книгу) інші універсальні дисципліни: бібліотечна філософія, бібліопсихологія, бібліосоціологія, бібліотечна етика. Дослідники і практики сучасної системи освіти визнають книжку як вагомий засіб виховання.

Список використаної літератури

1. *Балика Д.* Бібліологічна педагогіка / Д. Балика. – Київ, 1928. – 14 с.
2. Бібліотека і архів Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://h.ua/story/64741/>. – Назва з екрана.
3. *Бородина В. А.* Теория и технология читательского развития в отечественном библиотековедении : монография : в 2 ч. / В. Бородина. – Москва : Шк. б-ка, 2006. – 336 с.
4. *Гончаренко С. І.* Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
5. *Грінченко Б.* Перед широким світом / Борис Грінченко. – Київ : Друк. С. А. Борисова, 1907. – 318 с.
6. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори : в 5 т. / В. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1976. – Т. 1–5.
7. *Фіцула М. М.* Педагогіка : навч. посіб. / М. Фіцула. – Київ : Академвидав, 2009. – 560 с.
8. *Черниш Н.* Основи бібліології : навч. посіб. / Н. Черниш. – Київ : Наша культура і наука, 2014. – 219 с.
9. Чтение как увлечение / [сост.-ред.: О. Л. Кабачек, Е. В. Куликова]. – Москва : РГДБ, 2006. – 315 с.

Матвийчук О. Е.

Библиотечная педагогика, или воспитание книгой

Освещены теоретические вопросы развития библиотечной педагогики, определены ее функции и задачи. Раскрыты основные формы и методы работы библиотекаря и педагога в воспитании книгой. На конкретных примерах доказано актуальность реализации библиотечной педагогики в современной школе и библиотеке.

Ключевые слова: библиотечная педагогика, воспитание книгой, чтение, формы привлечения и популяризации книги.

Matviichuk O. Y.

Library pedagogy or education book

When covering the theoretical issues of library pedagogy, defined its certain functions and tasks. General forms and methods of work of the teacher librarian and parenting books. On concrete examples proved the relevance of the implementation of library pedagogy in schools and children's libraries.

Keywords: library pedagogika, education book, reading, forms of attraction and promotion of books.

УДК 37.035:172.15

Страйгородська Л. І.

канд. іст. наук, заступник директора
з науково-інформаційної та бібліотечної роботи
ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського

**СТОРИНКИ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ПІДГРУНТЯ
СУЧАСНОГО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

Розкрито ідеї та погляди українських педагогів-просвітителів початку ХХ ст. О. Дорошкевича й С. Черкасенка на формування національно-патріотичної особистості й доведено їх актуальність у контексті сучасної системи виховання. Визначено, що діяльність бібліотек як інформаційних та культурно-освітніх центрів є суттєвою в рамках реалізації „Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді”, зокрема на прикладі ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, просвітителі, культурно-освітня діяльність бібліотек, особистість, педагог, концепція.

Постановка проблеми. Нині, в умовах складних соціально-політичних змін в Україні, актуальним постає проблема національно-патріотичної свідомості та гідності. Питання патріотичного виховання як базової якості особистості обговорюється на різних рівнях освіти. Так, наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді, в основу якої покладено „ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації. Важливу роль у просвітницькій діяльності посідає відновлення історичної пам'яті про тривалі державницькі традиції України” [6].

Аналізуючи останні інформаційні джерела з проблеми, слід наголосити на значній кількості історичних розвідок з питань об'єктивного висвітлення національних ідей та патріотичного виховання початку ХХ ст. Зокрема, заслуговують на увагу наукові праці та публікації з проблем національно-патріотичного виховання таких дослідників як А. М. Боровик, Л. Д. Березівська, Я. М. Яців, О.С. Колодій, В. В. Гарнійчук та ін.

Мета статті. Розкрити ідеї національно-патріотичного виховання Олександра Дорошкевича (1896 (1889)–1946) й Спиридона Черкасенка (1876-1940) з метою новітнього їх осмислення в контексті сучасних методів

формування й становлення особистості, зокрема засобами бібліотечно-інформаційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Вагомого значення сьогодні набувають вивчення та осмислення історії українського народу, який завжди прагнув до національної самовизначеності й становлення державності. Особлива увага приділялася вихованню в дітей патріотизму, любові до рідного краю, мови, звичаїв і традицій, а головними реформаторами і прибічниками були переважно народні вчителі-патріоти.

Одним з найважливіших чинників впливу на виховання людини зі стійкими переконаннями й патріотичними засадами, почуттям національної самоповаги й гордості педагоги вважали українознавство та українізацію. Саме українізація середніх шкіл, запровадження предметів українознавства мали значний вплив на формування й виховання в молоді патріотичних почуттів та громадянського обов'язку. Основним засобом національно-патріотичного виховання просвітителі вважали книгу. Друковані видання національно-патріотичного змісту розповсюджувались завдяки зусиллям свідомого вчительства [2, с. 8], зокрема таких як Я. Чепіга, С. Русова, І. Юцишин та ін. Слід також відзначити активну діяльність українських педагогів-письменників, літературознавців, істориків, що істотно впливала на становлення національної школи й патріотичного виховання, зокрема С. Черкасенка та О. Дорошкевича. Українські педагоги й культурно-просвітницькі діячі своїми статтями в часописах намагалися протистояти денационалізації населення та надавали пріоритетного значення національно-патріотичному вихованню.

Педагогічна думка кінця XIX – початку XX ст. розвивалась за прикладом освітньо-виховних ідей провідних держав Європи з урахуванням умов українського життя, особливостей культури, етносу тощо. Діяльність педагогів спрямовувалась на розвиток ідеї українського національно-патріотичного виховання та реалізацію її у практичній діяльності, пробудження національної свідомості й гідності, формування патріотичних інтересів.

Так, професор Олександр Дорошкевич стверджував, що „сучасне гасло української педагогіки – національне виховання. Учительські спілки, педагогічні товариства, журнали, окремі вчителі – всі повинні розробляти детальні плани національного виховання ... національне виховання повинно загострювати насамперед волю дитини: що сказав, те і зробив” [5, с. 48]. Він наголошував, що спільна праця учителів, культурно-освітніх діячів, їхні палкі й щирі переконання обов'язково зроблять свою справу і дадуть очікувані результати, а українська школа повинна мати єдину волю, регламентовану владою [5, с. 48].

Відомий письменник і народний учитель С. Черкасенко обґрунтовував велике значення українознавчих предметів, зазначав, що вивчення рідної мови, її минулого, звичаїв і традицій дасть можливість нової долі для України та її громадян, вихованих в національно-патріотичному руслі. На його думку, першочерговим чинником національно-патріотичного виховання є усвідомлення громадянами національності, а початок у цьому напрямі належить освітнім закладам, і „що тільки рідна школа не зіпсує душі дитини, а виховає її в повній гармонії з природою...і тільки через рідну школу дитина

досягне...гараздів” [8, с. 73], формуючи тим в неї любов до рідного краю та усвідомлення національно-патріотичного почуття.

Розвиток ідеї національно-патріотичного виховання забезпечувала глибока обізнаність педагогів з особливостями та потребами українського суспільства в поєднанні з європейськими. Українські педагоги-просвітители пропагували національне виховання як чинник для самоутвердження й формування національних цінностей.

Результати наукових розвідок з проблем вивчення спадщини культурно-освітніх діячів становлять цінний матеріал, який повинен стати підґрунтям для розробки й вдосконалення сучасної системи національно-патріотичного виховання. Досвід попередників щодо загальнолюдських ідеалів, формування патріотизму в теорії виховання є надзвичайно важливим у нинішніх умовах. Актуальним є розвиток фізичних, духовних і громадянських якостей особистості, усвідомлення молоддю національної гордості й відданості державі, поваги до її законів, шанобливого ставлення до державних символів.

Провідна роль у вихованні молоді як і тоді, так і сьогодні належить освітнім і культурно-освітнім установам – школам, бібліотекам тощо, діяльність яких активно впливає на її всебічний розвиток та національно-патріотичні погляди [6, с. 10].

Патріотичне виховання завжди було в центрі уваги бібліотек, діяльність яких тісно пов’язана з духовно-моральним, естетичним і громадянським вихованням. Зважаючи на розширення завдань та нові інформаційно-бібліотечні послуги бібліотек, головною їх метою є залучення до читання, українського слова, вивчення і знання історії та сучасного життя України. Патріотизму не навчають, його виховують, тому роль книжки і бібліотеки в цьому виховному процесі вкрай важлива.

Фахівці бібліотек активно працюють у цьому напрямі, використовуючи сучасні форми і методи бібліотечної діяльності. Заходи, що проводяться бібліотеками в рамках патріотичного виховання дітей і молоді, – це читання, віртуальні екскурсії, фотовиставки, Дні відкритих дверей, усні журнали, театралізовані вистави, бесіди, зустрічі з ветеранами, Дні пам’яті, літературно-музичні композиції, уроки мужності, засідання клубів, конкурси, фестивалі і форуми, науково-практичні та читацькі конференції, а також заходи з використанням новітніх телекомунікаційних технологій (фестивалі фільмів, презентації, віртуальні екскурсії і відеомости) та ін. [3].

Грунтовне й успішне проведення культурно-просвітницьких та освітніх заходів з питань національно-патріотичного виховання, досягнення визначених цілей і завдань потребують відповідного науково-інформаційного, методичного й бібліографічного забезпечення, що на належному рівні гарантує провідна освітянська книгозбірня – Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського. Першочерговим завданням якої є інформаційне забезпечення розвитку вітчизняної педагогічної освіти, науки й практики фахових потреб науковців освітянської галузі України, створення власних науково-інформаційних ресурсів, баз даних, сприяння здійсненню наукових досліджень у галузі педагогіки, психології тощо [4].

Важливою складовою інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу є бібліографічні покажчики, що забезпечують якість інноваційного розвитку вітчизняної освіти та науки. На допомогу педагогам-практикам і науковцям фахівцями бібліотеки готуються науково-допоміжні бібліографічні покажчики, що найбільш повно відображають масив друкованої продукції з різних актуальних проблем освітянської галузі.

У 2016 р. провідними науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розпочато роботу над другим випуском науково-допоміжного бібліографічного покажчика „Дошкільна освіта як складова системи безперервної освіти України” (2007–2014). Видання є продовженням підготовленого в 2009 р. з аналогічною назвою першого випуску (1991–2006), у якому вперше висвітлено питання дошкілля в Україні з урахуванням сучасних тенденцій. При формуванні змісту покажчика враховано найбільш актуальні структурні компоненти й особливості дошкільної педагогіки та освіти, які згруповано у чотирнадцять розділів.

Найбільш розширеним є розділ „Зміст дошкільної освіти”, який детально розкриває зміст за різними напрямками виховання й формування дитини дошкільного віку. Покажчик доповнено актуальним підрозділом з питань національно-патріотичного виховання дошкільників, адже виховання з раннього віку у дітей любові до рідного краю, дому, родини, країни є надзвичайно важливим. До нього ввійшло близько сотні бібліографічних записів про друковані матеріали, зокрема, статті з наукових збірників і періодичних видань, методичні матеріали тощо.

Варто відмітити науково-інформаційні заходи, підготовлені працівниками відділу науково-документного забезпечення ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в рамках реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Зокрема, для майбутніх наших читачів та справжніх патріотів, а нині наймолодших користувачів, вихованців дошкільного навчального закладу № 428 м. Києва проведено літературні читання „За казкою до Василя Сухомлинського”. Дітям розповідали про В. О. Сухомлинського та ознайомили їх із казками педагога, спрямованими на виховання любові до рідної землі, народу й Батьківщини, а саме: „Бо за морем – чужина”, „Сонце заходить”, „Лелеки прилетіли”, „Незнищений камінь”. Дошкільники із задоволенням прослухали низку казок, присвячених темі виховання любові до матері, серед них: „Материне поле”, „Чотири вітри і материнське горе”, „Найласкавіші руки”, „Моя мама пахне хлібом”, „Сива волосинка”, „Кашу варила, діток годувала”, „Материнське щастя”, „Забула”, „Гавеня та Соловей”, „Сім дочок” та багато інших. Було представлено твори В. Сухомлинського, у яких порушується питання почуття гідності, поважного ставлення до воїнів, які загинули під час Другої світової війни, зокрема: „Чий родич дідусь”, „Дідусів пояс”, „Чарівний мак”. Діти із захопленням слухали казки Василя Сухомлинського та спробували самостійно складати їх. Цікавим, захоплюючим доповненням стало колективне читання казок В. Сухомлинського та обговорення їх.

Оскільки найпоширенішою формою бібліотечної роботи з патріотичного виховання є книжкова виставка, метою якої є формування в дітей і підлітків

почуття громадянськості й патріотизму, тому майже кожен бібліотечний захід супроводжує книжково-ілюстративна виставка (розповідь, огляд, бесіда, літературна екскурсія), та є його основою. Так, протягом року експонувалися виставки: „Україна – це моя країна прекрасна і незалежна (до Дня знань)”, „Шкільне підручникотворення в незалежній Україні”, „Національно-патріотичне виховання в сучасних навчальних закладах”, „Диво, ім'я якому – книга” та багато інших.

Висновки. Отже, варто відзначити велику науково-інформаційну діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського щодо реалізації концепції. Зокрема, „принцип історичної і соціальної пам'яті спрямований на збереження духовно-моральної і культурно-історичної спадщини українців та відтворює її у реконструйованих й осучаснених формах і методах діяльності” [6] та „принцип міжпоколінної наступності, який зберігає для нащадків зразки української культури, етнокультури народів, що живуть в Україні” [6]. Саме багатотисячні документні ресурси книгозбірні є важливою джерельною базою для наукових розвідок та новітнього усвідомлення історичних подій для становлення національної освіти. „Серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне, громадянське виховання” [6], – зазначено в Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Теоретичним підґрунтям сучасного виховання дітей і молоді мають бути слова видатного педагога-гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського, що патріотичне виховання – „це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, узнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується. Патріотизм як діяльна спрямованість свідомості, волі, почуттів, як єдність думки і діла дуже складно пов'язаний з освіченістю, етичною, естетичною, емоційною культурою, світоглядною стійкістю, творчою працею” [7].

Список використаних джерел

1. *Антонець Н. Б.* Педагогічна діяльність Спиридона Черкасенка в контексті руху за національну освіту (1906–1940) : автореф. дис. ... канд. наук : 13.00.01 / Антонець Наталія Борисівна ; Ін-т педагогіки АПН України. – Київ, 2005. – 20 с.
2. *Боровик А. М.* Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917–1920 рр.) [Електронний ресурс] / А. М. Боровик. – Чернігів : Чернігівські обереги, 2008. – 368 с. – Режим доступу: http://www.siver-litopis.cn.ua/rab/borovik/borovik_block.pdf. – Назва з екрана.
3. *Бобыкина Е. Ю.* Патриотическое воспитание – основа формирования личности гражданина и патриота [Електронний ресурс] / Бобыкина Екатерина Юрьевна. – Режим доступу: <http://www.informio.ru/publications/id2003/Patrioticheskoe-vozpitanie-osnova-formirovaniya-lichnosti-grazhdanina-i-patriota>. – Назва з екрана.
4. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського НАПН України [Електронний ресурс] : офіц. сайт. – Режим доступу: <http://dnpb.gov.ua/ua/>. – Назва з екрана.
5. *Дорошкевич О.* Огляд життя середньої школи / Ол. Дорошкевич // Вільна укр. шк. – 1918. – № 5–6. – С. 47–53.
6. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/. – Назва з екрана.
7. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори : у 5 т. Т. 1. / В. О. Сухомлинський. – Київ : Рад. шк., 1976. – 654 с.

8. Черкасенко С. Кілька слів про українізацію народної школи / С. Черкасенко // Вільна укр. шк. – 1917. – № 2. – С. 68–74.

9. Шевчук О. Національно-патріотичне виховання особистості у навчальному закладі як стратегічне завдання школи: здобутки, пошуки та перспективи [Електронний ресурс] / О. Шевчук, Л. Наглюк. – Режим доступу: <http://www.osvitarda.gov.ua/63/nacionaljno-patriotichne-vikhovannja-osobistosti-u-navchalnomu-zakladi-jak-strategichne-zavdannja-shkoli-zdobutki-poshuki-ta-perspektivi>. – Назва з екрана.

Страйгородская Л. И.

Страницы исторического сознания как основа современного национально-патриотического воспитания

Раскрыты идеи и взгляды украинских педагогов-просветителей начала XX в. А. Дорошкевича и С. Черкасенко на формирование национально-патриотической личности и доказана их актуальность в контексте современной системы воспитания. Определено, что деятельность библиотек как информационных и культурно-образовательных центров является существенной в рамках реализации „Концепции национально-патриотического воспитания детей и молодежи”, в частности на примере ГНПБ Украины им. В. О. Сухомлинского.

Ключевые слова: национально-патриотическое воспитание, просветители, культурно-образовательная деятельность библиотек, личность, педагог, концепция.

Straigorodska L. I.

Pages historical consciousness as the basis of a modern national-patriotic education

The article reveals the ideas and views of Ukrainian educators- enlighteners of the early twentieth century. O. Doroshkevych and S. Cherkasenko on the formation of national-patriotic personality and proves their relevance in the context of a modern system of education. It is noted that the activities of libraries as information and educational centers are essential as part of the „Concept of national-patriotic education of children and youth” in particular, the example of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine.

Keywords: national-patriotic education, enlighteners, library, personality, pedagogue, concept.

УДК 021.64

Лобановська І. Г.

завідувач відділу наукового формування
та опрацювання документних ресурсів
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

КОРПОРАТИВНІ БІБЛІОТЕЧНІ ПРОЕКТИ – ПЕРСПЕКТИВНА ФОРМА ІНТЕГРУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Досліджено питання застосування бібліотечних проектів у процесі формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу та надання повноцінного й багатоаспектного доступу до нього провідними освітянськими книгозбірнями для максимального задоволення інформаційних потреб користувачів. Розглянуто характерні риси проектів та їх поділ за окремими ознаками. Відзначено, що найбільшого поширення в бібліотечній практиці набули партнерські проекти. Висвітлено досвід ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в проектній діяльності.

Ключові слова: бібліотеки, проектна діяльність, корпоративні проекти, бібліотечні проекти, інформаційні ресурси, інтегрування, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Постановка проблеми. Соціальні, економічні й політичні реформи, що відбуваються в нашій країні, істотно змінюють роль і місце бібліотек у

суспільстві. Бібліотеки впливають на суспільну свідомість, культуру, уявлення людей про життя, про самих себе, формуючи й розвиваючи культурно-інформаційне середовище. Бібліотечні установи посідають провідні позиції у розв'язанні глобального завдання побудови суспільства знань. Участь і активний вплив бібліотек і бібліотечно-інформаційних технологій відображаються в базових вимогах, що визначають рух України в цьому напрямі. До них належать:

- формування єдиного інформаційно-комунікаційного простору як частини світової інформаційної інфраструктури;
- інтенсивний розвиток нових і високих технологій;
- створення системи забезпечення прав громадян на вільне отримання, поширення та використання інформації;
- задоволення потреб суспільства в інформації;
- підвищення рівня освіти, науково-технічного й культурного обміну через розширення регіональної, національної й міжнародної інформаційної взаємодії.

Складність поставлених завдань спонукає до вдосконалення інформаційно-бібліотечного обслуговування. З'являються нові напрями та форми бібліотечної роботи, спрямовані на задоволення потреб користувачів. Бібліотека стає активним суб'єктом ринкової економіки. Ефективність її роботи оцінюють за реальними справами, що здійснюються з використанням методики проектування. Програмно-цільова та проектна діяльність дають змогу суб'єктам культурної політики втілювати різноманітні творчі ідеї, цілеспрямовано вести роботу в різних напрямках у взаємодії з усіма зацікавленими особами та організаціями – соціальними партнерами. Проектний розвиток бібліотечних установ – ключовий пріоритет нового часу, базовий інструмент інноваційного менеджменту.

На основі огляду наукового доробку вітчизняних і зарубіжних дослідників є підстави вважати, що проектна діяльність є одним із ефективних інструментів для упровадження інноваційних змін у бібліотеках. Тему проектної діяльності висвітлено в працях С. Білоус [2; 3], О. Великосельської [6], Г. Волкової [7], О. Воскобойнікової-Гузевої [8], Н. Жадько [9], Р. Краплич [13], І. Луньової [27], В. Пашкової [20], І. Суислової [26], О. Чекушкіної [22], Г. Шемаєвої [29], Л. Щирикової [25] та інших. Окремі аспекти корпоративних бібліотечних проектів розглянуто М. Васильченко [4; 5], В. Ільганаєвою [10], Є. Корніловою [12], У. Красник [14], М. Кузнецовою [15], В. Кучереносовим [16], О. Мар'їною [19], Л. Шпукач [28], Р. Щербан [30]. Теоретичні засади та практичні підходи до інтеграційних процесів у бібліотечній сфері викладено в публікаціях О. Башун [1], І. Лобановської [17], К. Лобузїної [18], В. Попика [21], П. Рогової [11; 23], Л. Самчук [24], Т. Ярошенко [31] та ін.

Метою статті є дослідження питання застосування бібліотечних проектів у процесі формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу (ІГР) та надання повноцінного та багатоаспектного доступу до нього провідними освітянськими книгозбірнями на чолі з ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського для максимального задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотек.

Актуальність дослідження підтверджується активним упровадженням проектів у практику роботи бібліотек.

Виклад основного матеріалу. Проектну діяльність розглядають з погляду реалізації бібліотеками соціально-комунікативної функції в рамках концептуальної моделі соціального партнерства. Соціальне партнерство – це комплекс багатоваріантних відносин, особливий тип взаємодії між бібліотечно-інформаційними установами та державними й місцевими органами влади, бібліотеками, громадськими організаціями, підприємствами, об'єднаннями та окремими громадянами, метою яких є забезпечення (ресурсне, організаційне, інтелектуальне тощо) максимально повного задоволення інформаційних, соціокультурних, освітніх потреб суспільства шляхом реалізації спільних проектів і заходів [8].

„Проект” (*projectus*) у перекладі з латинської означає „кинутий уперед”, тобто спрямований уперед погляд на будь-яку діяльність. У сучасному трактуванні проектом називають сукупність заходів, спрямованих на досягнення певної та чітко структурованої мети в конкретні терміни із залученням оптимальних засобів і ресурсів для отримання передбачуваних кількісних і якісних результатів [9, с. 43].

Проектна діяльність належить до розряду інноваційної, творчої діяльності, оскільки передбачає перетворення реальності, будується на базі відповідної технології, яку можна уніфікувати, освоїти й удосконалити. Визначено [26], що характерними рисами будь-якого проекту є:

- цільовий характер (спрямованість на конкретний результат);
- взаємозв'язок неодмінно скоординованих між собою дій;
- разове явище (проект обмежений певним періодом часу);
- ресурсне забезпечення;
- певною мірою неповторність, унікальність.
- соціальна значущість (затребуваність суспільством).

Саме ці ознаки відрізняють проекти від інших заходів, планів, програм, концепцій, ініціатив. Кожна з перелічених особливостей має характерний внутрішній зміст. Розгляньмо їх детальніше.

Цільовий характер. Проекти передбачають досягнення певних результатів, тобто реалізацію мети, яка є рушійною силою проекту. Усі зусилля, що докладають до планування й втілення проекту, спрямовані на досягнення мети. Передусім це потребує точного визначення й формулювання цілей – від вищого рівня до нижчого. Водночас проект можна розглядати як процес досягнення ретельно обраних цілей. Просування проекту на шляху його здійснення пов'язано з покроковою реалізацією цілей дедалі вищого рівня, аж поки не буде досягнуто кінцевої мети.

Взаємозв'язок дій. Сама сутність проектів визначає складність їх втілення в життя. Проекти потребують виконання численних завдань, жорстко або гнучко взаємопов'язаних: деякі проміжні завдання не можуть бути реалізованими, доки не завершено попередні; певні завдання мають бути виконаними одночасно. У разі порушення синхронізації реалізації окремих завдань проект може опинитися під загрозою.

Термін виконання. Проекти виконують протягом визначеного проміжку часу, вони мають більш-менш чітко окреслені початок і закінчення. Проект вважають завершеним, коли досягнуто його основні цілі. Під час виконання проекту значні зусилля спрямовано на те, щоб його було завершено у встановлений термін. Разом з тим, ідеальним проектом є такий, користь від якого не закінчується одночасно з ним, результати стійкі, а успішний досвід використовують інші люди або організації.

Ресурсне забезпечення. Проектна діяльність, спрямована на отримання певного результату в заданий проміжок часу, не може відбутися без використання різних ресурсів (матеріальних, людських, фінансових). Тому невід'ємною рисою проекту є наявність бюджетних коштів, виділених на забезпечення ресурсних потреб фінансування проекту відповідно до масштабів, змісту й термінів його виконання. Проектна діяльність може здійснюватися як за власні кошти організації, так і з залученням додаткового фінансування.

Унікальність. Проекти – це певною мірою неповторні та одноразові заходи. Їх унікальність залежить від особливостей проекту, пов'язаних зі специфікою як кожної окремої бібліотеки, так і цілої бібліотечної системи, в межах якої здійснюють проект.

Соціальна значущість. Проектна діяльність передбачає отримання соціального ефекту, що виявляється в соціальних наслідках реалізації проекту й аналізі впливу умов його здійснення на результат.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що **проект** – це діяльність, за якої матеріальні, фінансові та людські ресурси організовано новаторським способом для виконання унікальної роботи з обмеженням у часі та витратах для досягнення позитивних змін, визначених кількісними та якісними параметрами.

Залежно від цілей і напрямів проекти визначають як наукові, виробничі, технологічні, організаційні, управлінські, соціальні [26]. Їх у свою чергу поділяють:

- за напрямом діяльності й характером цілей і завдань (пілотні, інвестиційні, інноваційні, інформаційні, освітні, культурно-дозвілєві, партнерські, професійні тощо);
- за масштабами (монопроекти, мультипроекти, мегапроекти);
- за термінами виконання (короткотермінові, середньотермінові, довготермінові);
- за особливостями фінансування (власні або залучені кошти – бюджетні, спонсорські, грантові, кредитні, благодійні).

Різноманіття перерахованих класифікаційних ознак проектів свідчать про велику кількість завдань, які розв'язують бібліотеки за допомогою проектної діяльності.

Отже, проект розглядають, по-перше, як результат перетворювальної діяльності, по-друге, як форму організації діяльності, спрямованої на отримання певного результату. Останнє твердження будемо вважати вихідним для розкриття порушеної проблеми.

Бібліотечні проекти – це соціальні некомерційні проекти, призначені для зміни ситуації щодо забезпечення більш повного, якісного та ефективного доступу до інформації користувачів бібліотек. Однією з умов ефективності

таких проектів прийнято вважати співпрацю бібліотеки в кооперації й взаємодії з іншими бібліотеками, інформаційними та культурними установами, місцевою владою, некомерційними організаціями. У результаті реалізації проекту виникають нові освітні, інформаційні, культурні та соціальні послуги, нові можливості, нові структури.

Сьогодні, мабуть, немає жодної бібліотеки, якій не доводилося б створювати власні проекти або брати участь у проектах, організованих іншими. Завдяки проектній діяльності поліпшується якість послуг, наданих користувачам, формується імідж бібліотеки, з'являються нові перспективи в роботі тощо.

Незважаючи на те, що практика розроблення проектів і програм довела їх високу ефективність у багатьох галузях, у бібліотечній справі вона все ще має стихійний характер. Найбільшого поширення в бібліотечній практиці набули *партнерські проекти*, тобто дво- або багатосторонні ділові проекти, засновані на договорах (угодах) між фізичними та/або юридичними особами з рівними правами й обов'язками.

Не стоять осторонь цього процесу й освітянські бібліотеки. Зокрема, пріоритетні напрями діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського визначено в межах наукового дослідження „Організація і методика створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітянської галузі України” (2014–2016), що є логічним продовженням попередньої НДР „Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського” (2011–2013).

Серед найвагоміших проектів, здійснюваних останнім часом спільно з провідними бібліотеками мережі на засадах кооперування, слід назвати формування галузевої реферативної бази даних (з 2006 р. – 17 учасників), обмін бібліографічними записами й формування галузевої бази даних „Періодика” (з 2009 р. – 8 учасників), організація зведеної бази даних дисертацій з питань освіти, педагогіки та психології (з 2012 р. – 12 учасників), зведеної бази даних періодичних видань, передплачених освітянськими книгозбірнями (з 2013 р. – 7 учасників), зведеної бази даних збірників наукових праць з аналітичним розкриттям їхнього змісту (з 2013 р. – 8 учасників).

Слід також відзначити створювані спільними зусиллями такі інформаційні продукти, як реферативна база даних „Україніка наукова”, інформаційно-бібліографічний ресурс „Видатні педагоги України та світу” й „Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці та документознавці України та світу” тощо. Результатом роботи стало відображення галузевої інформації й спрощення для віддалених користувачів доступу до неї в режимі онлайн за допомогою стандартних засобів Інтернету завдяки єдиному вікну доступу через портал бібліотеки.

Актуальним і перспективним напрямом взаємодії освітянських книгозбірень є також надання різноманітних інформаційних послуг, здійснюваних на засадах кооперування. Серед них – міжбібліотечний абонемент (МБА), електронна доставка документів (ЕДД), віртуальна бібліографічна довідка тощо.

Вжиті заходи дають змогу об'єднати зусилля освітянських бібліотек для створення об'єднаних інформаційних ресурсів на якісно вищому рівні та підвищити рівень задоволення інформаційних потреб користувачів через надання їм вільного й багатоаспектного доступу до об'єднаного інформаційного ресурсу.

Висновки. Вивчення досвіду формування й функціонування міжбібліотечних проектів свідчить про те, що, незважаючи на відсутність в Україні загальної концепції бібліотечного корпоративного руху, є приклади співробітництва й партнерства бібліотечно-інформаційних структур.

Можна стверджувати, що проектне управління знаменує собою початок нового етапу в інформаційно-бібліотечній діяльності, оскільки полягає в усвідомленні, чіткому визначенні нових цілей і перспектив бібліотечно-інформаційної установи. У процесі реалізації проектною діяльністю відбувається освоєння сучасних інформаційних технологій, розвивається соціальне, партнерське та корпоративне співробітництво.

Таким чином, проектна діяльність зумовлена об'єктивними чинниками, що визначають ефективність формування культурно-інформаційного середовища України й роль бібліотек як провідного компонента цього середовища. Рушійні сили проектною діяльності в бібліотечній сфері – формування інформаційного простору, потреби в інформації, що динамічно розвиваються, проблемні ситуації, обумовлені здатністю професійного бібліотечного співтовариства до розв'язання суперечностей між роллю сучасної бібліотеки й соціально-економічними умовами, а згодом і їх подолання.

Список використаних джерел

1. Башун О. В. Глобальна бібліотечна кооперація: історія та сучасність / О. Башун // Бібл. форум України. – 2003. – № 2. – С. 29–30.
2. Білоус В. С. Проектна діяльність – важлива складова розвитку бібліотеки та професійного зростання бібліотекарів : метод. рек. / В. С. Білоус. – Вінниця : [Б. в.], 2014. – 80 с. – (Серія „Основи бібліотечно-бібліографічних знань”).
3. Білоус В. С. Проектна діяльність як інструмент модернізації бібліотеки вищого навчального закладу / Валентина Білоус // Вісн. Кн. палати. – 2014. – № 4. – С. 17–19.
4. Васильченко М. П. Взаємодія бібліотек у рамках створення єдиної інформаційно-бібліотечної системи „Бібліотека – XXI” / Микола Васильченко // Бібл. форум України. – 2012. – № 1. – С. 8–9.
5. Васильченко Н. П. Координация как этап взаимодействия библиотек / Николай Васильченко // Бібл. форум України. – 2010. – № 1. – С. 15–16.
6. Великосельська О. М. Проектна діяльність наукової бібліотеки Хмельницького національного університету як фактор формування творчого потенціалу студентів [Електронний ресурс] / Великосельська О. М. – Режим доступу: [:http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/2010/vel_pro.htm](http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/2010/vel_pro.htm). – Назва з екрана. – Дата доступу 01.10.2016.
7. Волкова Г. С. Проектна діяльність як передумова інноваційного розвитку бібліотеки Полтавського університету економіки і торгівлі / Г. С. Волкова // Бібл. форум України. – 2015. – № 1. – С. 19–22.
8. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Соціальне партнерство як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України / Олена Воскобойнікова // Бібл. вісн. – 2014. – № 4. – С. 3–7.
9. Жадько Н. В. Проектное развитие библиотек / Н. В. Жадько. – Москва : Елена, 2000. – 96 с.

10. *Льганаєва В. О.* Корпоративний рух в Україні: стан та перспективи розвитку / В. Льганаєва // Бібл. форум України. – 2006. – № 2. – С. 13–15.
11. Концепція створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського / [Рогова П. І., Артемов Ю. І., Вараксіна Н. В., Лобановська І. Г. ; наук. ред. Рогова П. І.] ; НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ : [Б. в.], 2012. – 23 с.
12. *Корнілова Є. О.* Корпоративні технології у наукових бібліотеках / Є. Корнілова // Бібл. вісн. – 2007. – № 4. – С. 7–12.
13. *Краплич Р.* Проекти й управління ними : практ. посіб. для неприбуткових організацій / Руслан Краплич ; [ред. Опанащук Т. Є.]. – Рівне : Фондація імені князів-благодійників Острозьких, 2004. – 130 с. – (Посібник для бізнес-структур та неприбуткових організацій).
14. *Красник У. О.* Корпоративна діяльність бібліотек як складова формування інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / Красник Уляна Орестівна // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали четвертої міжнар. наук.-практ. конф., 25 жовт. 2012 р. / Нац. ун-т „Львівська політехніка”. – Львів, 2012. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16593/1/52-506-512.pdf>. – Назва з екрана. – Дата доступу: 01.10.2016.
15. *Кузнєцова М. М.* Регіональні електронні ресурси: від корпоративного створення до використання у соціально-комунікаційному середовищі ОУНБ / Марина Кузнєцова // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 8. – С. 25–29.
16. *Кучереносов В. Е.* Основы фандрейзинга и написания проектов для неприбыльных организаций / Владислав Кучереносов ; Ин-т успеш. сообществ. – [Изд. 2-е, доп.] – Киев : [Б. и.], 2007. – 182 с. : ил., табл.
17. *Лобановська І. Г.* Взаємодія освітянських бібліотек України у формуванні інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу: організаційний аспект / Інна Лобановська // Вісн. Кн. палати. – 2014. – № 9. – С. 16–20.
18. *Лобузін К. В.* Створення інтегрованого бібліотечного простору: основні проблеми та шляхи вирішення / К. В. Лобузін // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 2. – С. 34–41.
19. *Мар'їна О. Ю.* Розвиток корпоративних бібліотечних проектів в Україні / О. Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 1. – С. 22–25.
20. *Пашкова В. С.* Написання проектів (грантів) : рек. для бібліотекарів / В. Пашкова // Бібл. планета. – 2000. – № 1. – С. 13–16.
21. *Попик В. І.* Формування національного науково-інформаційного простору: інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України / Володимир Попик // Бібл. вісн. – 2015. – № 3. – С. 3–11.
22. Программно-целевая и проектная деятельность библиотек : метод. рек. / [сост. Е. Е. Чекушкина ; ред. Л. А. Молчанова] ; БУК ВО „Вологодская областная юношеская библиотека им. В. Ф. Тендрякова”. – Вологда : ВОЮБ, 2014. – 50 с.
23. *Рогова П. І.* Інтеграційні процеси у діяльності освітянських бібліотек МОН України і НАПН України в умовах інформатизації [Електронний ресурс] // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2013. – Т. 38, № 6. – С. 217–230. – Режим доступу: http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/937/700#.U14KE1V_scc. – Дата доступу: 01.06.2016.
24. *Самчук Л. І.* Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як ініціатор корпоративної взаємодії освітянських бібліотек країни / Лариса Самчук // Бібл. форум України. – 2014. – № 2. – С. 13–15.
25. Социально-ориентированная проектная деятельность в библиотеке : науч.-практ. пособие / [Л. Д. Щирикова, Н. В. Яценко]. – Москва : Литера, 2010. – (Серия „Современная библиотека” ; вып. 89.). – Библиогр.: с. 72–86.

26. Сулова И. М. Проектная деятельность библиотек : науч.-практ. пособие / Сулова И. М., Злотникова З. И. – Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2005. – 176 с. – (Специальный издательский проект для библиотек).

27. Цільові програми і проекти в діяльності бібліотек: методика складання і організація роботи. Вип. 2 / упоряд. І. Є. Луньова ; Дніпропетров. обл. універс. наук. б-ка. – Дніпропетровськ : ЕНЕМ, 2006. – 70 с. – (Серія „Ділове досьє”).

28. Шпукал Л. І. Створення корпоративних проектів бібліотеками України як складова вільного доступу до наукової інформації / Л. І. Шпукал // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство / Одес. нац. ун-т. – Одеса, 2008. – Т. 13, вип. 8. – С. 100–105. – Бібліогр.: с. 105.

29. Шемаєва Г. В. Проектний менеджмент в галузі інформаційно-бібліотечної діяльності / Г. В. Шемаєва // Бібл. вісн. – 2006. – № 9. – С. 17–20.

30. Щербан Р. М. Регіональна корпоративна бібліотечна інформаційна система / Р. М. Щербан // Бібл. форум України. – 2007. – № 2. – С. 2–4.

31. Ярошенко Т. О. Бібліотечні консорціуми: перспективи розвитку / Т. Ярошенко // Бібл. форум України. – № 4. – 2006. – С. 7–11.

Лобановская И. Г.

Корпоративные библиотечные проекты – перспективная форма интеграции информационных ресурсов

Исследованы вопросы применения библиотечных проектов в процессе формирования интегрированного отраслевого информационного ресурса и предоставления полноценного и многоаспектного доступа к нему ведущими образовательными библиотеками для максимального удовлетворения информационных потребностей пользователей. Рассмотрены характерные черты проектов и их разделение по отдельным признакам. Отмечено, что наибольшее распространение в библиотечной практике получили партнерские проекты. Освещен опыт ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского в проектной деятельности.

Ключевые слова: библиотеки, проектная деятельность, корпоративные проекты, библиотечные проекты, информационные ресурсы, интегрированы, ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского.

Lobanovska I. H.

Corporate Library Projects – promising form of integration of information resources

In the article the questions of application of library projects in the process of forming an integrated industry information resources and providing a complete and multidimensional access to it leading educational libraries to maximize meet the information needs of users. The characteristic features of the projects and their separation on specific grounds. It was noted that the most widely used in library practice received partnership projects. Lit experience V. O. Suhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine in project activities.

Keywords: Library project activity, corporate projects, library projects, information resources, integration, V. O. Suhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine.

**РОЗДІЛ II. ФОРМУВАННЯ
ГАЛУЗЕВИХ БІБЛІОТЕЧНО-
ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ**

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОКУМЕНТНОГО ПОТОКУ
НЕПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ У ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВО-
ПЕДАГОГІЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Розглянуто принципи формування та способи документопостачання фонду неперіодичних документів наукової галузевої бібліотеки в сучасних суспільно-економічних умовах.

Ключові слова: профілювання, селективність, способи документопостачання, тематико-типологічний план, джерела комплектування, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, обов'язковий примірник, бібліотечний фонд, дари, книгообмін.

Постановка проблеми. Бібліотечний фонд є основним продуктом бібліотеки та її розпізнавальним символом. Протягом багатьох віків у бібліотеці збирались та дбайливо зберігались документні зібрання як накопичений досвід людства в різних сферах діяльності.

Сучасна бібліотека розглядає свої завдання в більш ширшому контексті, вбачаючи свою роль не тільки в зібранні й суспільному використанні своїх фондів, а також у розширенні асортименту інформаційних продуктів та послуг, у здійсненні культурно-просвітницької й освітньої діяльності. Це закономірний етап її еволюції. Проте вся її діяльність, як завжди, обертається навколо бібліотечного фонду; саме в ньому знаходиться джерело суспільного значення бібліотеки, саме на його основі створюються інноваційні бібліотечні, бібліографічні й інформаційні послуги.

Функції сучасної наукової спеціальної бібліотеки трансформуються відповідно до запитів суспільства та освіти, але процеси, завдяки яким вона функціонує, залишаються незмінними. Так, важливим завданням спеціальної бібліотеки залишається формування бібліотечного фонду відповідно до профілю установи та інформаційних потреб усіх категорій користувачів. Відомо, що процес формування фонду бібліотеки значною мірою залежить від якості його комплектування.

Принципи формування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського визначено в статті П. І. Рогової, зокрема, селективність, профілювання, координування, систематичність, планомірність [5], що ґрунтуються на загальноприйнятих принципах функціонування бібліотечного фонду, визначених у працях видатних бібліотекознавців Ю. В. Григор'єва, Ю. М. Столярова, В. Г. Дригайло, М. П. Васильченка, Н. М. Кушнарєнко, Л. Г. Петрової, К. Т. Селіверстової.

Актуальність дослідження зумовлена наявним правовим забезпеченням поповнення фонду спеціальної бібліотеки, що гарантовано державою, і нерозробленістю механізмів максимально ефективної його реалізації.

Мета статті – розкрити особливості формування фонду галузевої бібліотеки в сучасних економічних умовах.

Виклад основного матеріалу. Комплектування фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) здійснюється відповідно до завдань, визначених її Статутом, „Положенням про Державну науково-педагогічну бібліотеку України імені В. О. Сухомлинського”, напрямами науково-дослідної роботи НАПН України, також з урахуванням інформаційних потреб користувачів бібліотеки: науковців, аспірантів, студентської молоді.

Як зазначає Ю. М. Столяров, селективність (від лат. *selection* – *вибір, відбір*) – це вихідний, суттєвий принцип функціонування бібліотечного фонду. Без відбору фонд перетворюється у випадкову, хаотичну множину документів, які виключають можливість досягнення поставленої мети. Селективність – це вибір найкращих серед багатьох схожих документів [8].

Принцип профілювання-координування є першим, найбільш важливим похідним принципом від принципу селективності, оскільки завдяки йому бібліотеки індивідуалізуються, відрізняються одна від одної насамперед своїм профілем. Цей принцип передбачає пропорційну співвіднесеність складових частин фонду з погляду тематики, призначення, типів, екземплярності, видів, мови документів. Найбільш повно добираються до фонду бібліотеки документи основної тематики.

Координування передбачає врахування профілю комплектування інших бібліотек загальної системи, що взаємодіють між собою, взаємодоповнюють одна одну. Суть координації полягає в узгодженості профілів фондів бібліотек різних типів і видів з метою усунення невиправданого дублювання, що сприяє підвищенню сукупного інформаційного потенціалу бібліотек – учасниць координаційної системи [7]. Крім того, функціонування бібліотечного фонду досягає мети, якщо документи надходять до фонду планомірно, регулярно, оперативно, тобто систематично.

У комплектуванні фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського принцип профілювання є основоположним. Він визначається насамперед завданнями і розвитком педагогічної науки та освіти в Україні, напрямами діяльності НАПН України, типом бібліотеки, структурою її фонду, категоріями користувачів, більшість яких є науковцями та аспірантами НАПН України, працівниками освітніх установ (учителі, викладачі та ін.), бібліотечними працівниками, студентами. Принцип профілювання виявляється в тому, що профільні для бібліотеки розділи комплектуються з найвищим ступенем повноти (вичерпним). Повнота комплектування визначається науковою значущістю, інформаційною цінністю документів та відповідністю профілю комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Повнота фонду, або повнота комплектування, – це ступінь відображення в ньому профільних документів, в основі якого лежить співвідношення частин фонду із документальним потоком [6]. На основі закону Бредфорда про розсіювання інформації К. Т. Селіверстова виділила чотири ступені повноти комплектування: вичерпна (максимально повне комплектування документів за розділом чи певним типом документів); достатня або відносна (комплектування документів, що містить дві третини профільної для бібліотеки інформації); ядерна (комплектування документів, які несуть не менш як одну третину

профільної для бібліотеки інформації) і довідкова, з якою комплектують документи вищого ступеня узагальнення, наприклад довідники [6]. Кожний ступінь застосовують лише для частини фонду.

Документи для фонду бібліотеки як текстові, так і електронні комплектують з вичерпною, відносною та довідковою повнотою. З вичерпною повнотою комплектують усі типи документів з педагогіки та психології, бібліотекознавства та бібліографознавства, офіційні, довідкові документи із загальних питань науки і культури, управління культурою, філософії, літературознавства, мовознавства, дозвілля; з відносною – документи із суміжних галузей знань, але в контексті задоволення навчально-виховного процесу й розвитку педагогічної науки та освіти. З довідковою повнотою (вибірково) орієнтовно на навчально-виховні програми комплектуються офіційні, наукові, науково-популярні, довідкові, літературно-художні та образотворчі, картографічні документи та з природничих, прикладних і медичних наук. Так само комплектують кращі зразки рідкісних і цінних видань, що є національним надбанням України чи світу.

Профіль комплектування відображається в структурній моделі фонду „Тематико-типологічному плані комплектування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського” – головному документі, що визначає політику формування фонду бібліотеки.

Основними способами поповнення фонду неперіодичними друкованими та електронними документами є:

- отримання обов’язкового примірника;
- купівля;
- книгообмін;
- репродукування;
- дарування;
- отримання документів від користувачів взамін загублених.

Головна особливість сучасного стану документозабезпечення бібліотек полягає у розширенні шляхів комплектування за рахунок розширення кола джерел комплектування, зміни традиційної технології комплектування у зв’язку з появою нових технологій та можливостей використання інформаційних ресурсів через мережу Інтернет, економічного партнерства бібліотек з видавництвами та видавничими організаціями в умовах обмеженого бюджетного фінансування.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України „Про порядок доставляння обов’язкових примірників документів” ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського отримує обов’язковий примірник видань України [4]. Держава, надаючи бібліотеці таке право, гарантує надійність, повноту й своєчасність отримання документів відповідно до профілю книгозбірні. Це право закріплено ще й низкою інших актів, що визначають відповідальність за недоставляння обов’язкового примірника. Але до цього часу ще не розроблено механізму стягування штрафів за недоставляння обов’язкового примірника документів відповідно до Закону України від 12 січня 2012 року „Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо доставляння обов’язкового безоплатного примірника документів”.

Як свідчать щорічні моніторинги, до бібліотеки надходить близько 60 % документів з питань освіти, педагогіки та психології, що вийшли друком на території України. Такий стан з надходження обов'язкового примірника спричинений трансформуванням системи інформування про підготовку й випуск документів. Більшість видавництв, особливо приватних, які є основним джерелом постачання обов'язкового примірника, відмовилися від перспективних планів видань, через що втрачається дуже корисна й потрібна для бібліотеки інформація [1].

Сьогодні критерії повноти й оперативності формування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського потребують жорсткого контролю за надходженням обов'язкового примірника. З цією метою співробітники сектору комплектування опрацьовують каталоги, прайс-листи та сайти видавництв, книготорговельних організацій та звіряють їх з електронним каталогом бібліотеки.

Одним із ефективних способів вивчення питання щодо заповнення лакун у бібліотечних фондах є аналіз інформації документального потоку Книжкової палати України, який складається з обов'язкових примірників різних видів друкованої продукції, що надходить до наукової установи згідно із Законом України „Про обов'язковий примірник документів”. Важливий напрям діяльності Книжкової палати України – це створення державної бібліографічної інформації шляхом підготовки бібліографічних покажчиків, серед яких „Літопис книг”, що містить інформацію про книжки й брошури з усіх галузей знань. У ньому обліковуються наукові, науково-популярні, науково-виробничі, літературно-художні та офіційні видання тощо. Крім того, здійснюється аналіз газети „Освіта”, „Освіта України”, „Педагогічна газета” та „Літературна Україна”, на шпальтах яких міститься інформація про видання з питань педагогіки, психології, освіти, що вийшли друком на теренах України.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є структурним підрозділом Національної академії педагогічних наук України (НАПН України), тому вагому складову у формуванні інформаційного ресурсу бібліотеки становлять надходження документів від наукових установ НАПН України. Підґрунтям для проведення аналізу надходження від відділень Академії є щорічні „Звіти про роботу Національної академії наук України”. У результаті такого моніторингу виявляються прогалини в надходженні обов'язкового примірника. Дієвим у цьому випадку є листи-нагадування видавництвам та видавничим організаціям, видання яких відсутні у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Між тим співробітники сектору наукового комплектування віддають перевагу особистому спілкуванню з видавцями, а також авторами книжок, постійно відвідуючи книжкові виставки. Таке живе спілкування допомагає переконати, що саме фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – „найкраще місце” для їхньої книжки, оскільки, використовуючи різні форми обслуговування користувачів та сучасні інформаційно-комунікаційні технології, бібліотека здатна надати найповнішу інформацію про те чи інше видання й забезпечити до нього доступ широкому загалу, що, власне, й є кінцевою метою будь-якого автора.

За відсутності коштів на купівлю книжкової продукції через книготорговельну мережу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського встановлює взаємовигідні партнерські відносини з безпосередніми учасниками книжкового ринку – видавництвами. Це передбачає надання бібліотекою видавництву зустрічних послуг (наприклад, презентації новинок, реалізації продукції тощо). За такі послуги організація розраховується з бібліотекою книжковою продукцією. Таким чином фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського поповнився документами з питань бібліотекознавства, педагогіки, психології тощо. Зважаючи на те, що ці заходи мають разовий характер, таке співробітництво не може задовольнити потреби бібліотеки в планомірному й максимально повному комплектуванні свого фонду.

Важливим завданням для комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є підтримка й розвиток системи вітчизняного книгообміну – одного з традиційних способів поповнення фонду, застосовуваного бібліотеками ще на початку ХХ століття.

Обмінний фонд – це проміжна ланка для перерозподілу документів між тими фондами, в яких подальше зберігання документів недоцільне, а також непрофільними та дублетними документами поточного комплектування й тими адресатами, куди можуть бути перенаправлені такі документи для подальшого використання. Згідно з „Інструкцією про організацію та порядок обміну, перерозподілу і розповсюдження документів серед бібліотек України через систему обмінних фондів” документи, що не входять до Державного реєстру національного культурного надбання України, можуть бути передані безкоштовно з фондів одних бібліотек іншим [3].

Книгообмін передбачає такі види діяльності:

- обмін власними виданнями та інформаційними продуктами;
- передача мало використовуваних, непрофільних або дублетних документів у ті бібліотеки, де вони найбільш потрібні, безпосередньо або через обмінні фонди.

Основними джерелами для здійснення книгообміну є обмінні фонди провідних бібліотек м. Києва, зокрема, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки, Національної історичної бібліотеки, Національної наукової медичної бібліотеки, Державної науково-технічної бібліотеки, Публічної бібліотеки імені Лесі Українки, а також Книжкової палати України імені Івана Федорова. Саме завдяки тісній співпраці до нашого фонду надходять видання з питань освіти, педагогіки, психології, бібліотекознавства, книгознавства тощо, книжки, видані за програмою „Українська книга”. Таким чином вдається ліквідувати лакуни у власному фонді та поповнювати фонди інших книгозбірень.

За роки п'ятнадцятирічної діяльності обмінного фонду його послугами скористалося 705 установ з 23 областей України. Серед них провідні бібліотеки України, бібліотеки вищих навчальних закладів педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, інститутів післядипломної педагогічної освіти, загальноосвітніх навчальних закладів, наукових установ НАПН України, дошкільні навчальні заклади, громадські об'єднання, бібліотеки виправних закладів, яким передано близько 140 тис. примірників документів.

Одним із способів докомплектування бібліотек є репродукування – створення копій документів, які неможливо знайти в оригіналі з певних причин. У вік комп'ютерних технологій цей спосіб поповнення фонду знаходить більш широке коло застосування, ніж будь-коли. При створенні копій документів використовують технології оцифрування, мікрофільмування, мікрофішування, фото- та ксерокопіювання, а також копіювання мережевого ресурсу [2]. Одним із головних чинників, який обмежує використання цього каналу є правовий захист авторських прав від несанкціонованого створення повної версії документа без згоди автора.

Нерозв'язаною залишається проблема комплектування фонду бібліотеки електронними документами або електронними копіями друкованих видань, розміщеними в Інтернеті. Український закон обмежує права українських бібліотек щодо використання творів в електронному середовищі, що суперечить політиці відкритого доступу, та суттєво обмежує їхні можливості щодо представлення документів у відкритому доступі. Крім того, важливо зазначити, що процес використання в бібліотеках нових інформаційних технологій значно ускладнюється через відсутність термінологічних і технологічних стандартів, які, зокрема, забезпечували б єдині вимоги до засобів відтворення інформації на електронних носіях, обробку, зберігання, доступ та надання користувачам електронних документів у мережах [9].

Одним із вагомих і найперспективніших джерел комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є дарування – безоплатне передавання бібліотеці одиничних або множинних документів, що може супроводжуватися певними зобов'язаннями перед дарувальником (установою, організацією, фізичною особою). Головна перевага цього способу комплектування фонду полягає у безоплатному надходженні нових документів. Завдяки процесу дарування до бібліотеки іноді надходять рідкісні, цінні та унікальні видання.

За статистичними даними, дари щорічно становлять 15 % усіх надходжень до фонду бібліотеки. Серед них книжки, журнали, продовжувані видання, альбоми, картографічні й нотні видання, документи на електронних носіях тощо. За тематикою переважають документи з питань педагогіки, психології, освіти, бібліотечної справи, твори художньої літератури тощо.

Дар – це не тільки джерело поповнення фонду бібліотеки. Дар (у тому числі й бібліотечний) є особливим соціально економічним і психологічним явищем, соціально-особистісним феноменом. Цей феномен породжує в бібліотеці особливий, специфічний потік документів, що потребує інших, ніж інші джерела (обов'язковий примірник, книгообмін), способів і процедур діяльності як в організації власне технологічних процесів проходження документів, так і у сфері роботи з дарувальниками. Факт надходження дарів є також показником престижу бібліотеки, її значимістю в суспільному житті країни.

Частину подарованих документів зібрано в колекції. Так, у 2013 р. сформовано колекцію з видань, подарованих ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського доктором філософських наук, професором, академіком Національної академії наук України, президентом Національної

академії педагогічних наук України Василем Григоровичем Кременем. Колекція налічує 634 примірники українською та російською мовами.

Отримання документів від користувачів взамін загублених або пошкоджених – це компенсація збитків, які були завдані фонду через несумлінність користувача, заміною на документ, рівноцінний за вартістю або значимістю. Такий спосіб комплектування не є переважним для книгозбірень, оскільки часто користувач не має можливості замінити втрачений документ тотожним. Придбати документ за профілем самостійно він також не може, оскільки не володіє інформацією про потреби бібліотеки. Але цим процесом можна керувати через ознайомлення такого користувача зі списком документів, придбання яких заповнить прогалини у фонді та відшкодує завданий ним збиток. У такому випадку постачальником документів є користувач, який порушив правила користування бібліотекою. У ході аналізу документного потоку впродовж п'ятнадцятирічної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з'ясовано, що фонд бібліотеки, використовуючи цей спосіб комплектування, поповнився 1 372 примірниками документів.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід сказати, що без систематичного та повноцінного цільового державного фінансування передплати періодичних видань та закупівлі документів із книготорговельної мережі, регламентованого окремими статтями державного бюджету, неможливо стовідсоткового наповнення фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, на базі якої формується всеукраїнський інформаційний ресурс з питань педагогіки, психології та освіти. У сьогоденних соціально-економічних умовах навіть законодавчо закріплене надходження обов'язкового примірника в поєднанні з використанням інших способів комплектування не забезпечує повноту надходження документів галузевої тематики.

Список використаних джерел

1. Бодак О. Формування бібліотечно-інформаційних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: сучасний стан та перспективи розвитку / Бодак О. // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 38. – С. 74–89.
2. Іващенко В. М. Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах мережі освітянських бібліотек: результати дослідження / Віра Іващенко, Руслана Палійчук // Вісн. Кн. палати. – 2013. – № 1. – С. 1–4.
3. Інструкція про організацію та порядок обміну, перерозподілу і розповсюдження документів серед бібліотек України через систему обмінних фондів : затв. наказом М-ва культури і мистецтв України від 23.03.2005 р. № 152 ; Зареєстровано в М-ві юстиції України 30.03.2005 р. за № 347/10627 // Документальні ресурси бібліотек : (законодавчі, інструктивно-регламентуючі та метод. матеріали). – Київ, 2005. – С. 75–81.
4. Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів : постанова Кабінету Міністрів України від 10 трав. 2002 р. № 608 // Уряд. кур'єр. – 2002. – 17 трав. (№ 88). – С. 11.
5. Рогова П. І. Формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: стан та шляхи розвитку / П. І. Рогова // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2010. –

Вип. 2 : Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку. – С. 10–27.

6. Селиверстова Е. Т. Полнота и соответствие – категории качества библиотечного фонда / Е. Т. Селиверстова // Науч. и техн. б-ки. – 1987. – № 9. – С. 8–12.

7. Столяров Ю. Н. Производные принципы функционирования библиотечного фонда / Ю. Н. Столяров // Науч. и техн. б-ки. – 2011. – № 4. – С. 30–47.

8. Столяров Ю. Н. Селективность – общий принцип функционирования библиотечного фонда / Ю. Н. Столяров // Науч. и техн. б-ки. – 2011. – № 2. – С. 74–78.

9. Трачук Л. Ф. Нормативно-правове обґрунтування процесу формування електронних бібліотек в обласних універсальних наукових бібліотеках України / Л. Ф. Трачук // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2016. – № 1. – С. 6–15.

Бондарь Л. Н.

Особенности формирования документного потока неперiodических изданий в государственных научно-педагогической библиотеке Украины имени В. А. Сухомлинского

Рассмотрены принципы формирования и способы пополнения фонда неперiodических документов научной отраслевой библиотеки в современных общественно-экономических условиях.

Ключевые слова: профилирование, селективность, тематико-типологический план, источники комплектования, ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского, обязательный экземпляр, библиотечный фонд, дары, книгообмен.

Bondar L. M.

Nonserial publications document flow in V. O. Suhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

The paper deals with the principles of formation and ways of nonserial publications fund document supply in the scientific subject library taking into consideration modern socio-economic conditions.

Keywords: profiling, selectivity, ways of document supply, subject typological plan, acquisition sources, V. O. Suhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, legal deposit copy, library holdings, gifts, book exchange.

УДК 811.161.2(091)(075.2)''18/19''

Бондарчук О. Б.

завідувач сектору рідкісних видань
ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського

НАВЧАЛЬНА КНИЖКА ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Проаналізовано україномовні видання другої половини ХІХ – початку ХХ ст. з колекції „Шкільні підручники і навчальні посібники”, що зберігаються у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Визначено особливості вітчизняного підручникотворення, розвитку змісту національної освіти на східно- та західноукраїнських теренах.

Ключові слова: підручники, підручникотворення, букварі, читанки, навчання.

Постановка проблеми. Підручник – один з найдавніших книжкових жанрів. Процес створення перших українських підручників розпочався задовго до появи самої національної школи і став своєрідним підготовчим етапом та умовою її виникнення. Як відомо, до появи суто навчального посібника першими підручниками для навчання грамоти були „Псалтир”, „Октоїх” та

„Євангеліє”. Пізніше виникла потреба у складанні Букваря або Азбуки, що було більш зручним і зрозумілим як для дітей, так і для дорослих.

Вивчаючи документний фонд шкільних підручників ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, ми маємо можливість відстежити та проаналізувати історичні, політичні та економічні тенденції, що мали вплив на становлення вітчизняного підручникотворення. Аналіз наукової літератури з історії освіти, педагогічної думки та бібліотекознавства дає підстави стверджувати, що тема вітчизняного підручникотворення була і є досить актуальною. Історію навчальної книжки досліджували науковці М. М. Тихомиров [19], Г. В. Карпюк [8], Я. Р. Дашкевич [7], М. С. Вашуленко [3], О. З. Клименко [10] та інші.

Метою статті є здійснення аналізу україномовної навчальної книжки другої половини ХІХ – початку ХХ ст., її змісту та основних характеристик, зокрема підручників і посібників, що зберігаються в колекції „Підручники та навчальні посібники” ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Перші друковані слов'яно-російські букварі з'явилися у ХVІ–ХVІІІ ст. і були складені за буквоскладальним методом. Відомий підручник І. Федорова (1574), надрукований у Львові, складався з восьми сторінок – азбуки, скороченої граматики і молитви. Був також у ньому і матеріал для лічби. У ХVІІ ст. букварі поступово перетворюються на своєрідні енциклопедії, в яких подаються відомості з граматики, математики, історії та географії. У ХІХ ст. з'явилися букварі, створені за складовим принципом.

У фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського сформовано колекцію „Шкільні підручники і навчальні посібники” (1857–1917), що є джерелом відомостей про історію вітчизняного підручникотворення, зміст освіти, життя країни, народ та його культуру.

Гордістю бібліотеки є перше видання „Граматки” П. Куліша, що вийшла в 1857 р. у Санкт-Петербурзі [5]. Це універсальний підручник для початкового навчання, що містив основи знань з письма, читання й арифметики. У передмові до підручника зазначено: „Скільки ні єсть у нас на Вкраїні граматок і букварів, то всі вони не годяться нам для першої науки письменства, бо печатані не нашою мовою ...” і далі: „... треба учить дітей письменства так, щоб дурно часу не гаявши, швидко зрозуміла дитина науку читання, а до сего найперша поміч – щоб грамика зложена була рідною українською мовою” [6, с. 1–2].

Зміст першого видання складався переважно з церковних творів, „... наставительні пісмословія про нашихъ предківъ и Божественніи псалми” [6, с. 2]. Буквар написано фонетичним правописом, що пізніше здобув назву „кулішівка” і став основою сучасного українського правопису.

Умовно буквар можна розділити на три частини: буквар, читанку та арифметику. Цікавими, на наш погляд, для сучасників є вміщені в першій частині (букварі) правила для вчителя, в яких роз'яснюються доцільність й правильність вживання в українській мові окремих літер (G, Ы, E, Ъ), що використовувались на той час лише в церковній або російській (Московській) мовах. Свою „Граматку” П. Куліш склав ближче до так званого

„американського методу цілих слів”, відійшовши від буквоскладального, яким тоді користувалися. У другій частині (читанці) Куліш використовує уривки з народних дум і переказів, що підкріплені коротким викладом історичних подій, описаних у них. Для підтримання „Божої віри” в „Граматці” вміщено оповідання з Біблії: „... туть коротко все те оповідано, що намъ передали Пророки и Апостоли про Божий миръ, почавши одъ первого чоловіка Адама” [6, с. 63]. У третьому розділі „Граматки” (арифметики) наведено багато прикладів і задач, що ознайомлюють учнів з азами лічби. „Наука арифметика навчає нас, якъ вести щотъ або лічбу всякої вещи и всякого діла” [6, с. 97]. Завершує автор свій підручник „Словом до письменних”: „Шануй же всякъ свое рідне слово, котре не одъ кого іншого, як одъ самого Бога нам надане, и не для того надане, щобъ ми даръ Божий зневажили й забули. Хто его зневажає й забуває, той самохіть виганяє себе зъ рідної семы Української, и до такого не обернетця серце, якъ до родича, на чужині, такого не привітне наше плем’я побратерські підъ Карпатами, чужа тому наша пісня, котрій немає рівні по всему світу. Німа для того буде щира душа наша, и нема ему частини въ тій славі, котрої добули собі наші предки полемъ и моремъ у всего світу. Воюючи за віру Християнську и волю людськую” [6, с. 148].

За першою спробою П. Куліша видати підручник рідною мовою у 1861 р. з’явилась „Українська абетка” Миколи Гатцука (Гацук) [5]. Структура букваря є такою самою, як і в П. Куліша (письмо, читанка і арифметика), але, на відміну від „Граматки” П. Куліша, Микола Гатцук використав старописну орфографію написання букв. У вступному слові „Присвітці” автор роз’яснює доцільність використання саме цієї орфографії для навчання грамоти: „пильнуючи, щоб вона, як перший вчинок, була найліпша люду малому – ласила б його рідним та звичним йому словом і не тручала б його від себе важким примушне-наданим йому писанням” [5, с. 4]. Кожна буква в абетці супроводжується відповідним малюнком. Як вправи для читання використано народні дитячі віршики, колядки, примовки та прислів’я, народні думи. У підручнику вміщено також розділ арифметики та календар з найважливішими святами. Цікавим є опис грошей, які використовувались у той час, та досить докладне викладення співвідношення „нових” і „старих” грошей.

Аналізуючи українські букварі ХІХ ст., не можна не згадати „Букварь Южнорусский” Т. Г. Шевченка 1861 р. видання. У фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є лише репринтне, фототипічне видання цього підручника [20]. На відміну від Кулішевої „Граматки” і „Української абетки” Миколи Гатцука, Т. Г. Шевченко зберіг усі букви російського алфавіту. Він не хотів ускладнювати навчання грамоти, щоб, оволодівши грамотою, колишні неписьменні могли успішно читати як українську, так і російську книжку. Загальна структура букваря подібна до попередніх. У букварному матеріалі вміщено алфавіт „Велька азбука”, „Мала азбука”. Далі – алфавіт у довільному порядку напевне для тренування учнів у розпізнаванні букв після заучування їх в алфавітному порядку. Для навчання читання в букварі подано тексти з

Шевченкових перекладів псалмів, які поділено на склади, і в словах позначено наголоси. Як і в „Граматці” П. Куліша, кілька сторінок відведено для молитов, без яких азбука не пройшла б жорстку цензуру. Завершується букварна частина рукописним алфавітом у великій і малій графіці. На тринадцятій сторінці розміщено матеріал для лічби (арифметика). Слід зазначити, що для читанкової частини Т. Шевченко обирає народні думи „Про Пирятинського поповича Олексія” та „Думу про Марусю попівну Богуславку”, а також народні прислів’я – тексти, які близькі українському народу за змістом. Т. Г. Шевченко розглядав свій буквар як малий внесок у велику справу народної освіти українського народу та початок реалізації його широких задумів у справі підвищення культурного рівня мас, їх освіченості.

У 70–90-ті рр. XIX ст. внаслідок заборони української книжки культурне життя на теренах Східної України завмирає. Натомість поживляється національний рух у Галичині, де національне виховання стало пріоритетним. Це простежується у доборі матеріалу для підручників початкової школи. У колекції „Шкільні підручники і навчальні посібники” зберігаються три видання цього періоду, надруковані у Львові. Одне з них „Руска перва язикоучебная Читанка для II отряда школ народних в цесарстве Австрии” (1869) [15]. Книжка написана старослов’янським шрифтом і містить короткі оповідання про життя дітей, добро й зло, любов і повагу до батьків, відомості про природу, побут. У кінці подано граматичні правила й вправи. Видання не ілюстровано, що, можливо, пов’язано з читацьким призначенням – для навчання грамоти дітей старшого віку.

Для підвищення загальноосвітнього рівня людей старшого і середнього покоління весною 1869 р. Омелян Партицький уклав „Читанку для сельських людей” під назвою „Зоря”, яка розпочала серію видань товариства „Просвіта” для народу [13]. До читанки увійшли оповідання різних авторів, що написані простим і доступним стилем – оповідання, байки, у кінці вміщено розділ „всячина” та „лікарський порадики”. Про вдало дібрані зміст і форму подання матеріалу свідчить той факт, що весь наклад 2000 примірників розійшовся за два тижні. У листі від 6 липня 1869 р. О. Барвінський писав своєму братові з Бережан: „Висилаю тобі гроші за продаж „Зорі”. Тут дуже за „Зорею” питають. Сільські вчителі і навіть селяни приходять до мене, а я змушений відправляти їх ні з чим, бо не маю жодного примірника. Таким чином, скажи, щоб як можна скоріше 70 примірників прислали”. Загальне визнання і високий рівень „Читанки” підтверджує й І. Франко: „Перші книжечки „Просвіти”, що мали назву „Зоря, читаночка для селян і міщан”, а були впорядковані д. Омеляном Партицьким, дуже сподобалися простому народові по Галичині, так що їх швидко розкуплено до остатку”. Про неї схвально відгукнувся навіть лідер москвофілів Іван Наумович. У листі до „Просвіти” він писав: „З сердечною радістю вітаю ваш перший плід... Якби ми протягом 20 років свободи докладали б усіх зусиль для випуску таких популярних видань, як „Зоря”, ми сьогодні стояли б набагато вище”. Зважаючи на попит першої „Читанки для сельських людей”, у 1870 р. О. Партицький уклав другу, третю та четверту

книжки серії, які видано під егідою „Просвіти”. [2] У бібліотеці зберігається друга книжка цього видання. У ній надруковано матеріали про землю, сонце й зорі, історичні нариси про „руські землі”, казка та оповідання письменника із наддніпрянщини О. Стороженка.

Новим етапом розвитку форми і змісту навчальної книжки для середньої школи Галичини став підручник Олександра Барвінського „Руска читанка для вищої гімназії” [1]. У тісній співпраці з П. Кулішем видано три частини цього посібника. Перша частина присвячена усній словесності. У передмові П. Куліша „Погляд на усну словесність” подано огляд історії усної народної творчості, визначено роль українсько-руської словесності в житті народу та її вплив на подальший розвиток української літератури. Матеріалом для хрестоматії слугували народні думи, пісні, легенди, перекази, приказки та загадки. Друга частина – „Писана Словесність” включає прозові та поетичні твори, яким передують біографічні відомості про українських авторів. Цікаво, що, незважаючи на різноманітність мовних діалектів сходу й заходу України, автор-укладач не втручався в тексти творів, „щоб подати вірний образ руської літератури і її розвитку так в Галичині, як і в Україні”. Підручник О. Барвінського став новим явищем у підручникотворенні, увівши в методику й практику вивчення української літератури в середній школі принцип історичного розвитку письменства. На думку істориків-мовознавців, запропонований Барвінським термін „українсько-руський” і правопис „кулішівка” в підручниках стали нормативними для навчальних закладів Галичини з 1892 р.

На початку ХХ ст. починається поступове відродження української національної педагогічної думки та новий етап у розвитку книгодрукування. Прогресивна українська інтелігенція рішуче не сприймала підручників для початкової школи, які були укладені російською мовою, пронизані російським духом. За існуючими підручниками було дуже важко вчитись, а інколи і неможливо. Упродовж 1905–1917 рр. українськими діячами створюються та видаються підручники, навчальні посібники для народної школи на національній основі рідною мовою. У процесі підготовки навчальних книжок автори намагалися враховувати найновіші досягнення педагогічної науки і практики, використовували власний досвід, виявляючи глибоку любов до справи просвітництва рідного народу, сприяючи запровадженню в школах навчання рідною мовою. Зокрема, видатний український педагог, бібліотекознавець, відома організаторка початкової освіти Софія Русова в 1906 р. уклала „Український буквар” [16]. У передмові зазначено, що в основу підручника покладено давній буквар професора О. Потебні, який він уклав ще в 60-ті рр. ХІХ ст. для недільних шкіл. Такі школи з’явилися тоді в Києві та Харкові і надавали учням освіту українською мовою. На жаль, надрукувати буквар О. Потебні не вдалось. Лише в серпні 1899 р. у часописі „Кіевская старина” вміщено його окремим додатком до журналу, але без права розповсюджувати буквар окремими відбитками.

Перше видання „Українського букваря” С. Русової надруковано в Санкт-Петербурзі в 1906 р., друге – уже в Полтаві в 1917 р. Структура підручника відрізняється від попередніх: у ньому викладено тільки матеріал для навчання письма й читання. З букваря О. Потебні Софія Русова взяла весь порядок звуків, але збільшила матеріал для читання, а вимову кожного звука проілюструвала відповідним малюнком. У другому виданні вивчення букв розбито на уроки для полегшення навчання. Для читанки автор обрала вірші Т. Г. Шевченка „Ранок”, „Вечір”, „Рідна мова”. У букварі можна працювати над назвами днів тижня, місяців, пір року, вміщено також зразки каліграфічного написання букв. З методичної точки зору „Український буквар” Софії Русової був простим і доступним для навчання дітей.

До когорти авторів українських букварів увійшов відомий педагог і освітній діяч Т. Г. Лубенець, який належав до плеяди вітчизняних педагогів кінця ХІХ– початку ХХ ст. і став одним із фундаторів народної школи в Україні. Ім’я і творча спадщина цього поборника освіти і культури в Радянській Україні замовчувалися. Разом з тим у роки незалежності України встановлено історичну правду і ліквідовано „білі плями”, пов’язані з його працею. Усе своє життя Т. Г. Лубенець присвятив розробці проблем теорії та методики початкового навчання, проблемам освіти дорослих, дошкільному вихованню. Педагог вважав за потрібне навчати дітей у початковій школі рідною українською мовою. У 1883 р. під псевдонімом Норець виходить його український буквар „ГраMATка”, який витримав вісім видань. Перше – у 1883 р., друге – у 1906 р. під назвою „ГраMATка (український буквар) з малюнками”, четверте – у 1917 р. [12], восьме – у 1922 р. У фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігається четверте поправлене видання „ГраMATки”, видрукуване в Києві в 1917 р. „ГраMATка” має таку структуру: добукварна частина розрахована на 2–3 уроки, букварна – 22, післябукварна – 13 і розділ письма – 10 уроків. При складанні підручника автор узяв за основу звуковий аналітико-синтетичний метод, який вже був на озброєнні тогочасних передових педагогів як у Західній Європі, так і в Росії. За цим методом максимум уваги приділялось звуковому значенню букви. Аналіз букваря свідчить, що укладач використав не тільки все цінне з тогочасних підручників для навчання грамоти, а й уважно вивчив і врахував у своїй праці все нове, що мала тоді на озброєнні наука. У післябукварній частині вміщено короткі відомості з граматики. Наступні розділи містять дитячі пісні, казки, вірші, прислів’я. Завершується підручник розділом „Наука”, в якому розповідається про шкільне життя, користь освіти. Цю частину букваря написано яскравою літературною мовою. Тексти дібрано такі, що відповідають віковим особливостям дітей і сприяють розвитку мови, збагачують їх лексику і мають неабияке виховне значення. Наприкінці „ГраMATки” вміщено розділ „Письмо”, де подаються елементи великих і малих букв, окремі слова і загальний алфавіт (рядкові й прописні букви). Розділ завершується арифметикою та письмом цифр.

Неоднозначні висновки сучасних дослідників викликає „Коротка українська граMATка для школи” (1907) Г. П. Шерстюка, що була призначена

для початкової школи [21]. Працю присвячено вивченню простого речення, у якому виділено головні члени речення – підмет, присудок та пояснювальні додатки (другорядні члени речення): додаток – предмет, означення – додаток приложний. Учений усвідомлює розгалуженість значень обставини, вживання якої зумовлено конкретною потребою характеристики дії, тому цей член речення диференціюється за трьома видами: додаток нарічний міста, додаток нарічний часу, додаток нарічний способу. Формально-синтаксичну типологію речення здійснено відповідно до наявності або відсутності другорядних членів: речення просте (за сучасною термінологією – непоширене) та розширене (тобто – поширене). Г. Шерстюк використав авторські терміни і терміни, застосовані А. Є. Кримським у власній граматиці, дбаючи про те, „щоб вона була цілком зрозуміла для українських учнів” [21, с. 3]. Створюючи граматику, Г. Шерстюк використав у ній переважно західноукраїнську термінологію. Проте, на відміну від галицьких назв відмінків (відмінок перший, відмінок другий тощо), він ужив назви „називний”, „родовий”, тобто такі терміни, які стали нормою в сучасній українській граматиці. Відомий український учений І. Огієнко, проаналізувавши граматику Г. Шерстюка, помітив у ній чимало недоліків, але вважав, що „все-таки в розумних руках вона може стати корисною книжкою”.

Обов’язковою й важливою шкільною дисципліною була і математика. У колекції „Підручники та навчальні посібники” зберігаються два видання українською мовою, видані у Полтаві: О. Кониського „Арихметика, або щотниця для українських шкіл” (1907) та О. Степовика „Арихметика, або щотниця за-для самоосвіти. Цілі числа. Ч. 1” (1909). Завдання вивчення математики в школі, на думку О. Кониського, полягає в тому, щоб сформувані поняття про число, про дії над ним, розвивати логічне мислення. Зміст математичної освіти, за переконанням педагога, повинен базуватися на практичних потребах людини, на зв’язку з життям. Зокрема, і його підручник „Арихметика, або щотниця” укладений таким чином, щоб діти здобули якомога більше математичних знань, які згодом знадобляться їм у практичному житті [11].

Вивчення та аналіз підручника свідчать, що він призначався для учнів, які засвоїли техніку усного обчислення з цілими числами в межах тисячі, а також мають певні відомості про іменовані числа. Підручник можна умовно розділити на дві частини. У першій автор ознайомлює учнів з арифметичними діями над цілими іменованими числами та пропонує 10 задач на обчислення іменованих чисел. Зміст задач є зрозумілим і близьким школяреві: про косарів, про баштани, про хутори, про землю та її вимірювання, про овець, про фабрику. Трапляються завдання і такого характеру: „Скільки років і годин прожив Т. Шевченко?” [11, с. 19]. Друга частина охоплює послідовне вивчення звичайних, десяткових, періодичних, безперервних дробів та дій над ними, а також пропорції й проценти. Навчальний матеріал подається за дедуктивним методом, що було характерним для тогочасних підручників з математики. Оскільки підручник О. Кониського складається з теоретичного матеріалу, це

значно ускладнює засвоєння арифметики. На відміну від „Арифметики...” О. Кониського, підручник О. Степовика призначений для „тих грамотних дорослих людей, котрі уміють тільки читати та писати, арифметики ж, або щотниці, зовсім не знають...” [18, с. 3]. Завдання розроблено на арифметичні дії, що є корисними у повсякденному житті, селянському побуті. Особливу увагу автор приділив вимірюванню площі та обсягу.

Аналіз україномовних підручників і посібників показав, що, спираючись на власний багатий педагогічний досвід і виявляючи глибоку любов до справи просвітництва рідного народу, автори підручників сконцентрували увагу на матеріалі, який був близький і доступний українській дитині, сприяв вихованню її в національному дусі, викликав у неї інтерес до навчання та пізнання нового. Видана в цей період навчальна література стала підготовчим ґрунтом для появи національної школи, відіграла важливу роль в утвердженні української мови як мови навчання. Вітчизняні педагоги кінця ХІХ – початку ХХ ст. зробили вагомий внесок у розвиток національного підручникотворення. Запропоновані методи та методики, зміст і спрямованість навчального матеріалу сприяли створенню нової навчальної і методичної літератури. З набуттям подальшого розвитку ці підручники можуть бути творчо використані й сьогодні.

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що дослідження україномовних підручників і посібників другої половини ХІХ – початку ХХ ст. є надзвичайно важливим і корисним не тільки з погляду вивчення історії освіти, педагогіки, підручникотворення, а й з погляду сучасного вітчизняного книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства.

Список використаних джерел

1. *Барвінський О.* Руска читанка для вищої гімназії / уложив Александер Барвінський. – Львів : 3 друк. Института Ставропигийского, під зарядом Стефана Гучковського, 1870–1871. – 2 ч.
2. *Благий В.* Омелян Партицький – видавець і редактор [Електронний ресурс] / Василь Благий // Новий час : народний часопис. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://www.newtime.lviv.ua/index.php/newtime-osobustosti-kt/2501-2016-02-29-10-40-09>. – Назва з екрана.
3. *Вашуленко М. С.* Дидактичні можливості букваря у збагаченні словникового запасу першокласників. / М. С. Вашуленко // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки АПН України ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2007. – Вип. 7. – С. 57–67.
4. *Волошина В. Я.* Педагогічна і освітня діяльність Т. Г. Лубенця / В. Я. Волошина. – Київ : Академія, 1999. – 128 с.
5. *Гатцук М.* Українська абетка / М. Гатцук. – Москва : Друк. Університетська, 1861. – 117 с.
6. Граматка / [Куліш П.]. – Санкт-Петербург: Тип. П. А. Куліша, 1857. – 149 с.
7. *Дашкевич Я. Р.* Перший друкований буквар на Україні / Я. Р. Дашкевич // Укр. мова в шк. – 1959. – № 1. – С. 53–56.
8. *Карпюк Г. В.* Букварь – источник сведений о жизни страны, народа и его культуре / Г. В. Карпюк // Проблемы школьного учебника / сост. Г. Н. Владимирская. – Москва, 1984. – Вып. 14. – С. 194–240.
9. *Кирпач А.* „Граматка” П. Куліша – один із перших україномовних підручників ХІХ ст. / А. Кирпач // Початкова шк. – 1999. – № 4. – С. 58.

10. *Клименко О.* Перші друковані буквари / О. Клименко // Бібл. вісн. – 2000. – № 4. – С. 30.
11. *Кониський О.* Арихметика, або щотниця для українських шкіл / О. Кониський. – Вид. 2-ге, випр. – Полтава : Укр. учитель, 1907. – 48 с.
12. *Лубенець Т.* Граматка (Український буквар) / Т. Лубенець. – Київ : Вид-во Книгарні Е. Череповського, 1917. – 48 с.
13. *Партицький О.* Зоря : читаночка для сільських людей. Книжка 2 / уложив Омелян Партицький. – Львів : Коштом і заходом товариства „Просвіта” (Печатня Інститута Ставропигийского, під зарядом Стефана Гучковського), 1870. – 81 с.
14. Підручники і навчальні посібники (1748–1917 рр.) з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського для початкових і середніх навчальних закладів : каталог / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ : Атіка. – 2005. – 384 с.
15. Руска перва язикоучебная Читанка для II отряда школ народных в цесарстве Австрии. – Львів : В цес. Кор. наклад школьних книжок ставропигийского Інститута, 1869. – 176 с.
16. *Русова С.* Український буквар / С. Русова. – Санкт-Петербург : Т-во п. ф. „Електро-Типографія Н. Я. Стойковой”, 1905. – 36 с.
17. *Синекоп Л.* „Український буквар” Софії Русової / Л. Синекоп // Дит. садок. – 2006. – Січ. (число 4). – С. 6.
18. *Степовик О.* Арихметика, або щотниця за-для самоосвіти. Цілі числа. Частка 1 / зложив О. Степовик. – Полтава : Електрична друкарня Г. І. Маркевича, 1908. – 135 с.
19. *Тихомиров М. Н.* Первий руський буквар / М. Н. Тихомиров // Новый мир. – 1956. – № 5. – С. 270–271.
20. *Шевченко Т. Г.* Зібрання творів : у 6 т. Т. 5. Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. „Букварь южнорусский”. Записки народної творчості. / [редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.]. – Вид. автентичне 1–6 томам „Повного зібрання творів у дванадцяти томах”. – Київ : Наук. думка, 2001 – 496 с. : портр.
21. *Шерстюк Г.* Коротка українська граматики для школи. Ч. 1. / Г. Шерстюк. – Полтава : Укр. учитель, 1907. – 64 с.
22. *Яворська С.* Педагогічні ідеї Т. Г. Лубенця в контексті розвитку методики навчання мови / С. Яворська // Наука і освіта. – 2004. – № 4/5. – С. 214–219.

Бондарчук О.

Учебная книга как средство национального образования (вторая пол. XIX – начало XX ст.)

Проанализированы украиноязычные издания второй половины XIX – начала XX в. из коллекции „Школьные учебники и учебные пособия”, которые хранятся в фонде ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского. Определены особенности создания отечественного учебника, развития смысла национального образования на восточно- и западноукраинских землях.

Ключевые слова: учебники, буквари, книжки для чтения, обучение.

Bondarchuk O. B.

Course Book as A National Education Tool (the second half of the 19th – the beginning of the 20th centuries)

The article represents the analysis of Ukrainian publications of the second half of the 19th and the beginning of the 20th centuries from the collection „School Course Books and Manuals” which are kept in V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine. There have been identified the peculiarities of the native course-book creation, the development of the content of national education on Eastern and Western Ukrainian areas.

Keywords: course books, course-book creation, ABC books, reading-books, learning.

Дроншкевич О. В.

н. с. відділу науково-документного
забезпечення та зберігання фонду
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

КОЛЕКЦІЯ „ВИДАННЯ XVII – ПОЧАТКУ XX СТ. ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ”: ВИВЧЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ, ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ

Досліджено рідкісні видання іноземними мовами XVII – початку XX ст., що зберігаються у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського та виокремлені в колекцію „Видання XVII – початку XX ст. іноземними мовами”. Висвітлено тематику зазначених видань, визначено напрями роботи із забезпечення доступу до ресурсу та введення документів до наукового обігу.

Ключові слова: рідкісні видання, іноземні мови, бібліотечний фонд, книжкова колекція, інформаційний ресурс

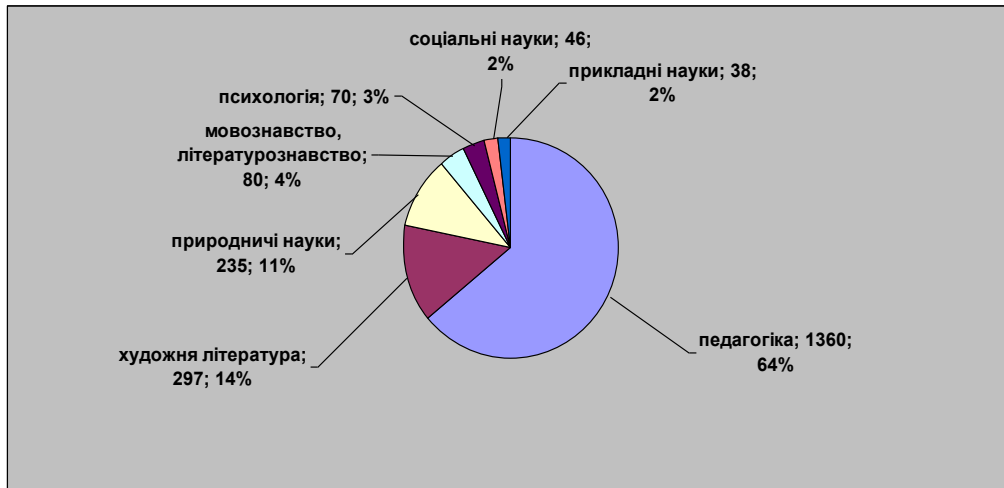
Постановка проблеми. У Державній науково-педагогічній бібліотеці України ім. В. О. Сухомлинського зберігаються рідкісні видання XVII – початку XX ст., які дають можливість простежити історію розвитку зарубіжної науки та освіти, мають вагомим наукове, історико-культурне значення, виокремлені колекцією „Видання XVII – початку XX ст. іноземними мовами” та входять до складу наукового об’єкта „Документи педагогіко-психологічного та історико-культурного напрямку XVIII – початку XX ст.”, що є національним культурним надбанням України. Саме тому вивчення, збереження та забезпечення доступу користувачам до колекції – пріоритетні напрями діяльності сектору рідкісних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Дослідженням колекцій рідкісних видань займається низка вітчизняних учених, зокрема Г. І. Ковальчук [1; 2; 3], І. О. Ціборовська-Римарович [7], Л. В. Муха [6], Н. Г. Мацібора [4; 5] та ін. Так, Г. І. Ковальчук у своїх наукових доробках досліджує історію книжки та книгознавства, аналізує принципи організації фондів стародруків і рідкісних видань, а також вітчизняне книжкове пам’яткознавство [1; 2]. Проте видання іноземними мовами маловідомі широкій читацькій аудиторії, освітянам України, тому потребують поглибленого вивчення та опрацювання.

Метою публікації є аналіз колекції рідкісних видань іноземними мовами XVII – початку XX ст. книгозбірні, окреслення пріоритетних напрямів роботи з розкриття змісту зарубіжного ресурсу, з’ясування його цінності для наукових досліджень. Досягнення поставленої мети зумовило потребу в розв’язанні таких завдань: проаналізувати колекцію рідкісних видань (з’ясувати роки видання, мову, тематику документів); розкрити подальші перспективні напрями роботи з зазначеними документами.

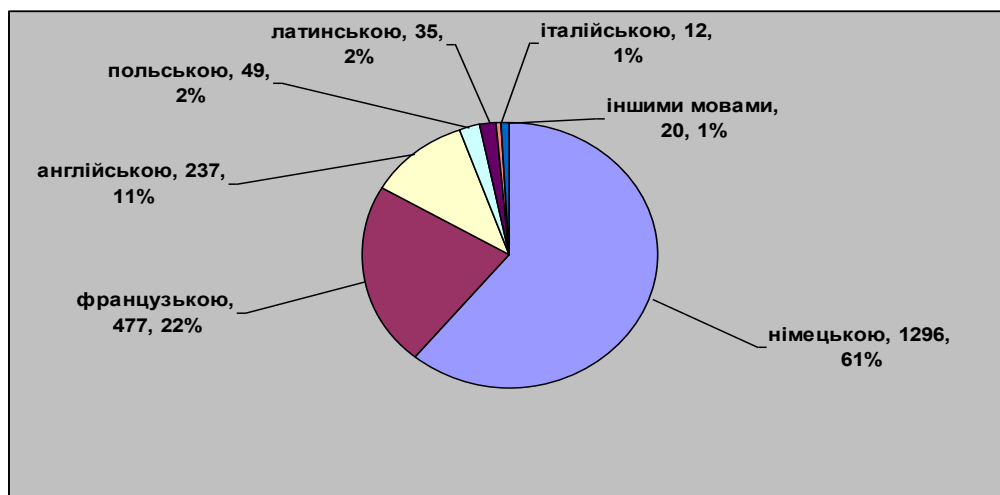
Виклад основного матеріалу. Колекція „Видання XVII – початку XX ст. іноземними мовами” нині налічує 2126 документів, що включають 1861 примірник книжок та 265 примірників (50 назв) періодичних видань, друкованих з 1615 по 1917 рр. у Франції, Німеччині, США, Великій Британії, Італії, Польщі та інших країнах.

Аналізувати колекцію неможливо, не дослідивши передусім її тематичний склад, адже саме він визначає повноту інформативності фонду, тобто здатність слугувати джерелом інформації для користувачів. Результати дослідження показують, що фонд рідкісних іноземних видань – політематичний, проте чітко вирізняється його профіль відповідно до спеціалізації бібліотеки: основу колекції складають документи з питань наук про освіту, педагогіки і психології – 1360 (64%), твори художньої літератури – 297 (14%), документи з природничих наук – 235 (11%), з мовознавства, літературознавства – 80 (4%), з психології – 70 (3%), з соціальних наук – 46 (2%), з прикладних наук – 38 (2%) документів (діаграма 1).

Діаграма 1. Тематичний склад колекції

Проаналізувавши мовний склад колекції, виявлено що у ній зібрано документи, надруковані німецькою – 1296 (61%), французькою – 477 (22%), англійською – 237 (11%), польською – 49 (2%), латинською – 35 (2%), італійською – 12 (1%), іншими мовами – 20 (1%) (діаграма 2).

Діаграма 2. Мовний склад колекції

Найдавніше видання колекції – праця „Філософські роботи Л. Аннея Сенеки, що збереглися, з поправками Юста Липсія” (1615), що містить філософські трактати і листи Сенеки – римського філософа, оратора, поета і трагіка епохи пізнього стоїцизму, з численними коментарями Юста Липсія –

фламандського філософа та історика XVII ст., одного із видатних експертів у мовознавстві, історії та культурі давнього Риму. До найдавніших видань належать також: „*Caii Velleii Paterculi Historiae Romanae*” (1754) – „Історія стародавнього світу” – короткий огляд римської історії від Троянської війни і до 30-х років н. е., в якому детально описано часи Августа у вигляді біографічних нарисів видатних діячів та Lengnich G. *Historia Polona. A Lecho in Annum MDCCXXXVIII.* – Ed. 2. *Priore Avctor et Emendatior* – Ленгніх Готфрід „Історія Польщі” (1750 р.). Праця видана ще за життя польського історика, правознавця та політика Готфріда Ленгніха. У ній відображені історичні події у Польщі від найдавніших часів і до завершення правління польського короля та великого князя литовського Августа II. Унікальною є праця французького історика Жана-Бенуа Шерера „*Annales de la Petite-Russie ou histoire des Cosaques-Saporogues et des Cosaques de l’Ukraine, ou de la Petite-Russie*” (1788) – „Літопис Малоросії, або Історія запорізьких козаків та козаків України або Малоросії від її заснування до сьогодення”, яка стала першим західноєвропейським твором, що цілком присвячений історії України, зокрема формуванню та діяльності запорізького козацького війська та Запорізької Січі.

Переважну частину колекції складають видання фахового спрямування, присвячені питанням загальної педагогіки, дидактики, історії освіти, освіти в країнах Європи, школознавства, педагогічної психології та ін. Наприклад: Paroz J. „*Histoire Universelle de la Pédagogie*” (1883) – Пароз Ж. „Світова історія освіти”, автор якої подає історію освіти від стародавніх часів і до XIX ст., здійснює порівняльний аналіз освіти в Англії, Франції та Німеччині, знайомить з біографією визначних педагогів; Montessori M. „*Selbsttätige Erziehung im frühen Kindesalter*” (1913) – Монтессорі М. „Самоосвіта та самонавчання у початковій школі” де йдеться про систему виховання Марії Монтессорі, що ґрунтується на індивідуальному підході педагога до кожної дитини. Викликає інтерес методичний посібник французькою Garcin F. „*L’Éducation des petits enfants par la méthode froebélienne*” (1913) – Гарсен Ф. „Дошкільна освіта за методикою Фребеля”, в якому представлено спеціальну методику роботи у дошкільному навчально-виховному закладі. У фонді зберігаються й інші праці Фр. Фребеля, зокрема: „*Menschen-Erziehung*” (1883) – „Виховання людини” та „*Kindergartenwesen*” (1883) – „Система дошкільного виховання”, в яких автор наголошує на важливості всебічного розвитку дитини та розкриває значення дитячої гри. Педагог зазначає, що гра для дитини – це потяг, інстинкт, основна її діяльність, стихія, в якій вона живе та розвивається.

До колекції ввійшли праці німецького філософа, педагога Йогана Фрідріха Гербарта. Насамперед, це „*Umriss pädagogischer Vorlesungen*” (1835) – „Огляд педагогічних лекцій”; „*Allgemeine Pädagogik*” (1876) – „Загальна педагогіка”, в яких відомий вчений визначає загальну мету виховання, що полягає у формуванні гармонійної особистості; виокремлює основні складові процесу виховання, а саме: керування дітьми, виховуюче навчання, морально-етичне виховання тощо.

Колекція книжкових пам’яток містить довідково-енциклопедичні видання XIX – початку XX ст. Педагогічні енциклопедії та словники сформувались як особливий вид педагогічної літератури наприкінці XVIII – на початку XIX

століття, що було зумовлено кількісним ростом педагогічної літератури в різних країнах світу та потребою узагальнити педагогічний досвід у систематичному вигляді.

У фонді бібліотеки є педагогічні словники відомого французького педагога-реформатора Фердінана Бюісона, зокрема „Dictionnaire de pédagogie” (1887) – „Педагогічний словник”, „Dictionnaire de Pédagogie et d’Instruction Primaire” (1887) – „Словник з педагогіки та початкової освіти” та „Nouveau dictionnaire pédagogique” (1911) – „Новий педагогічний словник” (1911), в яких подано енциклопедичні дані та термінологію педагогічної галузі, містяться ґрунтовні статті з питань народної освіти та педагогіки. З ім’ям автора словників, Фердінаном Бюісоном пов’язані шкільні реформи Франції наприкінці ХІХ ст., а саме підготовка законів про безоплатну обов’язкову початкову освіту, за його ініціативи організовано дві Вищі нормальні школи та введено курс педагогіки на декількох гуманітарних факультетах. З 1896 р. Ф. Бюісон керував кафедрою педагогіки університету Сорбони, за його ініціативи був створений педагогічний музей.

Окрім книжок до колекції входять рідкісні періодичні видання, зокрема часописи з питань педагогіки – 22 назви (126 примірників), з психології – 7 назв (25 примірників). Також – журнали для дітей, філософські, історичні, мистецтвознавчі видання тощо.

Періодичні видання іноземними мовами з фонду бібліотеки висвітлюють розвиток європейської освіти, освіти у США в ХІХ – на початку ХХ ст., містять широкий аспект інформації, що потребує ґрунтовного дослідження. Тематика статей німецькомовних педагогічних видань тісно пов’язана зі змінами в системі освіти, що відбулися в Німеччині у ХІХ ст. Реформи середньої освіти 1898–1899 рр. фактично створили дві різні середні школи – класичну та реальну. Зазначену проблематику відображено на сторінках німецького щомісячника „Die Deutsche Schule” („Німецька школа”). У фонді бібліотеки зберігаються 19 примірників журналів за 1913–1914 рр. Питання організації навчально-виховного процесу в середніх навчальних закладах Німеччини подано на сторінках видання „Monatsschrift für höhere Schulen” („Щомісячний журнал для вищих навчальних закладів”). У фонді також зберігаються 5 примірників німецького щомісячника „Die Gesundheitswarte der Schule” („Охорона здоров’я в школі”), в якому висвітлено актуальні проблеми формування здоров’я школярів. Схожі питання розглянуто і на сторінках часопису „Praktische Schulhygiene und Pädagogik” („Практична шкільна гігієна та педагогіка”) та „Zeitschrift für Schulgesundheitspflege” („Журнал з питань охорони здоров’я школярів”), в яких значну увагу приділено шкільній гігієні, а також проблемам гігієни фізичного виховання і харчування учнів.

На початку ХІХ ст. реформаційних змін у змісті освіти зазнала німецька гімназія, в результаті чого вона стала кращою середньою школою в Європі. Проблема гімназійної освіти присвячене видання „Zeitschrift für das Gymnasialwesen” („Гімназійний журнал”). В колекції наявні номери журналу 1907 та 1909 рр., які допоможуть глибше дослідити особливості та характерні риси навчально-виховного процесу в гімназіях країни.

До уваги науковців пропонується журнал „Pädagogische Studien” („Педагогічні дослідження”), заснований 1880 р. відомим німецьким педагогом, теоретиком освіти Вільгельмом Рейном. У фонді бібліотеки зберігаються видання за 1907 та 1909 рр., в яких розглянуто питання філософії освіти, педагогічної психології та релігійної освіти. Автори окремих статей приділили увагу методиці викладання шкільних предметів, зокрема німецької мови, хімії, музики, географії та ін.

Змістовною є газета Асоціації вчителів Берліну – „Pädagogische Zeitung” („Педагогічна газета”). На сторінках 52-х номерів за 1913 р. ґрунтовно розглянуто питання розвитку шкільної освіти в Берліні, зосереджено увагу на особистості вчителя середньої школи. Матеріали часопису умовно можна розподілити за рубриками: навчання та виховання, спеціальна педагогіка, охорона здоров'я школярів, шкільна організація, політика в галузі освіти, освіта в зарубіжних країнах. Що стосується останньої рубрики, то в ній зустрічаються публікації, присвячені питанням освіти в Бельгії, Болгарії, Данії, Великій Британії, Люксембурзі, Норвегії, Швеції та Швейцарії.

На відміну від педагогічних періодичних видань Німеччини, які висвітлювали питання середньої освіти, періодичні видання Франції більшою мірою зосереджені на вищій освіті. Варто виокремити щомісячний журнал паризького Товариства вищої освіти „Revue Internationale de l'Enseignement” („Міжнародний журнал освіти”), що друкувався до 1940 р. Перший випуск із додатком „Дослідження Товариства вищої освіти” за 1878–1880 рр. побачив світ у січні 1881 р. Користувачам пропонується 13 номерів зазначеного видання за 1912–1914 рр. Основний зміст журналу склали статті, в яких розглянуто різні аспекти історії середньої та вищої освіти різних країн, насамперед Франції, Німеччини та США.

У фондосховищі книгозбірні зберігається один примірник видання „Revue Universitaire” („Університетський журнал”) за 1902 р., до якого увійшли матеріали про навчання в жіночих ліцеях і коледжах Франції та Німеччини; про розвиток середньої освіти у США, а також стаття про педагогічну взаємодію вчителів з батьками учнів.

Крім європейських видань, до колекції увійшли кілька педагогічних журналів США. У журналі „Teachers College Record” („Записки Педагогічного коледжу”) опубліковано статті, присвячені практичним проблемам початкової та середньої освіти, а також професійній підготовці вчителів. Часопис видавав Педагогічний коледж Колумбійського університету, що був першим закладом вищої освіти в США. У фонді нашої книгозбірні зберігається лише один номер зазначеного видання за 1904 р., в публікаціях якого відображено проблеми розвитку навичок читання молодших школярів.

Проблему жіночої освіти та жіночих коледжів, а також систему французької освіти розглянуто на сторінках нью-йоркського часопису „Educational Review” („Педагогічний журнал”) за 1906 р.

Окрім фахових часописів значну частину колекції складають вузькоспеціалізовані видання, зокрема: математичні – „Journal de Mathématiques Élémentaires et Spéciales” („Журнал початкової та спеціальної математики”), „Zeitschrift für mathematischen und Naturwissenschaftlichen Unterricht” („Журнал

для навчання математики та природничих наук”); історичні – „Revue des questions historiques” („Огляд історичних питань”), географічні – „Geographische Zeitschrift” („Географічний журнал”), „Le Tour du monde” („Навколосвітня подорож”); літературознавчі – „Philologus. Zeitschrift für das klassische Altertum” („Філолог. Журнал античності”).

Висновки. Таким чином, педагогіка тісно пов’язана з психологією, філософією, історією, математикою та іншими науками. Зміцнюючи та вдосконалюючи ці зв’язки, педагогіка запозичує й інтерпретує відповідно до предмета свого дослідження ідеї майже всіх наук, які допомагають глибше проникати в суть виховання, розробляти його теоретичні основи. Тому універсальність колекції „Видання іноземними мовами XVII – початку XX ст.” допоможе у здійсненні сучасних педагогічних досліджень. Враховуючи велику наукову значущість іноземної книги, пріоритетним напрямом роботи бібліотеки має стати діяльність, спрямована на вивчення, розкриття та збереження цієї колекції, що забезпечить вільний доступ до накопиченого ресурсу широкому загалу користувачів та її впровадження до наукового обігу.

Список використаних джерел

1. Ковальчук Г. И. Книжное памятниковедение: теоретико-методологические аспекты / Г. И. Ковальчук // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития / Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского [и др.]. – Киев, 2005. – Вып. 3. – С. 241–250.
2. Ковальчук Г. І. Теорія та практика роботи з рідкісними й цінними книгами / Г. І. Ковальчук // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2010. – Вип. 2 : Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку. – С. 46–51.
3. Ковальчук Г. Чи потрібен Україні Державний реєстр книжкових пам’яток? / Галина Ковальчук // Бібл. вісн. – 2012. – №6. – С. 3–10.
4. Мацібора Н. Г. Книжное наследие в ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского: пути сохранения, популяризация и использования / Мацібора Н. Г. // Вестн. БАЕ. – 2013. – № 4. – С. 76–78.
5. Мацібора Н. Г. Сучасний стан і напрями роботи з рідкісними виданнями у фондах освітянських бібліотек України / Н. Г. Мацібора // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Вінниця, 2014. – Вип. 4 : Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, перспективи створення та забезпечення доступу. – С. 110–119.
6. Муха Л. В. Колекційні фонди Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського як об’єкт національного надбання: проблема збереженості та перспективи її вирішення / Л. В. Муха // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – №1. – С. 39–42.
7. Ціборовська-Римарович І. О. Книжковий фонд відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерельна база історичних досліджень / І. О. Ціборовська-Римарович // Рукописна та книжкова спадщина України: археогр. дослідж. унікальних арх. та бібл. фондів / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.]. – Київ, 2007. – Вип. 12. – С. 52–69.

Дроншкевич О. В.

Колекція „Издания XVII – начала XX в. на иностранных языках”: изучение, сохранение, популяризация

Исследованы редкие издания на иностранных языках XVII – начала XX в., хранящиеся в фонде Государственной научно-педагогической библиотеки Украины им. В. А. Сухомлинского и выделенные в коллекцию „Издания XVII – начала XX в. на иностранных языках”. Отображена тематика указанных изданий, определены направления работы по обеспечению доступа к ресурсу и ввода документов в научный оборот.

Ключевые слова: редкие издания, иностранные языки, библиотечный фонд, книжная коллекция, информационный ресурс.

Dronchkevitch O. V.

Collection „Publications in foreign languages of 17th – beginning of 20th centuries”: research, preservation, promotion

The article examines rare books in foreign languages dated 17th – beginning of 20th centuries, which are stored in the assets of V.O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine and included in the collection „Publications in foreign languages of 17th – beginning of 20th centuries”. It enlightens subjects of the mentioned publications and determines directions of works in providing access to the preserved resource and adds documents to scientific use.

Keywords: rare books, foreign languages, library fund, book collection, informational resource

УДК 025.8

Дунаєва Л. М.

М. Н. С.

ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

ЗБЕРІГАННЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ У ВІК ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Розглянуто питання зберігання бібліотечного фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, висвітлено порядок проведення перевірки бібліотечного фонду.

Ключові слова: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, бібліотечно-інформаційний ресурс, бібліотечний фонд, зберігання фонду, перевірка фонду, програма, методичні рекомендації.

Постановка проблеми. Одним з чинників розвитку суспільства в сучасних умовах є його інформатизація. Інформація, що містить світовий досвід людства та є історичною пам'яттю й основою подальшого економічного, інтелектуального і духовного прогресу суспільства, зберігається в бібліотеках світу. Для того, щоб суспільство мало можливість використовувати цю безцінну інформацію, пам'ятки писемності та друку, їх потрібно зберегти для нинішніх і майбутніх поколінь.

Фонди бібліотек є унікальною складовою будь-якої загальнонаціональної культурної спадщини, найціннішим джерелом та інформаційним ресурсом. Зберігання та його забезпечення – це не автономний процес формування бібліотечного фонду, воно охоплює всі процеси, – від моделювання до управління, інакше суть існування фонду втрачає сенс. Ось чому створення належних умов для тривалого зберігання документів залишається одним з основних завдань державної політики в галузі бібліотечної сфери, що зафіксовано в Законі України „Про бібліотеки і бібліотечну діяльність” [5].

Зберігання національного галузевого інформаційного ресурсу, що є матеріальним і духовним надбанням для майбутніх поколінь, – важливе завдання й обов'язок бібліотек освітянської галузі, пріоритетний напрям їхньої

діяльності на сучасному етапі. Питання зберігання бібліотечних фондів – це масштабна проблема, від розв’язання якої залежить збереження пам’яті нації, доступність суспільства до нової інформації, ідей, знань.

Одним із основних завдань Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) як національного галузевого книгосховища є формування та зберігання повноцінного галузевого ресурсу на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Мета статті – проаналізувати діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського щодо зберігання фонду та висвітлити деякі традиційні й інноваційні аспекти цього питання.

Питання зберігання бібліотечного фонду завжди було на порядку денному як багатогранна проблема та доленосна функція бібліотек, над розв’язанням якої активно працювали та працюють чимало видатних бібліотекознавців. Творчий доробок фундатора харківської бібліотечної школи Л. Б. Хавкіної визнаний не тільки в українському бібліотекознавстві, а й за кордоном. Однією з перших, вона, вивчаючи вітчизняний і зарубіжний досвід, переосмислила теоретичні знання та накопичений практичний досвід у галузі організації та управління бібліотечними фондами. Їй належать перші практичні посібники з бібліотечної справи [16], які здобули високу оцінку колег та зарубіжних фахівців. „Книжка, як кожна істота, підлягає загальним законам життя. Життя книжки може бути і довголітнім і коротким в залежності в значній мірі від зовнішніх умов...” [11], – зазначав видатний педагог і бібліолог Степан Сірополко, автор майже 500 праць з питань культури, просвіти та бібліотекознавства. Ця думка в подальшому стала провідною для бібліотекознавців у розв’язанні проблеми збереження фондів.

Паралельно з українськими бібліотекознавцями та спільно з ними працювали над вивченням проблеми збереження фондів російські вчені. Саме Ю. В. Григор’єву [2] та А. В. Кльонову [3] належить низка праць, присвячених розробці єдиної системи зберігання фондів шляхом переходу від епізодичних досліджень окремих питань до комплексного підходу в розв’язанні проблеми. Теоретичні узагальнення й практичні висновки цих вчених й донині є основними в роботі бібліотек з фондами. Упродовж багатьох років, вивчаючи загальнотеоретичні та методологічні проблеми бібліотекознавства, Ю. В. Григор’єв розглядав „науку про бібліотечні фонди як частину єдиної науки бібліотекознавства, визнаючи, що розробляти проблеми фондів може тільки фахівець з широкою ерудицією у всіх галузях науки” [15]. Його ідеї всебічно розвинув, аргументував та детально виклав у своїх працях видатний бібліотекознавець Ю. Н. Столяров [14]. Він зазначав, що „існує розуміння неминущої цінності документів, що дійшли до нас, і в той же час зростає небезпека їхнього руйнування через економічну і політичну нестабільність у світі, різке погіршення екологічної обстановки, випадки вандалізму, стихійних лих, техногенні катастрофи і недбайливе ставлення до них” [13].

Завдання кожної бібліотеки полягає у збереженні документів у придатному для користування стані. Документально це завдання зафіксовано в Програмі збереження бібліотечних та архівних фондів, затвердженій Кабінетом

Міністрів України згідно з рекомендаціями Генеральної конференції ЮНЕСКО ще у вересні 1999 р. [9]. Ця програма спрямована на здійснення конкретних заходів щодо розв'язання такої важливої проблеми, як збереження книжкових і документальних фондів України.

Загальнодержавна мережа бібліотек України охоплює понад 40 тис. бібліотек, фонди яких є фундаментом їх багатоаспектної діяльності. У фондах бібліотек освітянської мережі Міністерства освіти і науки України (МОН України) та Академії педагогічних наук України (АПН України) зберігається значна частина видань, у яких відображено розвиток педагогічної науки й освіти протягом кількох століть. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського АПН України засновано 30 жовтня 1999 р. згідно з постановою Кабінету Міністрів України [8] як національне галузеве книгосховище, науково-дослідний центр з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, головний всеукраїнський інформаційний, науково-методичний і координаційний центр мережі освітянських бібліотек МОН України та АПН України. Ресурсним підґрунтям бібліотеки є книжкові фонди двох спеціальних педагогічних бібліотек – Центральної освітянської бібліотеки МОН України та наукової бібліотеки Інституту педагогіки України АПН України.

Головна мета діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – формування на її базі повноцінного галузевого інформаційного ресурсу і розроблення системи науково-інформаційного забезпечення розвитку освіти вітчизняної педагогічної науки і практики. Одним з основних завдань бібліотеки є збереження бібліотечного фонду, який налічує понад 500 тис. одиниць зберігання на традиційних і електронних носіях інформації, хронологічні рамки якого охоплюють кінець XVIII – початок XXI ст.

Фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – це база для глибокого вивчення розвитку не лише вітчизняної педагогічної науки та освіти, а й бібліотечної справи, фундамент бібліотечно-бібліографічного та інформаційно-документного забезпечення фахових потреб спеціалістів освітянської галузі України. У бібліотеці розроблено „Програму зберігання бібліотечного фонду в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського” [10], що містить питання з вивчення, аналізу, популяризації фонду та надання доступу до нього впродовж 2006–2015 рр. Згідно з цією програмою фахівці бібліотеки проводять системну роботу з фондом. Виконано комплекс робіт з оцифрування видань, що здобули статус національного надбання України. Створення електронних копій документів дасть можливість запобігти втратам наукового, культурного та історичного надбання, а користувачам – можливість широкого доступу до інформації. Електронні копії рідкісних видань, перелік яких подано на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, доступні користувачам у локальній мережі бібліотеки.

Для збереження рідкісних видань, втрата або руйнування яких матиме негативні наслідки для розвитку педагогічної науки, у національній програмі забезпечення збереження фондів [7], що діє в бібліотеках України, впроваджено програму щодо створення страхового фонду документів бібліотек. Ці самі позиції внесено і до Програми збереження фонду ДНПБ України

ім. В. О. Сухомлинського. Процес мікрофільмування сприятиме створенню читабельних копій рідкісних і наукових видань, можливості багаторазового використання однієї копії, її компактності й довговічності, одночасному доступу кількох осіб до матеріалів, що зберігаються на копії.

Збереження бібліотечних і архівних матеріалів нині стало нагальною проблемою не тільки вітчизняних, а й бібліотек багатьох країн світу. Розв'язати цю проблему здатні лише професійно підготовлені фахівці, адже консервація та реставрація – це високотехнологічні процеси, які ґрунтуються на глибоких знаннях хімічного складу матеріалів, використовуваних при виготовленні документів (папір, шкіра, пергамент, клей, фарби), знаннях спеціальної техніки для відновлення книжкової продукції, методів контролю за режимом зберігання для протидії руйнівному впливу кислотності. У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського цьому питанню приділяється значна увага. Так, протягом останніх років на базі Центру реставрації та консервації НБУ ім. В. І. Вернадського відреставровано понад 300 рідкісних видань XVIII–XIX ст.

Забезпечення зберігання фондів – це єдиний безперервний процес, який починається з моменту надходження документів до бібліотеки і триває постійно протягом усього періоду зберігання та використання. Це поняття включає кілька аспектів, а діяльність, що пов'язана з досягненням кінцевого результату, передбачає розвиток робіт за різними напрямками. Частина з них – це бібліотечні види робіт (облік та систематична перевірка фондів, забезпечення зберігання під час комплектування та обслуговуванні читачів).

Планова документальна перевірка фондів є важливою складовою роботи відділу із забезпечення зберігання фонду. Розроблено методичні рекомендації „Перевірка бібліотечних фондів” [4], якими передбачено відповідно до перспективного плану роботи бібліотеки проведення перевірки фонду і своєчасне вжиття заходів щодо збереження цілісності й актуальності фонду.

Важливо підкреслити, що документальна перевірка фонду бібліотеки завжди досягає своєї мети, а саме:

- визначено фактичну наявність видань у фонді;
- виявлено помилки в обліку фонду та їх причини;
- здійснено контроль за дотриманням термінів видачі літератури читачам, виявлено заборгованість;
- поліпшено організацію фонду (процеси та операції, пов'язані з прийманням, обліком, опрацюванням, розстановкою та зберіганням документів);
- виявлено відсутні у фонді видання.

У методичних рекомендаціях подано найбільш повний перелік методів перевірки бібліотечних фондів із детальним описом кожного з них та з урахуванням останніх змін у нормативно-правових документах з перевірки фондів і специфіки формування фондів освітянських бібліотек.

В усіх нормативно-правових документах, що стосуються перевірки бібліотечного фонду, використовується термін „інвентаризація”. Інвентаризація – це періодична перевірка наявності товарно-матеріальних цінностей, що перебувають на балансі підприємства, стану їх зберігання, правильності ведення складського господарства і реальності даних обліку, складання опису

майна і є важливим засобом контролю за зберіганням майна, дотриманням фінансово-платіжної дисципліни [12]. У бібліотечному технологічному процесі переважно застосовується термін „перевірка фонду”. Перевірка бібліотечного фонду є періодичним переобліком документів з метою підтвердження їх наявності та встановлення відповідності обліковим документам у бібліотеці [1]. Бухгалтерський термін „інвентаризація” та бібліотечний термін „перевірка” мають ідентичне смислове значення, тому в інструктивно-методичних документах фахівців бібліотечної справи відбувається підміна одного терміна іншим і практично застосовуються обидва терміни.

Зберігання бібліотечних фондів, їх оновлення, задоволення інформаційних потреб користувачів є важливими умовами існування бібліотечної установи. Особливої актуальності зберігання бібліотечних фондів набуває під час проведення їх періодичної перевірки й оформлення результатів, що розглядаються як складові традиційного методу зберігання в бібліотечно-технологічному процесі. Обов’язковість перевірки визначено Законом України „Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16.07.1999 р. № 996–XIV, постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку подання фінансової звітності” від 28.02.2000 р. № 419 та єдиними вимогами до обліку бібліотечних фондів бухгалтерією бюджетної установи. Інвентарний облік бібліотечного фонду бухгалтерія не веде [6].

Облік бібліотечних фондів книгозбірень здійснюється згідно з „Інструкцією з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах”, затвердженою наказом Міністерства культури і туризму України № 22 від 03.04.2007 р., зареєстрованою в Міністерстві юстиції України 23.05.2007 р. за № 530/13797. Перевірка бібліотечного фонду передбачає звіряння кожної одиниці зберігання з документами індивідуального обліку для встановлення у фонді фактичної наявності друкованих та інших видань.

Відповідно до статті 18 Закону України „Про бібліотеки і бібліотечну діяльність” і зазначених нормативно-правових актів перевірку бібліотечного фонду проводять за планом роботи бібліотеки. Кожна бібліотека повинна мати перспективний план перевірки бібліотечних фондів, затверджений директором та погоджений з відповідними керівними інституціями.

Основна мета перевірки бібліотечних фондів полягає у встановленні фактичної наявності документів у фонді (книг, рукописів, періодичних, продовжуваних видань, інших видів документів на паперових та електронних носіях), зафіксованих в обліковій документації, а також виявленні недоліків в організації обліку бібліотечних фондів, заборгованості користувачів, забезпеченні належного порядку в організації, розміщенні та збереженні фонду. Перевірка бібліотечного фонду здійснюється в кілька етапів: підготовка до перевірки, проведення перевірки, підбиття підсумків та оформлення результатів перевірки. За видами перевірки фондів поділяються на планові, позапланові, вибірково-поточні. Використовують такі традиційні та інноваційні способи перевірки: безпосереднє звіряння видань із документами індивідуального обліку (інвентарними книгами), за допомогою контрольних талонів, за топографічним каталогом, за штрих-кодами або радіомітками.

Обов'язковій плановій перевірці підлягає увесь фонд бібліотеки. Планову перевірку фонду проводять за наказом директора, в якому визначають причини й терміни проведення перевірки, спосіб проведення, порядок відображення результатів в обліку, зазначають склад комісії та її голову.

Найбільш поширеним способом перевірки бібліотек, обсяг фонду яких понад 10 тисяч примірників, особливо тих, що складаються з кількох структурних підрозділів (читального залу, абонементу), є перевірка за допомогою контрольних талонів. Вони заповнюються безпосередньо з документів, що знаходяться на полицях. На кожний примірник видання оформляється один талон за даними, що містяться на титульному аркуші кожного документа, а якщо книжка знаходиться у користувача, – то з його читацького формуляра або інших облікових форм. Одночасно на титульному аркуші опрацьованого документа, поряд зі штампом бібліотеки, проставляється позначка з роком проведення перевірки. Після написання контрольних талонів на наявний фонд талони розставляють у порядку зростання інвентарних номерів.

Наступний етап – звіряння контрольних талонів із записами в інвентарних книгах. Після завершення перевірки фонду картотека контрольних талонів не знищується, а згодом використовується як нумераційний каталог: він поповнюється контрольними талонами на нові надходження і з нього вилучаються картки на списані видання.

Робота з перевірки фонду бібліотеки дуже копітка і потребує значних трудовитрат, проте вона є важливою для обов'язкового виявлення фактичної наявності документів у бібліотеці та їх зберіганні. За результатами перевірки видається наказ, плануються заходи щодо усунення виявлених недоліків в організації обліку та зберіганні фонду, які доводяться до відома всіх членів колективу. Забезпечення збереженості фондів є науковою проблемою, у розв'язанні якої бібліотека не обмежується лише вивченням засобів реставрації й консервації документів та раціональним обладнанням книгосховищ. Для цього застосовується комплексний підхід, що ґрунтується на засадах синтезу практичної діяльності працівників та результатах наукових досліджень.

Зростання кількості й складу бібліотечного фонду та зміни в його структурі значно ускладнюють процес управління ним, тому стан збереження не завжди відповідає вимогам. Саме тому забезпечення безперервності, єдності та кооперації у цьому процесі, що починається з моменту надходження документа в бібліотеку і продовжується протягом усього періоду його зберігання та використання, є не лише вимогою часу, а й одним із головних завдань колективу бібліотеки.

Отже, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського упродовж всієї своєї діяльності, проводячи системну науково-дослідну та практичну роботу як з формування, так і зі зберігання національного галузевого фонду, і надалі продовжуватиме цілеспрямовану роботу, що дасть змогу здійснювати повноцінне інформаційне забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної педагогічної науки і практики, надаючи доступ користувачам до цінних інформаційних ресурсів як у традиційній формі, так і на електронних носіях,

зберігати й примножувати духовне надбання нашої держави, популяризувати і вивчати національний спадок.

Список використаних джерел

1. Библиотечная энциклопедия / Рос. Гос. б-ка ; [гл. ред. Ю. А. Гриханов; чл. редкол.: М. И. Акилина, Б. Н. Бачалдин, Ф. С. Воройский и др.] – Москва, 2007. – 1299 с.: цв. ил.
2. Григорьев Ю. В. Организация библиотечных фондов / Ю. В. Григорьев. – Москва, 1953. – 67 с.
3. Кленов А. В. Организация библиотечных фондов и каталогов / А. В. Кленов. – Москва, 1953. – 278 с.
4. Перевірка бібліотечних фондів: метод. рек. // Шк. б-ка плюс. – 2012. – Жовт. (№ 19/20). – С. 6–24.
5. Про бібліотеки і бібліотечну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР : [станом на 28.01.2016 р.] // Законодавство України / Верхов. Ради України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.09.16). – Назва з екрана.
6. Про затвердження методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку бібліотечних фондів : із змінами, внесеними згідно з наказом М-ва культури і туризму України від 02.02.2009 р. №39/0/16-09 : наказ М-ва культури і туризму України від 27.03.2008 №321/0/16-08 // Шк. б-ка плюс. – 2011. – Черв. (№ 11). – С. 27.
7. Про затвердження Програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000-2005 рр. : постанова Кабінету Міністрів України від 15 верес. 1999 р. № 1716 // Бібл. планета. – 1999. – № 4. – С. 4.
8. Про створення Державної науково-педагогічної бібліотеки України : постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовт. 1999 р. №2018 // Законодавство – бібліотекам України : довід. вид. / Нац. парлам. б-ка України ; уклад.: Т. Слепцова [та ін.]. – Київ, 2000. – Вип. 1. – С. 162.
9. Програма збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 рр. : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 15 верес. 1999 р. № 1716 // Бібл. вісн. – 1999. – № 6. – С. 5–10.
10. Програма зберігання бібліотечного фонду в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського на 2008–2015 рр. – Київ, 2009. – 27 с.
11. Сірополко С. Короткий курс бібліотекознавства. Історія, теорія та практика бібліотечної справи / С. Сірополко. – Львів, 1924. – 127 с.
12. Словник банківських термінів: банківська справа : термінол. слов. – Київ, 2000. – 605 с.
13. Столяров Ю. Н. Защита библиотечного фонда : учеб. пособие / Ю. Н. Столяров. – Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2006. – 503 с. – (Специальный издательский проект для библиотек).
14. Столяров Ю. Н. Как сохранить библиотечный фонд / Ю. Н. Столяров. – Москва, 2001. – 126 с.
15. Терешин В. И. Проблемы формирования библиотечных фондов в трудах Ю. В. Григорьева / В. И. Терешин // Актуальные проблемы культуры и пути совершенствования высшего библиотечного и культурно-просветительского образования. – Москва, 1981. – С. 121.
16. Хавкина Л. Б. Библиотеки, их организация и техника / Л. Б. Хавкина. – СПб., 1904. – 404 с.

Дунаева Л. М.

Сохранность библиотечно-информационного ресурса в век цифровых технологий

Рассмотрены вопросы сохранности библиотечного фонда ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского, освещен порядок проведения проверки библиотечного фонда.

Ключевые слова: Государственная научно-педагогическая библиотека Украины им. В. А. Сухомлинского, библиотечно-информационный ресурс, библиотечный фонд, сохранность фонда, проверка фонда, программа, методические рекомендации.

Dunayeva L. M.

Preservation of library information resources in the digital age

The article considers the issues of preservation of the library Fund of V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, reflects the test procedure in the library.

Keywords: V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, library and information resource, the library Fund storage Fund, inspection Fund, program, methodical recommendations.

УДК 016:(075.3)“1748/1945”

Іващенко В. М.

завідувач сектору ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського, м. Київ

**КОЛЕКЦІЯ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ
ЯК ГАЛУЗЕВИЙ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС
ТА ДЖЕРЕЛО НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Охарактеризовано колекцію „Підручники і навчальні посібники”. Представлено каталоги підручників і навчальних посібників 1748–1945 рр. із фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, у яких бібліографовано видання з цієї колекції. У статті розкрито значення довідкових видань у вивченні процесів вітчизняного підручникотворення, навчального книжкового репертуару, розвитку національної бібліографії.

Ключові слова: рідкісні видання, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, колекція, підручникотворення, шкільний підручник, покажчики, бібліографія.

Постановка проблеми. Шкільні підручники та навчальні посібники – вид документа, що є об’єктом для наукових досліджень із питань розвитку вітчизняної освіти та підручникотворення. У фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського зберігається значний масив цих видань, які сформовано в окрему колекцію „Підручники та навчальні посібники”. Основою колекції є документи 1748–1945 рр., частині з яких (видання 1851–1917 рр.) надано статус наукового об’єкта, що становить національне надбання України. Вивчення цього ресурсу спонукало фахівців бібліотеки до укладання відповідних покажчиків.

Виклад основного матеріалу. У 2005 р. фахівцями ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського започатковано підготовку каталогів, які розкривають зміст бібліотечного фонду. Варто зауважити, що друкований каталог – це тип видання, що визначає засади й особливості науково-бібліографічного (книгознавчого) опису документів [9]. Каталог є ефективним засобом інформування педагогічної громадськості про документний ресурс бібліотеки, зокрема, фонду вітчизняних підручників, основою джерельної бази для наукового дослідження з розвитку підручникотворення. Критеріями до складання каталогів є науковість, достовірність, об’єктивність у поданні

матеріалів. Це передбачає зазначення в бібліографічному описі не тільки основних елементів, а й максимальне врахування факультативних відомостей, що, у свою чергу, сприяє детальному вивченню книжки з метою виявлення дарчих написів, посвят, екслібрисів, позначок тощо.

Робота над створенням друкованого каталогу „Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748 – 1917 рр.) у фондах ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського” [6] мала певну специфіку. Відомо, що книжки дореволюційної доби за своїм оформленням суттєво відрізняються від книжкового масиву пізнішого періоду. Тогочасні друкарні, видавничі установи, товариства-видавці здійснювали поліграфічне оформлення книжки на свій розсуд, відсутність загальних правил (повністю або частково) ускладнювала бібліографічне опрацювання документів означеного періоду. У роботі над виданням використовувався „Український бібліографічний репертуар: метод. рекомендації” [10].

У каталозі зосереджено бібліографічні відомості про 1174 видання навчальної літератури, що становлять національне надбання України. Серед них: „Українська абетка” М. Гаццука (М., 1861), Руска перва языкоучебная Читанка для 2-го отряду школ народных в цесарстве Австрії” (Львів, 1869), „Зоря” О. Партицького (Львів, 1870), „Руска читанка для вищої гімназії” О. Барвінського (Львів, 1870), „Український буквар” (1-ше вид. 1906 р., 2-ге вид. – 1917 р.) С. Русової, „Арихметика, або нотниця для українських шкіл” О. Кониського (Полтава, 1907), „Арихметика, або нотниця за-для самоосвіти” О. Степовика (Полтава, 1908) та ін. Вагоме місце займає „ГраMATка” П. Куліша (1857) – українського письменника, літературного критика, фольклориста, етнографа, мовознавця, педагога, культурно-освітнього діяча, перекладача. У передмові до „ГраMATки” автором зазначено: „Скільки ні єсть у нас на Вкраїні граMATок і букварів, то всі вони не годяться нам для першої науки письменства, бо печатані не нашою мовою...” та далі: „...треба дітей учить письменства так, щоб дурно часу не гаявши, швидко зрозуміла дитина науку читання, а до сього найперша поміч – щоб граMATика зложена була рідною українською мовою” [2, С. 1–2]. Покажчик вміщує опис перших підручників з навчання грамоти, що з-поміж іншого розповідає про життя країни, народ та його культуру.

Різномасштабному розкриттю змісту видання сприяє розгалужений науково-допоміжний пошуковий апарат, який містить покажчики, що значно збагатили та підвищили його інформативність. Для ефективнішого користування допоміжними покажчиками кожному передуює вступ, де йдеться про його особливості та принципи побудови. Під час роботи над каталогом проведено значну пошукову роботу для уточнення авторів, перекладачів, місць і років видань підручників чи посібників. Із цією метою було опрацьовано значну джерельну базу: довідкову літературу, енциклопедичні видання, бібліографічні посібники тощо. Цікавими для істориків-науковців слугуватимуть допоміжні покажчики: печаток (штампів) бібліотек, приватних осіб, інших установ та екслібрисів, присвят, епіграфів, іменних, дарчих написів та інших поміток, за якими можна простежити шлях книжки, допоки вона не з’явилася на полицях ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського.

Змінювалися часи, змінювалися підручники та їх наповнення. З'являлися нові: із сучасними текстами, оформленням, але головне їхнє завдання залишалося незмінним – навчити письму, грамоти. У цьому контексті актуальним є дослідження навчальних видань цього типу 1918–1945 рр. – періоду національно-визвольної боротьби українського народу та подальшої радянської суспільства.

З 2011 р. науковцями бібліотеки продовжено роботу щодо укладання каталогів шкільних підручників. Так, у 2014 р. та 2016 р. упорядковано каталоги „Підручники і навчальні посібники з гуманітарних дисциплін для початкових і середніх навчальних закладів (1918–1945 рр.) з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського” й „Підручники і навчальні посібники з природничо-математичних предметів для початкових і середніх навчальних закладів (1918–1945 рр.) з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського” [4, 5].

У каталозі з гуманітарних предметів вміщено бібліографічний опис 1235 підручників і навчальних посібників, а з природничо-математичних предметів – 1370 документів. Мета видань – забезпечення науковців, учителів, викладачів, аспірантів, бібліотекарів інформацією про підручники як складову частину вітчизняного підручникотворення, популяризація шкільного підручничого фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Упорядкування навчальної книжки у 20–40 рр. ХХ ст., мало свою специфіку, що обумовлювалося ідеологічними, соціальними, економічними чинниками. Зазначений період характеризується як період наукових експериментів, творчих пошуків. Під впливом суспільних змін відбувалися трансформаційні процеси й у вітчизняному підручникотворенні, які варто розглядати в контексті переходу освітньої парадигми від вільної школи до трудової. Укладання навчальної книжки цього періоду знаходилося під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх перетворень у педагогічній практиці. Навчальні видання на початку 20-х років зберегли успадковані з попередніх часів педоцентричні ідеї, реалізація яких сприяла відходу від традиційних підручників і розробці книжок з інтегрованим змістом. Утвердження радянської влади супроводжувалося наростанням політизації в змісті книжок. Трансформація окремих шкільних предметів призвела до появи інтегрованих навчальних видань нового покоління, прикладом яких став підручник із суспільствознавства. Пошук навчальних книжок нового типу, які повніше задовольняли б потреби навчально-виховного процесу, сприяв розробці „робочих книг”, „розсипних підручників”, „підручників-журналів” тощо. „Робочі книги” утвердились у вітчизняному підручникотворенні наприкінці 20-х–упродовж 30-х років.

Вивчаючи арсенал шкільних підручників 20-40-х рр., виявлено, що зовнішня диференціація змісту підручників здійснювалася за соціальною ознакою: для сільських і міських шкіл. Внутрішня диференціація проявлялася в новому викладі зазначених підручників, де містився матеріал для учнів різних рівнів підготовки. У „робочих книгах”, що увійшли до каталогів: „До праці: робоча книжка для другого року навчання в сільській трудовій школі” (упорядники О. Астряб, В. Дога, Г. Іваниця, О. Соколовський, 1926); „Робоча

книжка з мови й суспільствознавства: 3 рік” (склали М. М. Миронов, Т. П. Гарбуз, Г. З. Лень, Я. Ф. Чепіга, 1930); „Ударна бригада: єдина робітня книжка з мови і суспільствознавства для комосвітніх шкіл 1-го ступеня міста й села” (1931), простежувалася тенденція відходу від книжного навчання й наближення до виробничого життя, вони мали забезпечувати комплексне навчання. На думку авторів, „робочі книги” орієнтували учнів на самостійну творчу діяльність. Зазначені видання містили теоретичний, фактичний, ілюстративний матеріал, історичні джерела, різноманітні запитання й завдання для самостійної роботи. Проте такі підручники мали істотні недоліки. У них замість історичного минулого висвітлювалися реальні факти сучасності. Історичний матеріал використовувався лише для їх роз’яснення та групувався за соціологічними темами. Водночас значна частина відомостей з історії взагалі не розглядалася. „Робочі книги” не давали систематичних знань із предмета, вони були укладені без урахування вікових пізнавальних можливостей учнів. Тенденція заміни підручника прикладними матеріалами зумовила зниження якості навчально-виховного процесу й стала однією з причин кризи шкільної освіти в 20-х роках ХХ ст. [3].

Переломним в історії школи став період 1930-х років. У 1933 р., ЦК ВКП(б) прийняв постанову „Про підручники для початкової і середньої школи” (1933) [7], основною ідеєю якої був перехід на „стабільні” підручники. У навчальних книгах 30–40-х рр. ХХ ст. перевага надавалася політизації освіти й посилювалося питання політехнізації навчального процесу. Практично експериментування в укладанні підручників було згорнуто, натомість відтворено на нових ідеологічних засадах традиційний тип посібника з уніфікованим для всієї країни, суворо регламентованим та ідеологічно перевіреним змістом. У такому виданні навчальний матеріал мав бути неперевантаженим зайвими деталями, цінним із наукового погляду, суспільно корисним, цікавим для учня. Підручник містив основний систематизований фактичний матеріал, що допомагав учню розібратися в нових фактах і явищах. Так, ознакою якісного видання цього періоду стала його виховна спрямованість, зв’язок із практикою повсякденного життя, орієнтир для вчителя.

До бібліографічних видань увійшли підручники відомих педагогів: Білецького О. І. „Західноєвропейська література: хрестоматія для 8–10 класів середньої школи” (1937); Ващенко В. С. „Граматика української мови: підручник для неповної середньої і середньої школи” (1938); Лубенця Т. „Перша читанка для трудових шкіл” (1923); Чавдарова С. „Українська мова: підручник для 1 класу початкової школи” (1940); Чавдарова С. та Лисенка П. „Українська мова: підручник для 3 класу початкової школи” (1945); „Українська мова: підручник для старшого концентру трудових шкіл: 5-й рік”, складений Ол. Білецьким, Л. Булаховським, Ол. Парадиським, М. Сулимою (1927); Гериновича В. „Фізична географія: для шкіл і самоосвіти” (1922); Леуценка Л. „Підручник фізики: 5-й рік навчання. Ч. 1” (1929); Мазуренка В. „Курс хемії для професійних шкіл і самоосвіти” (1922); Астряба О. „Арифметичний задачник (пристосований до комплексної системи викладання) для села: 1-й рік навчання. Вип. 1. (Ознайомлення з першим десятком)” (1924).

Усі видання, вміщені в каталогах, опрацьовано *de visu*. У кожному підрозділі підручники подано відповідно до системи в абетковому та хронологічному порядку. У розділі „Комплексні (інтегровані) підручники та навчальні посібники” згруповано видання, в яких викладено навчальний матеріал із різних предметів (дисциплін – за тогочасною термінологією), але за певною тематикою: із розвитку мовлення, навчання письма та читання, природознавства та географії, історії, суспільствознавства й економіки, гігієни та охорони здоров'я, математики, сільського господарства. У розділі „Підручники і навчальні посібники мовами національних меншин” представлено документи болгарською, молдавською, польською мовами.

За каталог „Підручники і навчальні посібники з гуманітарних дисциплін для початкових і середніх навчальних закладів (1918–1945 рр.) з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського” укладачі отримали Диплом II ступеня НАПН України (2015). Підготовлені видання стали першими в Україні, що репрезентують підручники й посібники з гуманітарних та природничо-математичних предметів зазначеного періоду, які зосереджені у фонді бібліотеки, їх дидактичну й методичну спрямованість і зміст.

Висновки. Отже, ознайомлення користувачів із каталогами допоможе дослідникам виявити провідні тенденції підручникотворення у XVIII – першій пол. XX ст., окреслити особливості та відмінні риси, характерні для тогочасних видань, з'ясувати різні напрями поліграфічного виконання та можливостей утілення авторського задуму, що реалізовувалися через залучення різноманітних допоміжних ілюстративних матеріалів до навчального процесу, встановити методологічні зміни в підходах до відображення інформації в підручниках, проаналізувати модифікаційні та структурні елементи в укладанні підручників і навчальних посібників цього періоду.

Сподіваємося, що каталоги: „Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748–1917 рр.) з фондів ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського” та „Підручники і навчальні посібники з гуманітарних та природничо-математичних дисциплін для початкових і середніх навчальних закладів (1918–1945 рр.) з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського” – стануть цінними не лише для окремих дослідників, а й для розвитку національної бібліографії, сприятимуть формуванню потужного науково-інформаційного ресурсу освітянської галузі України, допоможуть науково-педагогічним працівникам, педагогам, історикам, літературознавцям, мистецтвознавцям, книгознавцям, бібліотекознавцям, бібліографознавцям, усім, хто цікавиться вітчизняною історією шкільного підручника, освітою у вивченні процесів вітчизняного підручникотворення і навчального книжкового репертуару, сприятиме справі зберігання духовних і культурних надбань нашого народу.

Список використаних джерел

1. Бурда М. І. Теорія шкільного підручника як предмет педагогічного дослідження / М. І. Бурда // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки АПН України, Ін-т дефектології АПН України. – Київ, 1999. – С. 6–9.
2. Граматка / [П. Куліш]. – Санкт-Петербург, 1857. – 149 с.

3. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення у галузі початкової освіти України (1960–2000 рр.): дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Ярослава Петрівна Кодлюк ; Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Київ, 2005. – 454 с.

4. Підручники і навчальні посібники з гуманітарних дисциплін для початкових і середніх навчальних закладів (1918–1945рр.) з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : каталог / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Мацібора Н. Г., Бондарчук О. Б., Іващенко В. М., Палійчук Р. І. ; наук. консультант Сухомлинська О. В. ; наук. ред. Рогова П. І.]. – Київ, 2014. – 376 с.

5. Підручники і навчальні посібники з природничо-математичних предметів для початкових і середніх навчальних закладів (1918–1945 рр.) з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : каталог / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Мацібора Н. Г., Бондарчук О. Б., Домбровська Л. В. та ін. ; наук. консультант Сухомлинська О. В. ; наук. ред. Березівська Л. Д.]. – Київ : ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2016. – 405 с.

6. Підручники і навчальні посібники (1748–1917 рр.) з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського для початкових і середніх навчальних закладів : каталог / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Мацібора Н. Г., Жданова Р. С., Іващенко В. М.; наук. ред. Рогова П. І.]. – Київ : Атіка, 2005. – 384 с.

7. Про підручники для початкової і середньої школи : постанова ЦК ВКП(б) від 22 лют. 1933 р. // Бюл. нар. Комісаріята освіти. – 1933. – № 8/9. – С. 1–2.

8. Ситник О. В. Роль і значення досвіду творення української навчальної літератури (20–30-ті роки ХХ століття) / О. В. Ситник // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т педагогіки. – Київ, 2012. – Вип. 12. – С. 214–231.

9. Укладання книжок ХVІІІ – початку ХХ ст., надрукованих гражданським шрифтом, з фондів бібліотек України : метод. посіб. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Нац. парлам. б-ка України [та ін. ; уклад. Р. С. Жданова ; наук. ред. П. І. Рогова]. – Київ, 2005. – 126 с.

10. Український бібліографічний репертуар (1798–1923) : метод. рек. на допомогу складанню. – Київ, 1999. – 104 с.

Иващенко В. Н.

Коллекция школьных учебников как отраслевой библиотечно-информационный ресурс и источник научных исследований

Дана характеристика коллекции „Учебники и учебные пособия”. Представлены каталоги учебников и учебных пособий 1748–1945 гг. с фонда Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского, в которых библиографированы издания из этой коллекции. В статье раскрыто значение справочных изданий в изучении процессов создания отечественных учебников, учебного книжного репертуара, развития национальной библиографии.

Ключевые слова: редкие издания, Государственная научно-педагогической библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского, коллекция, создание учебников, школьный ученик, указатели, библиография.

Ivashchenko V. M.

Collection school textbookshow branch library and information resources and sources research

Characterized collection of „Textbooks and teaching aids.” The catalog of textbooks and manuals 1748-1945 that are available in the Fund V. O. Sukhomlinsky State Scientific Pedagogical Library of Ukraine. where conducted a bibliographic description edition of this collection. In the article mentioned reference books to study the processes of national textbooks, educational book repertoire of national bibliography.

Keywords: rare editions, State Scientific Pedagogical Library of Ukraine Vasil Sukhomlinsky, collection, textbooks, indexes, bibliography.

Ніколаєнко Я. М.

м. н. с. відділу соціокультурних комунікацій
та міжнародних зв'язків
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

МІЖНАРОДНИЙ КНИГООБМІН В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

В історичному аспекті висвітлено основні процеси бібліотечного міжнародного книгообміну в Україні. Здійснено огляд діяльності центральних книгозбірень України в процесі формування книгообмінних зв'язків у різні історичні періоди .

***Ключові слова:** бібліотеки, комплектування фондів, обмінний фонд, бібліотечний книгообмін, міжнародний документообмін.*

Постановка проблеми. Головною функцією будь-якої бібліотеки є забезпечення користувача документами, в яких він зацікавлений. Реалізації цієї мети підпорядкована вся діяльність бібліотеки. Комплектування фонду – це складний і дуже важливий процес, від якого залежить можливість бібліотеки щодо виконання своєї основної функції. Обмінний фонд (ОФ) є одним з каналів, що забезпечує функціонування бібліотеки як відкритої соціальної системи.

Існує кілька форм взаємодії бібліотек, що забезпечують оптимальний документорозподіл, зокрема, безоплатна передача, продаж, документообмін. Розрізняють два види книгообміну – внутрішній і міжнародний. Внутрішній документообмін полягає в передачі творів друку в постійне користування з однієї бібліотеки в іншу. Міжнародний документообмін здійснюють на основі взаємокорисних двосторонніх і багатосторонніх міждержавних договорів та угод, укладених безпосередньо між бібліотеками або науковими установами різних країн.

Книгообмін між бібліотеками є важливим джерелом поповнення бібліотечних фондів і може становити більше половини загальної кількості літератури, яку отримують бібліотеки. Внаслідок застарівання інформації в бібліотеках безперервно утворюються частини фондів, які містять мало використовуваних видань. Значна кількість таких видань зберігає потенційну цінність для читачів інших бібліотек. З настанням ери цифрових технологій проблеми, пов'язані з книгообміном, помітно актуалізувались.

У вітчизняних професійних виданнях останніх десятиліть темі книгообмінних зв'язків між бібліотеками та установами частково присвячені дослідження таких фахівців як Р. Красій [1] – вивчає комплектування бібліотек НАН України, Н. Кунанець [2] та Є. Максимова [3] – розглядають формування фондів львівських наукових бібліотек через книгообмін, Н. Малолетова [4–6] – досліджує книгообмінні зв'язки Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського, Л. Нечепоренко [7] – вивчає досвід міжнародного книгообміну Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету, Я. Чепуренко [9] – аналізує історичні процеси розвитку міжурядових угод і конвенції в сфері обміну офіційними виданнями. На жаль, ще недостатньо праць з питань виникнення і розвитку бібліотечного

книгообміну в Україні загалом. Тож метою публікації є дослідження й узагальнення основних етапів генезису та еволюції бібліотечного книгообміну в Україні

Виклад основного матеріалу. У формуванні найпотужніших фондів бібліотек важливе місце належить міжнародному книгообміну, який є провідним напрямом діяльності наукових бібліотек світу. На думку Р. Красій, переваги міжнародного книгообміну перед іншими джерелами комплектування полягають у тому, що він є безвалютним джерелом, оперативним в отриманні іноземної літератури без посередництва експортних та імпорتنих фірм, забезпечує виданнями, що не надходять у книготорговельну мережу, дає можливість за рахунок дублетів задовольняти потребу в новітній науковій інформації [1]. Яким же чином здійснювалися книгообмінні зв'язки, зокрема міжнародні, у різні історичні періоди становлення центральних книгозбірень України?

Згадки в історичних джерелах XIV–XV ст. про придбання літератури для бібліотек за кордоном та їх переписування в зарубіжних бібліотеках можна вважати зародженням міжнародних книгообмінних зв'язків. У XVIII ст. такий обмін став звичною практикою поповнення бібліотечних фондів.

Зокрема, Н. Кунанець [2, с. 17, 19] зазначає, що в 1895 р. встановленню книгообмінних зв'язків у місті Львові, книгозбірні Наукового товариства імені Т. Шевченка та Головної бібліотеки Товариства „Просвіта” сприяли М. Грушевський, І Франко, Ф. Вовк та А. Кримський, які особисто надсилали листи із зверненням до наукових інституцій світу. Центральна педагогічна бібліотека товариства „Взаїмна поміч українського учительства” активно співпрацювала з іншими бібліотеками, а його Педагогічно-наукова комісія забезпечувала організацію книгообміну з редакціями, інституціями, авторами за межами країни. Педагогічна бібліотека товариства „Просвіта” отримувала за обміном періодичні видання українською та іншими мовами.

З XVIII ст. ведення книгообміну в Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету закріплено „Правилами для бібліотек Харківського університету”. Близько сотні примірників фундаментального видання „Записки Императорского Харьковского университета” виділялися для обміну на іноземні видання в 1874 р. [7, с. 23]. Це єдина бібліотека вишу в місті Харкові, яка здобула право безпосереднього прямого книгообміну з зарубіжними організаціями (минаючи Мінвуз УРСР). Проте значні труднощі в Центральній науковій бібліотеці виникали в отриманні дозволу Управління з охорони державних таємниць у друці Харківського облвиконкому.

Згодом у 1920 р. Радою народних комісарів РСФРР ухвалено рішення про заборону вивозу наукової літератури за кордон без спеціального дозволу, що вплинуло і на розвиток книгообмінних зв'язків. У 1921 р. в Москві створено Центральну міжвідомчу комісію із закупівлі та розподілення закордонної літератури (КОМІНОЛІТ), яка координувала ввезення літератури. Саме на цю комісію покладалося збирання всіх заявок на закордонну літературу, яка після розгляду й затвердження направляла відповідне рішення до Наркомату зовнішньої торгівлі. Комісія складала також показники найбільш цінної

закордонної літератури з наданням інформації про бібліотеку. Встановлений порядок отримання наукової літератури був єдино можливим офіційним шляхом та підкріплювався дискримінаційними санкціями. Усі установи та особи, які купували або отримували закордонну літературу поза встановленою процедурою, мали нести відповідальність за законом.

12 липня 1925 р. Всесоюзній Академії наук надано право виписувати літературу безпосередньо на свою адресу на пільгових умовах, оминаючи Народний комісаріат зовнішньої торгівлі. Відповідною постановою Укрголовнауки підготовлено аналогічний наказ щодо Української академії. 5 грудня 1925 р. Президія Укрголовнауки передала проект постанови про надання ВУАН, Всенародній бібліотеці України у м. Києві (нині – Національна бібліотека імені В.І. Вернадського) та Українському науковому інституту книгознавства права безмитного та безцензурного одержання літератури.

Малолетова Н. у своїх дослідженнях визначає такі хронологічні періоди у формуванні розвитку міжнародних книгообмінних зв'язків Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського [5]. *Довоєнний* період (1918–1941 рр.), який характеризується становленням і визнанням у світі Української академії наук, зростанням авторитету НБУВ у міжнародному бібліотечному середовищі, переходом від розрізненості й отримання випадкових видань до налагодження системи централізованого комплектування фондів іноземною літературою. *Воєнний* період (1941–1945 рр.), для якого притаманні труднощі, пов'язані з війною та евакуацією до Уфи, всі дії щодо налагодження міжнародного книгообміну здійснювали через посередництво Книжкового відділу АН СРСР, В/О „Міжнародна книга” Державної бібліотеки СРСР імені В. І. Леніна та ВТКЗ. У *період відновлення* (1946–1955 рр.) документообмін здійснювали через посередництво БАН СРСР у Ленінграді. З другої половини 1955 р. НБУВ вже має дозвіл на проведення самостійного книгообміну з країнами народної демократії. У *період активної діяльності* (1956–1990 рр.) НБУВ надано право безпосереднього книгообміну з усіма країнами світу, виділено достатньо коштів як на передплату за валютні асигнування, так і на потреби міжнародного документообміну. На цьому етапі відбувається інтенсивне формування фондів іноземної періодики бібліотек мережі НАН України. *Сучасний період* (з 1991 р. і дотепер) характеризується тим, що упродовж нього відбуваються процеси спаду надходжень зарубіжної літератури, що зумовлено низкою причин, насамперед, суспільно-політичними змінами в країні і пов'язаною з цим реорганізацією системи фінансування. Разом з тим у зв'язку із серйозними змінами у світовому інформаційному просторі, поширенням нових видавничих, бібліотечних технологій, Інтернету централізоване комплектування бібліотек мережі Національної академії наук України зарубіжною літературою протягом останніх десятиріч дедалі більше орієнтується на передплату доступу до електронних ресурсів провідних світових видавничо-інформаційних центрів. Загалом у період панування більшовицької ідеології дуже важко було виробити механізм формування бібліотечних фондів іноземною літературою .

Я. Чепуренко розглядає питання історії розвитку процесів міжурядових угод щодо організації документообміну офіційними виданнями і акцентує свою

увагу на „Конвенції про обмін офіційними виданнями і урядовими документами між державами”. В Україні цей документ відповідає чинному законодавству України згідно із Законами України „Про правонаступництво України” (1991), „Про міжнародні договори України” (2004), а також Постанови Верховної Ради України від 17 вересня 1992 р. „Про приєднання України до Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів” (1992) [9. с. 22].

Висновки. Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що міжнародний книгообмін є досить складною і багатофункціональною бібліотечною підсистемою. Протягом багатьох років міжнародний книгообмін посідає важливе місце в комплектуванні фондів бібліотек. Партнерські відносини та книгообмін між бібліотеками й установами Львова, Києва, Харкова з різними вітчизняними та закордонними закладами, установами відігравали велику роль у формуванні фондів цих книгозбірень, дозволяли отримувати нову, актуальну літературу. У різні часи міжнародний книгообмін був і залишається важливим джерелом поповнення бібліотечних фондів цінними іноземними виданнями.

Список використаних джерел

1. *Красій Р.* Комплектування бібліотек НАН України зарубіжними періодичними виданнями в сучасних умовах / Р. Красій, Н. Малолетова, О. Полякова // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського [та ін.]*. – Київ, 2011. – Вип. 29. – С. 98–100.
2. *Кунанець Н.* Формування фондів наукових книгозбірень Львова шляхом книгообміну в кінці XIX – на початку XX століття / Н. Кунанець // *Бібл. планета*. – 2011. – № 2. – С. 17–19.
3. *Максимова Є.* Комплектування фондів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України іноземними виданнями: історія і сучасність / Є. Максимова // *Іноземна книга у Львові : зб. матеріалів міжвідом. семінару (6 листоп. 2001 р.)*. – Львів, 2005. – С. 32–39.
4. *Малолетова Н. І.* Книгообмін Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з бібліотеками та науковими установами Австрії / Н. Малолетова // *Бібл. вісн.* – 2011. – № 3. – С. 27–32.
5. *Малолетова Н. І.* Міжнародний книгообмін Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 1918–2008. Започаткування. Становлення. Розвиток / Н. І. Малолетова, Р. Л. Красій ; [редкол.: О. С. Онищенко та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2009. – 143 с.
6. *Малолетова Н. І.* Централізоване комплектування зарубіжними періодичними виданнями бібліотек НАН України: історичний огляд / Н. Малолетова, О. Полякова // *Бібл. вісн.* – 2012. – № 6. – С. 20–31.
7. *Нечипоренко Л.* Міжнародний книгообмін: із прошлого, сквозь настоящее, в будущее / Л. Нечипоренко // *Бібл. форум України*. – 2008. – № 3. – С. 22–24.
8. *Ткаченко В. В.* Інформаційні зв'язки української науки із закордоном у міжвоєнний період (1920–1939 рр.) / В. В. Ткаченко // *Гілея : наук. зб. : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова [та ін.]*. – Київ, 2007. – Вип. 10. – С. 19–26.
9. *Чепуренко Я. О.* До історії розвитку керівних принципів обміну офіційними виданнями: міжурядові угоди і конвенції / Я. Чепуренко // *Вісн. Кн. палати*. – 2007. – № 1. – С. 20–23.

Николаенко Я. Н.

Международный книгообмен в Украине: историческая ретроспектива

В историческом аспекте освещены основные процессы библиотечного книгообмена в Украине. Осуществлен обзор деятельности центральных библиотек Украины в процессе формирования книгообменных связей в разные исторические периоды.

Ключевые слова: библиотеки, комплектование фондов, обменный фонд, библиотечный книгообмен, международный документообмен

Nikolaenko Y. M.

Library book exchange in Ukraine: a historical retrospective

The article represents the basic processes of library book exchange in Ukraine in a historical aspect. The review of activities of central libraries of Ukraine in the process of forming of book-exchange relations in different historical periods is provided.

Keywords: libraries, acquisition of library funds, exchange funds, library book exchange, international document exchange.

УДК 025.2:[026:37](477-25)(091)''1869/1926''

Орищенко І. О.

канд. іст. наук, с. н. с. сектору рідкісних видань
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

**ФОРМУВАННЯ ФОНДУ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО: ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД
(1869–1926 рр.)**

На основі аналізу масиву рідкісних видань XIX – початку XX ст. та бібліографічного наповнення каталогів, виданих бібліотеками Харківського товариства поширення в народі грамотності, встановлено наявність культурно-історичного зв'язку між структурними одиницями товариства та сучасним фондом Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: рідкісні видання, каталоги, бібліотеки, Харківське товариство поширення в народі грамотності, Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського.

Постановка проблеми. В умовах постійних суспільно-політичних, економічних, та культурно-історичних трансформацій, характерних для історії України XIX – першої третини XX ст. організація, діяльність і правонаступність наукових та просвітницьких закладів є цікавим простором для дослідників. Зокрема, бібліотечна справа мала важливе значення як складова культурного-просвітницького розвитку. Сьогодення ставить перед дослідником завдання: розкриття найважливіших сторінок української історії. Першочерговою метою дослідження є визначення джерел надходження літератури, що склала основу фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського. Джерелами дослідження є насамперед каталоги бібліотек, видані за сприяння Харківського товариства поширення в народі грамотності (каталоги бібліотеки Правління Харківського товариства поширення в народі грамотності, Довідково-педагогічного бюро, 2-ї та 3-ї безкоштовної бібліотеки-читальні).

Виклад основного матеріалу. Діяльність Харківського товариства поширення в народі грамотності неодноразово висвітлювалась у наукових

дослідженнях. Зокрема, Т. В. Коломієць детально дослідила історію створення товариства, суспільно-політичні передумови його виникнення, визначила роль Харківського товариства поширення в народі грамотності на розвиток народної освіти в Україні впродовж другої половини XIX – початку XX ст. Дослідниця засвідчила, що питання щодо створення мережі освітянських бібліотек з центральною педагогічною бібліотекою виникало ще в XIX ст., і з часом його актуальність тільки зростала [7]. У статті С. Є. Лупаренко розкрито особливості позашкільної освітньо-виховної діяльності Харківського товариства поширення в народі грамотності, в тому числі акцентовано увагу на значенні бібліотек та народних читалень для зростання культурно-освітнього рівня населення [8]. Загальному становищу бібліотечної справи в Україні в XIX ст. приділено увагу в праці Л. А. Дубровіної та О. С. Онищенко [1].

Надзвичайно низький рівень освіти населення, обмеженість світогляду і певна невідповідність соціокультурного становища переважної частини суспільства середини XIX ст. вимогам часу вимагали застосування рішучих просвітницьких дій. Запорукою їх ефективності було створення своєрідних координаційних центрів, які б надавали правову, організаційну, інформаційну та фінансову підтримку. Показовою з цього приводу є діяльність просвітницьких товариств, зокрема Харківського товариства поширення в народі грамотності (1869 р.), під егідою якого було створено низку народних читалень і вчительських книгозбірень, організовано довідково-педагогічний комітет, який мав вести консультаційну діяльність як в самому товаристві, так і за його межами.

На відміну від аналогічних комітетів і товариств, що спрямовували свою діяльність на розвиток позашкільної освіти, Харківське товариство поширення в народі грамотності, започатковане за ініціативи колективу громадських діячів, переважно професорів Харківського університету (Є. С. Гордеєнко, Д. І. Каченовського, О. О. Потєбні, М. М. Бекетова) насамперед опікувалося відкриттям доступних для малозабезпечених верств населення народних шкіл та міських ремісничих училищ. Лише після того, як шкільництво перейшло до відомства міської влади та земств, розгорнулася діяльність з організації народних читань, відкриття народних бібліотек, видання літератури з актуальних питань народної освіти [2, с. 5–7]. Вже перше загальне зібрання, обравши Правління товариства у складі М. М. Бекетова, В. М. Спаського, А. С. Брію, В. Н. Белінського, Г. Анненкова, А. Г. Вітте і П. Б. Лук'янова, вирішило розробити проект бібліотеки народних книжок та проект вчительської семінарії. У 1869 р. за ініціативи Харківського товариства поширення в народі грамотності було відкрито першу щоденну школу з учительською та учнівською бібліотеками. Член товариства М. Д. Лінда передав учительській бібліотеці зібрання книжок з методики та педагогіки і в подальшому продовжував поповнювати фонд новими виданнями [2, с. 30–32]. У 1871 році за ініціативи Харківського товариства поширення в народі грамотності було відкрито 2 сільські бібліотеки-читальні (7 жовтня та 14 листопада 1871 р.) [9, с. 21]. Пізніше такі книгозбірні намагалися організувати практично у кожному селі Харківщини.

1 січня 1891 р. у Харкові за ініціативи Харківського товариства поширення в народі грамотності громадським коштом було відкрито Першу безкоштовну народну бібліотеку-читальню, яку очолив В. Я. Данилевський. Завідуючою було обрано Л. Г. Єфимович [2, с. 114]. Уже на момент відкриття було зібрано більше 2 тис. книг, але згідно з розпорядженням Міністерства Народної Освіти Російської імперії до складу бібліотеки могли входити лише ті видання, які увійшли до спеціального каталогу міністерства. У зв'язку з цим Комітет бібліотеки змушений був подавати клопотання про надання дозволу на включення до фонду бібліотеки близько 400 назв, що не входили до міністерського переліку, та періодичних видань, які на той час до народних бібліотек не допускалися. Ці клопотання були успішними [2, с. 116–119].

У бібліотеках Харківського товариства поширення в народі грамотності працювали переважно на громадських засадах, збирали статистичні дані, складали каталоги (систематичний, картковий, нумераційний) тощо. У зв'язку з численними проханнями читачів та високим рівнем відвідування читальні у 1902 р. біло відкрито абонемент, за яким читачі могли брати літературу додому. І, хоча з відкриттям у Харкові інших народних бібліотек кількість відвідувачів почала знижуватись, все ж середня кількість читачів в середньому трималася на рівні 1200 осіб на рік [2, с. 116–119]. У 1893 р. в бібліотеці нараховувалося 1900 абонентів, до книгозбірні надійшло 2540 книг [10, с. 62–63]. За єдиною відпрацьованою системою було створено й інші бібліотеки-читальні.

Цікавим джерелом для дослідників педагогіки, історії, психології, розвитку бібліотечної та книговидавничої справи є каталоги, що видавалися Харківським товариством поширення в народі грамотності для ознайомлення громадськості з переліком наявної у підпорядкованих йому книгозбірнях вітчизняною та зарубіжною літературою педагогіко-психологічного спрямування, новими надходженнями періодичних видань.

Сьогодні у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігається ряд каталогів, виданих за сприяння Харківського товариства поширення в народі грамотності з печатками товариства та науково-педагогічної бібліотеки УНДП. У ході пошуку було виявлено відповідність переліку літератури з каталогів сучасним фондам бібліотеки. Зокрема, значна кількість видань фонду аналогічна зазначеним у каталогах і містить печатки та штампи Харківського товариства поширення в народі грамотності, а також Довідково-педагогічного комітету.

У 1896 році було створено бібліотеку при Правлінні Харківського товариства поширення в народі грамотності з педагогічним відділом та довідковим відділом з питань народної освіти. Станом на 1 січня 1897 року бібліотека нараховувала 227 назв у 698 томах та брошурах [11, с. 5].

„Каталог библиотеки при Правлении Харьковского Общества распространения в народе грамотности”, виданий у 1898 р., є цікавим у плані правонаступності книгозбірень, оскільки фонд цієї бібліотеки, яку в 1899 р. було передано новоствореному Довідково-педагогічного комітету. Каталог містить перелік видань за розділами (всього – 465 назв педагогічної та довідкової літератури, 16 назв періодичних видань): література з народної освіти; довідкова література про діяльність культурно-просвітницьких та

благодійних товариств, народних бібліотек і читалень, народних училищ, недільних шкіл, вечірніх курсів та ремісничих училищ; періодичні видання [5].

У 1899 р. І. П. Білоконський вніс пропозицію заснувати довідково-педагогічний комітет, метою якого було допомогти особам, зацікавленим у розвитку народної освіти розібратися у нормативній базі. Загальні збори створили спеціальну комісію для розробки інструкції майбутнього комітету. У березні 1900 р. розпочалась діяльність комітету. Головою було обрано І. П. Білоконського [2, с. 96].

Насамперед розпочалася організація бібліотеки, основу якої склали книги, передані Правлінням Харківського товариств поширення в народі грамотності. Каталог бібліотеки був складений М. І. Кузнецовою, розпочалось створення списків журнальних статей з різних питань народної освіти. Спочатку планувалося розпочинати діяльність комітету лише після завершення каталогізації, але вже у 1900 р. звістка про відкриття довідково-педагогічного комітету поширилася серед громадськості і до комітету почали надходити запити з різних куточків Російської імперії. [2, с. 97–98]

Станом на 1 січня 1901 р. бібліотека Комітету складала 1900 томів, а протягом року досягла 2400 томів. За цей час було виконано 85 запитів, що надходили з товариств (Вільно-Економічного, Московського Педагогічного, Київського товариства грамотності), губернських (Курське, Орловське) та повітових (Сумське, Горбатівське, Чебоксарське) земств. До 1904 року обсяг фонду бібліотеки досяг 4649 томів [2, с. 98–99]. У 1904–1905 рр. діяльність комітету значно знижується, про що свідчить, наприклад, зниження кількості виконаних запитів до 57 від 52 товариств та приватних осіб [12, с. 2]. Причиною цього стало поширення революційних настроїв у суспільстві, страйки працівників пошти та зв'язку, а також обшуки, проведені у Комітетах та вилучення у 1906 р. більшості документів та майже всього листування. Ці документи повернули лише влітку 1907 р., запити з них на той час вже втратили свою актуальність [2, с. 100].

Бібліотека тим часом продовжувала поповнюватися, в основному за рахунок пожертв та книг, виданих членами Харківського товариства поширення в народі грамотності і на 1909 р. нараховувала 6320 томів. У 1905 р. до бібліотеки надійшло близько 600 томів. З журналів було виписано „Вестник воспитания”, від голови Комітету надходили „Русская школа” та „Образование”. Редакції нововідкритих видань надсилали свої журнали для ознайомлення. Серед таких були: „Друг детей”, „Светлячок”, „Семья и школа” [12, с. 2]. Одночасно, в умовах майже призупиненої діяльності 1905–1906 р., проводилася робота з підготовки каталогу бібліотеки та створення списків журнальних статей з питань шкільної та позашкільної освіти [13, с. 10].

Вже у 1901 р. з метою поширення у суспільстві інформації про становище й розвиток вітчизняної народної освіти, діяльність культурно-просвітницьких товариств, нормативне забезпечення сфери народної освіти, розвиток бібліотечної та книговидавничої справи, методики викладання й виховання було видано „Каталог библиотеки при Справочно-Педагогическом Комитете” [5].

Документи в каталозі систематизовано за змістом. До I відділу внесено літературу з народної освіти, в тому числі й зарубіжну. Представлені праці І. П. Білоконського, В. П. Вахтерова, М. А. Корфа, С. І. Миропольського, М. Сперанського, В. Фармаковського та інших. У II (довідковому) розділі, літературу розподілено на 8 підвідділів за місцем діяльності установи-видавця. Так, до підвідділу „А” включено літературу, що стосується діяльності товариств і комітетів грамотності, товариств опіки у справах народної освіти, видавничих комітетів, товариств поширення в народі корисних книг. До розділу „Б” входять звіти, доповіді, огляди та праці з народної освіти земств та органів міського самоуправління. Окремі підвідділи присвячені діяльності благодійних товариств та товариств тверезості („В”); бібліотечній справі („Г”); книжковій торгівлі („Д”); міським та сільським початковим училищам, недільним школам, вечірнім та підготовчим курсам, ремісничим та професійним училищам, виправним закладам („Е”); організації лекцій, народних читань та інших культурно-просвітницьких заходів для населення („Ж”); діяльності товариств допомоги малозабезпеченим та товариств взаємодопомоги („З”). У третьому, педагогічному відділі, сконцентровано літературу з педагогіки та психології, видання, присвячені життю та діяльності видатних діячів народної освіти; методики, керівництва і програми для початкових сільських та міських училищ, недільних та професійних шкіл, повторювальних курсів; звіти щодо курсів та з’їздів вчителів, діяльності учительських курсів та семінарій. Для зручності пошуку потрібної літератури та ознайомлення з новими виданнями за напрямками було вміщено у окремий підрозділ критичну та бібліографічну літературу, бібліографічні покажчики педагогічної та загальної літератури. IV розділ містить перелік видань, присвячених гігієні, фізичному вихованню, організації дитячого відпочинку, благоустрою шкільних приміщень. До V розділу увійшли книги, видані видавничим комітетом Харківського товариства грамотності, до VI – періодичні видання у кількості 18 назв з короткою характеристикою тематики видання. У VII відділі об’єднано законоположення, циркуляри, настільні книги, календарі, словники та інші книги, що не увійшли до жодного з вищезгаданих розділів. У додатках міститься перелік установ Харківського товариства поширення в народі грамотності, список просвітницьких товариств за учбовими округами та місцем виникнення.

У 1911 р. за безпосередньої участі В. М. Білоконської побачило світ друге, доповнене видання каталогу Довідково-педагогічного комітету при Харківському товаристві поширення в народі грамотності. Принцип систематизації видань, що увійшли до цього переліку, залишився незмінним. Однак, у зв’язку зі значним зростанням обсягів літератури було розширено тематику розділів. Так, до довідкового відділу увійшли підвідділи „А” – звіти та статuti товариств і комітетів грамотності, товариств народних університетів та інших просвітницьких установ; „Б” – звіти, доповіді, журнали, огляди й праці з народної освіти земств та міст; „В” – звіти та статuti товариств тверезості, професійних організацій тощо; „Г” – бібліотеки всіх рівнів (звіти, каталоги, правила, статuti); „Д” – заклади книжкової торгівлі та книжкові склади; „Е” – сільські та міські початкові училища, церковно-приходські училища та школи грамоти, недільні школи, ремісничі та професійні училища,

середні навчальні заклади та виправні притулки; „Ж” – народні університети, лекції, народні читання, культурно-просвітницькі заходи; „З” – товариства взаємодопомоги та опіки. Педагогічний розділ поділяється на підрозділи „А” – педагогіка, психологія, філософія, біографії відомих педагогів, письменників та діячів у сфері народної освіти; „Б” – методики, керівництва та посібники для закладів народної освіти всіх типів, розподілені за навчальними предметами; „В” – звіти про діяльність педагогічних з’їздів, учительських курсів, інститутів та семінарій; „Г” – бібліографічні та систематичні покажчики педагогічної, дитячої та загальної літератури, історія літератури та мистецтв. Перелік періодичних видань нараховував 41 назву.

„Каталог 2-й бесплатной народной читальни-библиотеки Харьковского Общества распространения в народе грамотности”, виданий у 1895 р. та розширений і перевиданий у 1900 р., а також „Каталог 3-й бесплатной народной читальни-библиотеки Харьковского Общества Распространения в народе грамотности” (1900 р.) відображають доступну тогочасним читачам літературу з різних галузей знань та народного господарства, довідкові та періодичні видання, книжки для дітей [3, 4].

Зокрема, каталог 2-ї безкоштовної народної читальни-бібліотеки є типовим прикладом таких видань, які, крім ознайомлення громадськості з наявною в бібліотеці-читальні літературою, слугували і своєрідним зразком для відкриття подібних книгозбірень у інших місцевостях. Його обсяг розподіляється за тематикою літератури і нараховує 12 розділів. Перший розділ об’єднує видання духовного та морального спрямування і містить як агіографічні твори, так і дитячі книги, що ознайомлюють дітей з принципами православної моралі (понад 260 назв). До другого розділу (перелік історичних видань) увійшли книжки з історії Російської імперії, Київської Русі, всесвітньої історії, біографії відомих діячів політики, науки та культури, історія літератури. Розділ „Географія” включає описи країн та місцевостей, етнографічні нариси, посібники з географії. Досить значним є розділ художньої літератури, в якому представлені твори Дж. Байрона, Ж. Верна, Ч. Діккенса, Ж.-Б. Мольєра, М. В. Гоголя, Г. Квітки-Основ’яненка, та інші перлини світового письменства. Окремий розділ становить перелік дитячої літератури, якій раніше не приділялося стільки уваги. Решта розділів згруповані за галузями знань: педагогічний; природознавство та математика; медицина, гігієна та ветеринарія; суспільствознавство; ремесла, промисловість та сільське господарство. Література медичного спрямування покликана ознайомити читачів з правилами гігієни, надати їм знання про запобігання інфекційним хворобам, догляд за дітьми та хворими, надання першої медичної допомоги. У XI розділі зібрано довідкову літературу з різних питань, у XII – періодичні видання [3], які, за тогочасною практикою міністерства народної освіти Російської Імперії, зазвичай до фондів народних бібліотек не включалися. Для внесення їх до переліку видань книгозбірні керівництву читальні довелося подавати клопотання до Вченого комітету Міністерства народної освіти [2, с. 115].

Таким чином, на початку ХХ ст. такі каталоги мали важливе значення для популяризації бібліотечних фондів, сприяли підвищенню рівня доступності

спеціалізованої літератури та інформуванню громадськості про напрями досліджень у різних сферах суспільного життя.

Висновки. На сьогодні у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігаються каталоги II та III безкоштовної народної бібліотеки-читальні, бібліотеки Правління Харківського товариства поширення в народі грамотності та довідково-педагогічного комітету, де у структурованому за тематикою вигляді наведено наявні на той час у книгозбірні видання. У ході проведеного дослідження було виявлено, що частина цих видань з печатками Харківського товариства поширення в народі грамотності та Довідково-педагогічного комітету увійшли до складу фонду науково-педагогічної бібліотеки УНДП (1926 р.), а після створення у 1999 р. Державної науково-педагогічної бібліотеки ім. В. О. Сухомлинського стали частиною її книжкових надбань і стали частиною наукового об'єкту, що складає національне надбання України. Змістове наповнення каталогів надає широкі можливості для дослідження вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної думки XIX – початку XX ст., вивчення історії бібліотечної справи, розуміння особливостей культурно-просвітницького руху в Україні впродовж другої половини XIX – XX ст.

Список використаних джерел

1. *Дубровіна Л. А.* Бібліотечна справа в Україні в XIX столітті / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – Київ, 2009. – 530 с.
2. Исторический обзор деятельности Харьковского Общества распространения в народе грамотности 1869–1909. – Москва : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1911. – 261 с.
3. Каталог 2-й бесплатной народной читальни-библиотеки Харьковского Общества распространения в народе грамотности. – Харьков : Типо-Литогр. Шмерковича, 1895. – 52 с.
4. Каталог 3-й бесплатной народной читальни-библиотеки Харьковского Общества распространения в народе грамотности. – Харьков : Тип. И. М. Варшавчика, 1900. – VIII, 64 с.
5. Каталог библиотеки при Правлении Харьковского Общества распространения в народе грамотности. – Харьков : Тип. „Печатное дело”, 1898. – 19 с.
6. Каталог библиотеки при Справочно-Педагогическом Комитете / Харьк. о-во распространения в народе грамотности. – 2-е изд. – Харьков : Тип. „Утро” А. А. Жмудского, 1911. – IV, 194 с.
7. *Коломієць Т. В.* Харківське товариство поширення в народі грамотності (1869–1920) / Т. В. Коломієць. – Харків : Консум, 1998. – 190 с.
8. *Лупаренко С. Є.* Позашкільна освітньо-виховна діяльність харківського товариства поширення в народі грамотності (1869–1920 рр.) / С. Є. Лупаренко // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2014. – Вип. 46. – С. 204–213.
9. Харьковское Общество распространения в народе грамотности : отчет о деятельности Харьковского Общества распространения в народе грамотности за 1871 год / Харьк. О-во распространения в народе грамотности. – Харьков : [б. и.], 1872. – 24 с..
10. Харьковское Общество распространения в народе грамотности : отчет о деятельности Харьковского Общества распространения в народе грамотности за 1893 год / Харьк. О-во распространения в народе грамотности. – Харьков : Тип. Губерн. Правления, 1894. – 144 с. : табл.
11. Харьковское Общество распространения в народе грамотности : обзор деятельности Харьковского Общества Распространения в народе грамотности за 1896 год / Харьк. О-во распространения в народе грамотности. – Харьков : Тип. Губерн. Правления, 1897. – 86 с. : табл.

12. Харьковское Общество распространения в народе грамотности : отчет о деятельности Харьковского Общества распространения в народе грамотности за 1905 год / Харьк. О-во распространения в народе грамотности. – Харьков : Типо-Литогр. Х. М. Аршавской, 1908. – 116 с. : табл.

13. Харьковское Общество распространения в народе грамотности : отчет о деятельности Харьковского Общества распространения в народе грамотности за 1906 год / Харьк. О-во распространения в народе грамотности. – Харьков : Типо-Литогр. Х. М. Аршавской, 1908. – 71 с.

Орищенко И. А.

Формирование фонда Государственной научно-педагогической библиотеки Украины им. В. А. Сухомлинского: Харьковский период (1869 – 1926 гг.)

На основании анализа массива редких изданий XIX – начала XX в. и библиографического содержания каталогов, изданных библиотеками Харьковского Общества распространения в народе грамотности, установлено наличие культурно-исторической связи между структурными отделениями общества и современным фондом Государственной научно-педагогической библиотеки Украины им. В. А. Сухомлинского.

Ключевые слова: редкие издания, каталоги, библиотеки, Харьковское Общество распространения в народе грамотности, Государственная научно-педагогическая библиотека Украины им. В. А. Сухомлинского.

Oryshchenko I. O.

Fund formation of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: Kharkiv period (1869–1926)

On the basis of analysis of rare editions XIX – early XX century. and bibliographic content of catalogs published by libraries of Kharkiv Society spreading literacy among the people, the presence of cultural and historical link between the structural units of modern society and the Fund of V.A. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine.

Keywords: rare editions, catalogs, libraries, Kharkiv Society spreading literacy among the people, V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine.

УДК 37(091)(477)-051 Миропольський

Палійчук Р. І.

н. с. сектору рідкісних видань
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОРОБОК С. І. МИРОПОЛЬСЬКОГО (1842–1907) ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Висвітлено життєвий і творчий шлях, педагогічні погляди й просвітницьку діяльність видатного вітчизняного педагога, дидакта, методиста С. І. Миропольського (1842–1907). Розкрито роль ученого у розвитку освіти та підкреслено можливість використання його творчої спадщини за сучасних умов. Розглянуто праці педагога, що друкувалися як окремо, так і на сторінках періодичних видань другої половини XIX – початку XX століття. Для викладу матеріалу автором використано документи з фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: С. І. Миропольський, педагоги, просвітителі, народні школи, дидактика, освіта.

Постановка проблеми. Відродження й розвиток вітчизняної педагогіки в сучасній Українській державі є пріоритетним завданням сьогодення. У зв'язку з цим особливого значення набуває вивчення, узагальнення і творче використання спадщини педагогів, культурно-освітніх і громадських діячів, які

зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної науки та освіти, що свого часу не була належно оцінена.

Серед когорт визначних педагогічних постатей другої половини ХІХ – початку ХХ століття, гідне місце посідає Сергій Іринейович Миропольський (1842–1907) – прогресивний педагог, викладач Харківської духовної семінарії, член-ревізор навчального комітету при Св. Синоді, помічник управляючого Синодальною Канцелярією, редактор журналу „Народное образование”. Істориками встановлено, що С. І. Миропольський є автором науково-педагогічних розвідок, методичних посібників, статей, програм, збірників, проєктів, рецензій, заміток, у яких розкрито питання історії розвитку народної школи та її організації, методику навчання грамоти і музичного виховання, дидактику початкової школи. Його педагогічні погляди та рекомендації не втратили своєї значущості та є актуальними для сучасної системи освіти.

До висвітлення науково-педагогічної спадщини С. І. Миропольського зверталися у своїх дослідженнях М. М. Головкова (життєвий шлях і педагогічна діяльність), Л. А. Журенко (внесок С. І. Миропольського у розвиток теорії і практики виховання особистості), Ш. Р. Рзаєв (естетичне виховання), С. Т. Золотухіна (виховуюче навчання), О. А. Тишик (організація навчального процесу в народній школі), Л. О. Голубнича, Н. М. Гаряча (загально-педагогічні принципи та вимоги до особистості вчителя).

Мета статті – висвітлити життєвий і творчий шлях, педагогічні погляди й просвітницьку діяльність С. І. Миропольського; оприлюднити маловідомі широкому загалу читачів праці педагога, що друкувалися на сторінках періодичних видань другої половини ХІХ – початку ХХ століття і зберігаються у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського; ознайомити з науковими публікаціями про нього, привернути увагу користувачів до педагогічного спадку видатного педагога.

Виклад основного матеріалу. Народився С. І. Миропольський 1842 року у Воронежській губернії в сім’ї священика [2, с. 87]. З раннього дитинства на формування світогляду Сергія Іринейовича великий вплив мав батько, який виховував і розвивав у своїх дітях допитливість, любов до читання, вміння помічати красу навколишнього світу.

Після закінчення Воронежської духовної семінарії, а згодом і Московської духовної академії, С. І. Миропольський зі ступенем магістра богослов’я у 1867 році почав свою професійно-педагогічну діяльність в Харківській духовній семінарії. З 1868 року С. І. Миропольський керував педагогічним курсом щоденної та недільної чоловічої школи при Харківській духовній семінарії, де викладав педагогіку, психологію та основи (начатки) філософії [2]. З одного боку, це була народна школа, що ставила перед собою мету надати можливість широким робітничим масам здобути потрібну для них освіту, з іншого – у зв’язку з наявністю педагогічного курсу школа слугувала практичним інститутом для підготовки педагогічних кадрів. Як зазначав С. І. Миропольський у звіті Харківської недільної школи за 1868/69 рік: „Якщо будь-яке наукове знання повинно мати освітню і виховну силу, то, особливо, педагогіка має те і інше” [12, с. 251]. Також, учений наголошував, що діяльність педагога не має обмежуватися однією школою і не менш важливе завдання

освіти полягає в підготовці учнів до сімейного життя. Усе, що стосувалось Харківської недільної школи, для Сергія Іринеїовича було значущим. Незважаючи на нетривалий період викладання в Харкові, впродовж усього життя педагог стежив за діяльністю школи, її успіхами і труднощами.

У 1870 році він був переведений до Петербурзької духовної семінарії, а згодом, як талановитому педагогу, С. І. Миропольському запропонували посаду члена-ревізора навчального комітету при Св. Синоді [2].

Здобуті знання та практичний досвід стали основою для подальшої журналістської та редакторської діяльності. Сергій Іринеїович упродовж всього життя плідно співпрацював з вітчизняними періодичними часописами: „Народное образование” (1896–1917), „Журнал Министерства Народного Просвещения” (1834–1917), „Семья и школа” (1871–1888), „Церковно-приходская школа” (1887–1888) (більшість зазначених журналів зберігаються у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). Крім того, педагог брав активну участь у роботі Харківського товариства поширення грамотності та Санкт-Петербурзького педагогічного товариства.

С. І. Миропольський приділяв велику увагу вивченню вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду, наголошував на потребі дослідження спадщини відомих європейських педагогів; багато зробив для поширення ідей Я. А. Коменського, зокрема у 1870-х роках він уперше переклав російською мовою „Велику дидактику” [1]. Цій праці передувала низка статей у журналах „Наша начальная школа” і в „Журнале Министерства Народного Просвещения” за 1870 рік. Найбільш яскраво ставлення С. І. Миропольського до педагогічного доробку Коменського відображено у його змістовній праці „Ян Амос Коменский и его значение в педагогии”, написаній до 200-річчя з дня смерті педагога і надрукованій в „Журнале Министерства Народного Просвещения” 1871 року (травень, червень, липень). У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігається відтиск зазначеної праці з особистої бібліотеки Христини Данилівни Алчевської (1841–1920) – організатора і керівника першої в Україні безплатної жіночої недільної школи, з дарчим написом самого автора. У виданні схарактеризовано педагогічні погляди та подано відомості про життя і діяльність чеського педагога та письменника.

У журналі „Семья и школа” за 1873 рік надруковано своєрідний практичний посібник „Народная школа по идеям Коменского”, що 1875 року вийшов окремою книжкою під назвою „План и основы устройства нашей народной школы” з присвятою вчителям і вчителькам та всім трудівникам на користь нашої народної школи. У передмові до видання С. І. Миропольський висловлює побажання, щоб особистість Я. А. Коменського „стала близькою і знайомою нашому народному вчителю, щоб його просвітницький ідеал ліг в основу нашої рідної школи” [10, с. 7]. На прохання читачів у 1884 році вийшло третє доповнене видання цієї праці під назвою „Задачи, план и основы устройства нашей народной школы: дидактическое пособие для учителей и учительских семинарий”, в якій автор закликає педагогів „стати під знамена великого слов’янського мислителя, втілення ідей якого може поставити нашу народну школу на ту висоту, якої не досягла школа западно-європейська” [4, с. VII]. Також С. І. Миропольському були близькі педагогічні ідеї

Г. С. Сковороди, М. І. Пирогова, К. Д. Ушинського, В. І. Водовозова, які тією чи іншою мірою зумовили його педагогічні погляди, допомогли сформуватися як особистості, вченому, педагогу, методисту, визначити основні теоретико-практичні засади власної педагогічної системи.

У праці „К вопросу о книге для чтения в нашей народной школе”, надрукованій в „Журнале Министерства Народного Просвещения” 1871 року, С. І. Миропольський наголошував на провідній ролі та значущості навчальної книжки у вихованні дітей. „Якщо б хтось запропонував нам відповісти на питання, які із засобів придатні для успішного досягнення мети народної школи більш важливі? Ми відповіли б не вагаючись, безумовно – книга для читання,, [5, с. 22]. У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігається відбиток праці „К вопросу о книге для чтения в нашей народной школе” з особистої бібліотеки Христини Данилівни Алчевської з дарчим написом автора: „Достоуважаемой Христине Даниловне Мм. Алчевской в воспоминание прений в СПб. педагогическими общ. и того славного вечера когда харьковцы на чужбине отвели душу... С. Миропольский”.

Сергій Іринеїович підтримував дружні відносини із Х. Д. Алчевською, за педагогічною діяльністю якої уважно спостерігав і її досвід узагальнив на сторінках „Журнала Министерства Народного Просвещения” (1870). Значно пізніше, у травні 1892 року, він приїздив з ревізією до Харкова, відвідував жіночу недільну школу Х. Д. Алчевської та ретельно вивчав організацію навчально-виховного процесу закладу. За результатами відвідування була написана книжка „Школа и общество. Частная Харьковская Женская Воскресная Школа”, в якій Сергій Іринеїович дав високу оцінку діяльності педагогічного колективу. У передмові до видання він зазначав: „Якщо б ця школа була за кордоном – в Парижі, Берліні, Швейцарії, вона б, напевно, слугувала предметом досконального вивчення, педагоги приїздили б ознайомитись з нею і навчитися як правильно вести справу початкової жіночої освіти в недільній школі...” [14, с. 1]. Книга стала першим дослідженням досвіду Х. Д. Алчевської. Слід зауважити, що С. І. Миропольському була притаманна активна життєва позиція в питанні жіночої освіти; він чітко заявляв про значущість для суспільства жіночих навчальних закладів, позакласних занять та вчительських курсів.

В історичному нарисі „Школа и государство. Обязательность обучения в России” (1876) учений визначав освіту як об’єкт державної політики, підкреслюючи її провідне значення для державотворення. С. І. Миропольський погоджувався з Аристотелем, вважаючи, що життя держави і виховання народу взаємопов’язані. На думку педагога у державі потрібно створити законодавчу базу для сфери освіти, а сама освіта повинна бути доступною і обов’язковою. У фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігається примірник цієї книжки з автографом автора: „Член-ревизор Уч. Комитета при Св. Синоде С. Миропольский 6.12 1878 СПб” [14].

З ім’ям С. І. Миропольського пов’язано застосування у вітчизняній педагогічній теорії і практиці народних шкіл терміна „виховуюче навчання”. У передмові до фундаментальної праці „Дидактические очерки. Ученик и воспитывающее обучение в народной школе” (1890) педагог зазначає: „У

вихованні виділяють: вчителя, як знаряддя виховуючого впливу; учня, як предмет виховання і виховуюче навчання, як практичне втілення мети виховання і навчання в школі” [3, с. 1]. Обґрунтування сутності виховуючого навчання здійснювалося педагогом на засадах психології. „Знання засвоюються розумом, але здобуття знань потребує зусиль волі, чуттєвість пронизує усю психологічну діяльність дитини. Почуття задоволення і радості супроводжують навчання, полегшують його, а неприхильність обтяжує” [3, с. 35]. Кінцеву мету виховання С. І. Миропольський вбачав у формуванні особистості рішучої, енергійної, з твердим характером, повністю підготовленої до життя у суспільстві. Для цього потрібно, на його думку, сформувати в учнів такі уміння і навички: свідомо мислити і розмовляти, доброзичливо та з повагою ставитись до оточуючих, до праці, правильно організовувати власну діяльність і дотримуватися дисципліни. С. І. Миропольський стверджував, що правильне виховання повинно ґрунтуватися на принципах природовідповідності, урахування вікових особливостей, гуманізму, народності, зв’язку сім’ї і школи, послідовності, свідомості. Щодо контексту принципу врахування індивідуальних особливостей, педагог звертав увагу вчителів на важливість знання темпераменту дитини. У праці „Дидактические очерки. Ученик и воспитывающее обучение в народной школе” (1890) визначено характеристики типів темпераменту та форми його прояву у спілкуванні, поведінці, навчальній діяльності.

Великого значення С. І. Миропольський надавав удосконаленню методів навчання, закликаючи педагогів не плутати методи з прийомами, та наголошував, що методи не можливо вивчити із книг, кожному педагогу потрібно навчитись їх застосовувати у практичній діяльності [7, С. III].

Аналіз педагогічної спадщини С. І. Миропольського свідчить про те, що педагог значну увагу приділяв питанню естетичного виховання особистості. Під естетичним вихованням він розумів процес формування у людини сприйняття і правильного розуміння прекрасного, розвиток естетичних смаків, понять ідеалів. Педагог зазначав, що особливе значення для естетичного виховання має поєднання мистецтва, релігії і науки: „...наука і мистецтво – дві сестри в Божому світі; їх сила і майбутнє у взаємній єдності... Наука забезпечує людину знаннями, розширює світогляд; мистецтво пом’якшує і облагороджує почуття, звеличує природу людини і її інстинкти, вводить людину в світ краси і свободи духа” [6, с. 16].

Найдоступнішим засобом естетичного виховання за допомогою мистецтва С. І. Миропольський вважав музику, театр, живопис, співи; саме тому, що вони присутні в житті та побуті людей і є вираженням їх хвилювань і почуттів. У фонді Бібліотеки зберігається друге, доповнене видання 1882 року твору „О музыкальном образовании народа в России и Западной Европе”. У ньому педагог стверджує, що музична освіта, на той час, обмежувалася вокалом, оскільки кошти на придбання музичних інструментів і навчання гри на них народу здебільшого були недоступні. Великого значення для естетичного виховання та формування художнього смаку автор надавав народній пісні, яку називав „ідеальним втіленням історії народу”. У кінці праці вміщено бібліографічний огляд музично-педагогічної літератури, мета якого –

надати вчителям можливість ознайомитись та придбати корисні посібники з музичної освіти.

С. І. Миропольський визначав особливий статус вчителя у процесі формування особистості дитини. У працях педагога відображався досвід роботи освітян, відомості про стан навчально-виховного процесу в різних навчальних закладах, рекомендації щодо професійної підготовки та вимоги до особистості вчителя (володіти певним колом знань та мистецтвом навчання і виховання).

У 1894–1895 роках у Санкт-Петербурзі вийшла друком його праця „Очерк истории церковно-приходской школы от первого ее возникновения на Руси до настоящего времени”, в якій наголошувалося на потребі ознайомлення вчителів народних шкіл з історією виникнення і розвитку шкільництва: „Коли ми дізнаємось, як виникла наша школа, якою силою вона росла, яких сподвижників створила, які негаразди перенесла, які ідеали заповідала нам, ми краще зрозуміємо і вірніше оцінимо, чим вона повинна бути в наш час” [9, с. IV]. Історикознавчими джерелами для написання цієї праці слугували літописи, життя святих, патерики, історичні акти, твори істориків В. М. Татищева, М. М. Карамзіна, М. П. Погодіна, Є. Е. Голубінського та праці з історії церкви архієпископа Філарета Чернігівського, Амвросія та інших. Ця ж праця була найзмістовнішою щодо означеної тематики в досліджуваній період і не втратила актуальності нині.

Особливої уваги заслуговують праці С. І. Миропольського з навчання грамоти і письма в початковій школі, в яких він приділяв велике значення розвитку рідної мови. Крім виховного значення, педагог вбачав у цих предметах і практичну мету – зробити учнів грамотними людьми та надати їм можливість для самоосвіти після закінчення навчання. У фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігається праця С. І. Миропольського „Обучение грамоте. Методическое руководство для учительских семинарий, учителей начальных школ и руководителей педагогическими курсами” (1909) – подарунок сім’ї академіка О. Р. Мазуркевича, в якій автор поєднав „історію розвитку методики грамоти з теоретичними основами, іншими словами поєднав „досвід з теорією” [8, с. V]. У недільних школах педагог радив використовувати так званій „звуковий метод”, який давав кращі результати щодо навчання грамоти. Проте, як пересвідчувався С. І. Миропольський, цей досвід не поширювався громадською школою, незважаючи на вже надане теоретичне обґрунтування та отримані позитивні результати впровадження його в практику.

Для колекції Х. Д. Алчевської педагог створив авторський примірник книжки „Обучение письму в начальной народной школе. Для учительских институтов, учителей и руководителей педагогическими курсами” (1871), з дарчим написом: „Глубоко уважаемой Христине Даниловне М-т Алчевской от искренне преданного автора”. У своїй праці вчений наголошував, що одним із важливих завдань народної школи є формування в дітей навичок письма і читання та вміння застосовувати їх у повсякденному житті. З цією метою, вважав педагог, навчання письму потрібно надати виховного характеру повинен становити основу народної школи. У кінці видання вміщено „Критико-библиографическое обозрение методических руководств и пособий для

обучения письму” для ознайомлення вчителів з методикою викладання зазначених предметів.

Прижиттєві праці С. І. Миропольського були рекомендовані Міністерством Народної Освіти для використання в народних школах, учительських семінаріях та на педагогічних курсах. За педагогічні твори з проблем народної освіти Комітет грамотності нагородив педагога золотою медаллю [1, с. 100].

Висновки. Отже, аналіз освітньої діяльності й наукової спадщини вченого дає підстави зробити висновок про те, що Сергій Іринейович Миропольський зробив помітний внесок у розвиток педагогічної думки, народної освіти та методичного забезпечення церковно-приходських шкіл другої половини ХІХ – початку ХХ століття, увійшов в історію як педагог, котрий розв’язував найважливіші проблеми народної освіти. Педагогічні ідеї, розробки та методичні рекомендації вченого мають науково-теоретичну та практичну цінність у сучасних умовах розвитку національної системи освіти й виховання. Актуальними залишаються його рекомендації щодо впровадження в освітній процес виховуючого навчання; підвищення професійної кваліфікації вчителів; дотримання принципів природовідповідності, урахування вікових особливостей, гуманізму, народності, зв’язку сім’ї і школи, послідовності, свідомості, що становлять основу педагогічної системи С. І. Миропольського.

Список використаних джерел

1. *Ельницкий К.* Русские педагоги второй половины ХІХ-го столетия / К. Ельницкий. – Петроград : Изд. М. М. Гутзаца, 1915. – 189 с.
2. *М-я Л. С. И.* Миропольский [Некролог] / Л. М-я // Нар. образование. – 1907. – Т. 2, кн. 7/8. – С. 87–90.
3. *Миропольский С.* Дидактические очерки: ученик и воспитывающее обучение в народной школе / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : Тип. И. Н. Скороходова, 1890. – 72 с.
4. *Миропольский С.* Задачи, план и основы устройства нашей народной школы / С. Миропольский. – Изд. 3-е, вновь пересмотренное и испр. – Санкт-Петербург : Тип. Глазунова, 1884. – 185 с.
5. *Миропольский С.* К вопросу о книге для чтения в нашей народной школе / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : [б. и.], 1871. – С. 22–94. – Відбиток із „Журнала Министерства Народного Просвещения”, Ч. СLIX, Отд. 3.
6. *Миропольский С.* О музыкальном образовании народа в России и в Западной Европе / С. Миропольский. – Изд. 2-е, вновь перераб. – Санкт-Петербург : Тип. Дома Призрения Малолетних Бедных, 1882. – 252, III с.
7. *Миропольский С.* Обучение грамоте / С. Миропольский. – Изд. 5-е – Санкт-Петербург : Тип. Глазунова, 1909. – 206 с.
8. *Миропольский С.* Обучение письму в начальной народной школе / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : Тип. Императорской Академии Наук, 1871. – 63 с.
9. *Миропольский С.* Очерк истории церковно-приходской школы от первого ее возникновения на Руси до настоящего времени. Вып. 1 / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : Синодальная тип., 1894. – 63 с.
10. *Миропольский С.* План и основы устройства нашей народной школы / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : Тип. А. М. Котомина, 1875. – 221, X с.
11. *Миропольский С.* Учебник дидактики. Ч. 2 Практическая / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : Тип. Глазунова. 1901. – 124 с.

12. *Миропольский С.* Харьковская воскресная школа в 1868/69 году / С. Миропольский. – Харьков : [б. и.], 1869. – С. 224–258. – Відбиток із „Журнала Министерства Народного Просвещения”, Ч. CXLX, Отд. 4.

13. *Миропольский С.* Школа и государство / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : Тип. А. М. Котомина, 1876. – 227 с.

14. *Миропольский С.* Школа и общество / С. Миропольский. – Санкт-Петербург : Тип. И. Н. Скороходова, 1892. – 106 с.

Палийчук Р. И.

Педагогическая деятельность С. И. Миропольского и его значение для развития украинского образования: на материалах документов фонда ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского

Рассмотрен жизненный и творческий путь, педагогические взгляды и просветительская деятельность выдающегося отечественного педагога, дидакта, методиста С. И. Миропольского (1842–1907). Раскрыта роль ученого в развитии образования, подчеркнута возможность использования его творческого наследия в условиях современности. Проанализированы труды педагога, напечатанные как отдельно, так и на страницах периодических изданий второй половины XIX – начала XX века из фонда Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского.

Ключевые слова: Миропольский С. И., педагоги, просветители, народные школы, дидактика, методы, принципы, Государственная научно-педагогическая библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского.

Paliychuk R. I.

Pedagogical activity S. I. Myropolsky and his role in the development of Ukrainian education: on the basis of documents of the Fund V. O. Sukhomlinsky State Scientific Pedagogical Library of Ukraine

The article deals with the life and creative activities, pedagogical views and educational work of the famous educator, didactic, methodist Serhii Myropolskyi (1842–1907). His role in the development of Ukraine's educational system of that time is revealed, and the possibility of its use in today's conditions is stressed. Some works of the educator are considered, including those that were published as separate editions and in periodicals of the second half of XIX – beginning of XX century. The author has used the documents from the fund of V. O. Sukhomlinskyi State Scientific Pedagogical Library of Ukraine for compiling this article.

Keywords: Serhii Myropolskyi, pedagogue, educator, folk school, didactics, methods, principles, V. O. Sukhomlinskyi State Scientific Pedagogical Library of Ukraine.

УДК 37:069](477-25):655

Міхно О. П.

канд. пед. наук,
директор Педагогічного музею України

ВИДАВНИЧА СЕРІЯ „БІБЛІОФОНД ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ” ЯК СПОСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КНИЖКОВИХ МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЙ

Висвітлено видавничу діяльність Педагогічного музею України шляхом аналізу видань із започаткованої у 2015 році видавничої серії „Бібліофонд Педагогічного Музею”. Автор розглядає зміст, структуру та методику створення каталогів-путівників книжкових музейних колекцій, а також наводить алгоритм презентації опублікованих видань. Стаття містить приклади бібліографічних описів, що враховують специфіку книжки чи журналу як музейного предмета.

Ключові слова: Педагогічний музей України, видавничу діяльність, бібліофонд, видавничу серію, каталог-путівник.

Постановка проблеми. Видавнича діяльність є одним з традиційних напрямів музейної роботи, який фахівцями у царині музеєзнавства трактується по-різному. Так, український музеєзнавець Р. Маньковська акцентує на важливому значенні видавничої діяльності музейного закладу у музейній комунікації, наголошуючи, що підготовка наукових праць і збірників, довідників та путівників, описів колекцій сприяє поширенню відомостей про збірки музею, його діяльність, поглибленню діалогу між музеєм і відвідувачем. Подаючи стислий історичний екскурс у історію видавничої діяльності музеїв, дослідниця зауважує: „Наприкінці XIX – початку XX ст. – етапі становлення музейної справи, музеї публікували бюлетені, каталоги, путівники тощо, основу яких складала описи колекцій, нових поповнень збірок, звіти, а згодом з’являються наукові дослідження та розвідки музейників, які охоплювали вузькоспеціалізований профіль осередку. Характерною рисою таких видань було вивчення вузької тематики, обмеженої змістом колекцій” [3, с. 78]. Американські дослідники Ніл, Філіп і Венді Котлери вважають музейну друковану продукцію „інвестицією в приваблення відвідувачів” [2, с. 367]. Вчені визначають кілька типів друкованої продукції музеїв: розкішні видання з описом історії музею та його колекцій, книжки, брошури і каталоги з нагоди виставок, карткові і настільні ігри на основі музейних колекцій, періодичні видання, дитячі путівники музеями, щорічні звіти [2, с. 367–368]. Українські музеєзнавці М. Рутинський та О. Стецюк обстоюють думку, що публікація каталогів музейних колекцій і путівників є „вагомими результатом діяльності музею, важливим елементом наукового й публічного іміджу та авторитету музейної установи” [4, с. 95].

Вищенаведені теоретичні розмисли музеєзнавців підтверджують важливість такого напрямку музейної роботи, як видавнича діяльність. Водночас здійснений нами історіографічний пошук показав, що наукові праці, предметом дослідження яких є видавнича діяльність музею, на сьогодні відсутні, тому зазначену проблематику обрано темою цієї наукової розвідки, в чому вбачаємо не лише її актуальність, але й новизну.

Мета статті – висвітлити видавничу діяльність Педагогічного музею України шляхом аналізу видань, які побачили світ у започаткованій музеєм видавничій серії „Бібліофонд Педагогічного Музею”.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо з аксіоми, що будь-яка установа буде успішною, коли у своїй діяльності неухильно дотримуватиметься власної місії. Місія Педагогічного музею України – збереження, вивчення, комплектування фондів, наукова інтерпретація і презентація історії та сучасного стану української освіти та педагогічної думки. Місія музею реалізується у провідних завданнях його діяльності – зберігати, вивчати й пропагувати кращі надбання вітчизняної педагогічної думки. Ці завдання набувають сьогодні особливої значущості, адже надзвичайно актуальним є утвердження в громадській думці та суспільній практиці пріоритетності сфери освіти як обов’язкової умови національного розвитку і національної безпеки. Вищезазначені завдання, спрямовані насамперед на популяризацію спадщини видатних педагогів, музей реалізує комплексно у науково-дослідній, науково-фондовій та науково-експозиційній діяльності. Зауважимо, що популяризація

педагогічної науки в постіндустріальну добу є доволі непростою справою з огляду на бурхливий розвиток сучасних засобів комунікації, коли людина може знайти потрібну інформацію, не виходячи з дому. Хоча, слід відзначити, знайдена інформація не завжди є вичерпною і спирається на достовірні джерела. Музей же володіє справді безцінним скарбом – рідкісними педагогічними виданнями праць корифеїв української педагогіки, освітніх діячів, дитячих письменників. Саме на популяризацію цих унікальних видань спрямовано започатковану у 2015 році видавничу серію „Бібліофонд Педагогічного музею”, мета якої – оприлюднення результатів наукового опрацювання фондів музею у формі каталогів книжкових музейних колекцій. Перший випуск цієї серії присвячено українській рідкісній дитячій книзі, оскільки у фондовому зібранні Педагогічного музею України зберігається справді унікальна колекція творів художньої літератури для дітей, що вийшли у світ наприкінці XIX – початку XX ст.

Пропонований каталог-путівник ознайомлює користувача з колекцією „Українська дитяча книга 1885–1923 рр.”, яка є складовою наукового об’єкту „Колекція стародруків Педагогічного музею України” (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 рр.), що становить національне надбання [1]. У процесі підготовки цього видання укладачами враховано, що життя книжки в музеї суттєво відрізняється від бібліотечного. Як і інші музейні предмети, книга в музеї є й інструментом наукового опрацювання фондів, і експонатом, без якого не буває жодної експозиції, і об’єктом наукового вивчення, і засобом популяризації музейної культури.

Саме специфіка музейного побутування книжки і зумовила появу цього видання у форматі каталогу-путівника. Його мета і завдання – не простий бібліографічний перелік літератури, а й представлення фактологічних відомостей, які допомагають розкрити історію створення та подальшу долю конкретної книги. Ці відомості систематизовано в анотованих покажчиках „Автори, редактори, упорядники”, „Перекладачі”, „Художники”, „Видавці і друкарі”, „Культурно-освітні організації”, „Видавничі організації”, „Періодичні видання”, „Видавничі серії”. Окрім того, каталог-путівник містить такі покажчики: іменний, назв творів друку, друкарень, видавничих організацій і установ, видавців і видавництв, місць видань творів друку, екслібрисів, печаток, штампів, присвят, епіграфів та інших поміток.

Музейна колекція „Українська дитяча книга 1885–1923 рр.” нараховує 123 видання і структурно складається з таких груп: „Періодичні видання”, „Україномовні оригінальні видання”, „Україномовні перекладні видання”, „Видання російською мовою” та „Збірники”. В такій послідовності у каталозі-путівнику в хронологічному порядку розташовані бібліографічні описи видань, у межах певного року – у алфавітному порядку авторів і назв. Хронологічні межі колекції визначають найдавніше видання для дітей, наявне у фондах музею, – примірник журналу „Бібліотека для молодіжі” (1885) та видання 1923 р., коли розпочалася реєстрація друкованої продукції на державному рівні.

Усі книжки колекції опрацьовані *de visu*, що дало змогу застосувати повний бібліографічний опис, без скорочень, зі збереженням усіх відомостей, представлених на титульному аркуші та у змісті. Укладачами розкриті

псевдоніми та криптоніми, встановлені місце і рік видання книги, відсутні на титульному аркуші; повністю збережено особливості орфографії описуваних видань. Після кожного бібліографічного запису розміщено інвентарний номер книги. Подаємо приклад бібліографічного опису:

Мамін-Сибіряк Д. Упертий цап / Мамин-Сибіряк [переклав С. Титаренко] ; [малюнки Ів. Падалки]. – [Київ : Видавниче Т-во „Криниця”. Друкарня Т[оварист]ва „Криниця”, 1917]. – 23 с. ; мал. – Штampi: Детская Библиотека Д. Ю. Доброй. Лев. Прорезная, 5. Київська філія Н.-Д. Інституту педагогіки. Музей. Центральная Детская Библиотека; Прорезная 5. Центральная Детская Библиотека; ул. Короленко, 24. Київська Центральна Бібліотека для дітей та юнацтва; вул. Короленка, 24. УНДІП; Перевірено 1952 р. НДІП; Перевірено 1962 р. Перевірено 1981 р.

34969/2992Рк

В анотованих покажчиках щодо цього видання подано таку інформацію із зазначенням наприкінці номерів видань у каталозі, яких ця інформація стосується:

Мамін-Сибіряк Дмитро Наркисович (рос. Мамин-Сибиряк Дмитрий Наркисович, справжнє прізвище – Мамін; 1852–1912) – російський письменник, автор творів для дітей. – 86, 105, 106, 117, 121.

Титаренко Сергій Григорович (1889–1976) – український видавець, журналіст. Переклав з російської оповідання Д. Маміна-Сибіряка „Упертий цап” (1917). – 86, 90.

Падалка Іван Іванович (1897–1938) – український художник, педагог. Учень О. Сластіона. Ілюстратор книжки „Упертий цап” Д. Маміна-Сибіряка (1917), а також „Кобзаря” Т. Шевченка, „Енеїди” І. Котляревського та ін. – 86, 103.

„Криниця” – кооперативне видавниче товариство. Діяло в 1911–1920 рр. у Києві, потім увійшло до складу видавничої секції Вукоопспілки. Спочатку видавало переважно художню (твори С. Васильченка, М. Левицького, Н. Романович-Ткаченко та ін.), а пізніше й науково-популярну та навчальну літературу, а також ноти, листівки тощо. Випускало серії „Народна бібліотека”, „Театральна бібліотека”, „Шкільна бібліотека”, „Світова бібліотека”. Перевидало низку творів І. Карпенка-Карого, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, П. Куліша, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, І. Франка, Т. Шевченка, праці М. Драгоманова. У 1914 р. надрукувало „Кобзар” Т. Шевченка, в 1917–1918 рр. – 5-томне зібрання творів М. Коцюбинського. Публікувало книжки для дітей, українські переклади творів Г.-К. Андерсена, Дж. Лондона, М. Метерлінка, Г. де Мопассана, А. Франса. – 51, 59, 65, 86, 90.

Таким чином, інформація, подана у бібліографічному описі та в анотованих покажчиках, є значною допомогою науковому співробітнику музею у його роботі, адже дає змогу цікаво представити відвідувачу конкретне видання дитячої книги, поінформувати про всіх людей, причетних до його створення та виходу в світ, розповісти про долю книжки на основі вміщених у ній штампів і печаток і т.д.

Зважаючи на те, що дитяча книга – це досить складний синтез словесного мистецтва і графіки, у каталог-путівник введено спеціальний розділ „Альбом ілюстрацій”, що значно збагатило видання.

Другий випуск видавничої серії „Бібліофонд Педагогічного Музею” присвячено одному із цікавих, але малодосліджених, а отже, й рідко використовуваних джерел з історії освіти в Україні – „Циркуляру по Києвському учебному округу”. Цей журнал виходив у Києві щомісячно у 1859–1917 рр. Примірники „Циркуляру” містять цінні матеріали з історії школи й освіти і водночас багато в чому вони – жива сучасність, оскільки на їх сторінках висвітлювалися питання, актуальні й сьогодні. В „Циркулярі” публікувалися урядові постанови, що стосувалися відомства народної освіти, розпорядження міністерства народної освіти про нагороди, підвищення по службі, про навчальні програми, про правила для учнів, призначення пенсій тощо, розпорядження попечителя навчального округу. У неофіційній частині „Циркуляру” містилися методичні статті та статті про нові методи виховання (наприклад, про фізичне виховання, матеріали про літні інтернати для гімназистів тощо).

У фондах Педагогічного музею України зберігається 198 номерів цього періодичного видання за 1874–1917 рр. у складі колекції „Педагогічна україніка 1842–1923 рр.”, яка входить до наукового об’єкту „Колекція стародруків Педагогічного музею України” (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 рр.), що становить національне надбання. У результаті наукового опрацювання всіх наявних у музеї примірників видання укладено каталог-путівник „Циркуляри по Київському начальному округу у фондах Педагогічного музею України” (1874–1917 рр.) [5]. Мета і завдання каталог-путівника – не простий бібліографічний перелік наявних у фондах музею примірників „Циркуляру”, а й представлення фактологічних відомостей, які допомагають розкрити історію освіти зазначеного періоду. Таким чином, видання складається з двох частин:

– *каталогу* з переліком усіх примірників „Циркулярів”, що зберігаються в музеї. Бібліографічний запис складається з таких елементів: назва видання, місце видання, видавництво, рік, номер видання та інвентарний номер, під яким примірник журналу зберігається в музеї. У разі, коли номери об’єднано у підшивку, вони приймаються за одну облікову одиницю зберігання, і, відповідно, мають один інвентарний номер. Отже, у каталозі представлено всі 198 номерів „Циркулярів”, наявних у фондах музею (125 одиниць зберігання);

– *тематичного покажчика* документів, які публікувалися на сторінках „Циркуляру”. Ці документи систематизовано у розділи за темами: „Нормативно-правова база діяльності різних типів навчальних закладів”, „Зміст та методика навчання”, „Жіноча освіта”, „Університетська освіта” „Положення про іменні стипендії” та ін.

Всі „Циркуляри” опрацьовані *de visu*. Назви документів у кожному розділі тематичного покажчика подано мовою оригіналу зі збереженням тогочасного правопису та розміщено в хронологічному порядку із зазначенням номера і року видання „Циркуляру”, де документ було опубліковано.

З метою надання зацікавленому читачеві якнайширшого доступу до серії „Бібліофонд Педагогічного Музею” видання виходить у двох варіантах: друкованому та електронному, який розміщено на сайті Педагогічного музею України <http://ptm.in.ua/> у розділі „Публікації”. Однак цим не обмежується

робота з популяризації підготовлених видань. Як правило, після виходу чергового видання відбувається його презентація у музеї. При цьому презентація спеціально вводиться в контекст більш значної події, стає органічною складовою масштабнішого заходу, своєрідним акцентом у його проведенні. Наприклад, презентацію каталогу-путівника „Колекція «Українська дитяча книга 1885–1923 рр.» Педагогічного музею України” проведено у червні 2015 р. у межах урочистого відкриття виставки „Книжок дитячих неубутні чари...”, концепція якої була створена на основі структури каталогу. Крім того, це видання було презентовано на Міжнародній науково-практичній конференції „Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини” (м. Ужгород, 26–27.06.2015 р.) і на Третій науково-практичній конференції „Музейна педагогіка: проблеми, сьогодення, перспективи” (Київ, 29.09.2015 р.). Особливо приємно відзначити, що у вересні 2015 р. на IV Всеукраїнському музейному фестивалі „Музей і діти: дитячі програми, центри, музеї” у м. Дніпропетровську каталог-путівник став переможцем у конкурсі „Музейні видання. Каталоги дитячих колекцій”.

Варто підкреслити, що особливістю роботи над зазначеною видавничою серією є її підготовка науковцями музею у співпраці з провідними вченими у галузі історії педагогіки НАПН України (науковий консультант – Ольга Сухомлинська, доктор педагогічних наук, академік НАПН України).

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що видавнича діяльність Педагогічного музею України підпорядкована реалізації місії музею, її мета і завдання є не короткочасними, а такими, що стимулюють роботу всіх співробітників музею. Видавнича діяльність у структурі роботи музею посідає значне місце, працюючи на його імідж, роблячи вагомий внесок у збереження і популяризацію кращих надбань української педагогічної спадщини.

Список літератури

1. Колекція „Українська дитяча книга 1885–1923 рр.” Педагогічного музею України : каталог-путівник / НАПН України, Пед. музей України ; [уклад.: В. О. Гайдей, О. П. Міхно ; авт. передм. О. Я. Савченко ; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. – Київ : ПМУ, 2015. – 144 с. ; іл. – (Серія „Бібліофонд Педагогічного музею” ; вип. 1).
2. *Котлер Н.* Музейний маркетинг і стратегія: формування місії, залучення публіки, збільшення доходів і ресурсів / Котлер Н., Котлер Ф., Котлер В. ; [пер. з англ. Т. Олійник, Т. Пирогова, С. Рябчук, Р. Свято]. – Київ : Стило, 2010. – 528 с.
3. *Маньковська Р.* Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку / Р. Маньковська // Краєзнавство. – 2013. – № 3. – С. 75–84.
4. *Рутинський М. Й.* Музеєзнавство : навч. посіб. / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. – Київ : Знання, 2008. – 428 с.
5. Циркуляри по Київському навчальному округу у фондах Педагогічного музею України (1874–1917 рр.) : каталог-путівник / НАПН України, Пед. музей України ; [уклад.: В. О. Гайдей, О. П. Міхно ; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. – Київ : ПМУ, 2016. – 166 с. ; іл. – (Серія „Бібліофонд Педагогічного Музею” ; вип. 2).

Міхно А. П.

Издательская серия „Библиофонд Педагогического музея” как способ популяризации книжных музейных коллекций

Освещена издательская деятельность Педагогического музея Украины путем анализа изданий с основанной в 2015 году издательской серии „Библиофонд Педагогического Музея”. Рассмотрены содержание, структура и методика создания каталогов-путеводителей

книжних музейних колекцій, а також приведено алгоритм презентації опублікованих видань. Стаття містить приклади бібліографічних описань, які враховують специфіку книжки або журналу як музейного предмета.

Ключеві слова: Педагогічний музей України, видавча діяльність, видавча серія, каталог-путеводитель.

Mikhno O. P.

Publishing series „Library stock of Pedagogical Museum” as a way of popularization books museum collections

The article covers publishing activity of Pedagogical Museum of Ukraine by analyzing the publications taken from the museum’s publishing series „Library Stock of Pedagogical Museum”. The author examines the content, structure and methods of creating the catalog-guide of the museum’s book’s collection and provides the algorithm presentation of published editions. This article contains examples of bibliographic descriptions, tailored to a book or magazine as a museum object.

Keywords: Pedagogical Museum of Ukraine, publishing activity of the museum, publishing series, catalog-guidebook.

УДК 025.4.036-027.522:37

Зоріна Н. Є.

н. с. відділу наукового формування та опрацювання документних ресурсів

Коваленко С. Г.

н. с. відділу наукового формування та опрацювання документних ресурсів
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

**ЗВЕДЕНІ БАЗИ ДАНИХ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ВЗАЄМОДІЇ
ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ
НА ЗАСАДАХ КООПЕРУВАННЯ**

Висвітлено досвід взаємодії Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського з провідними освітянськими бібліотеками зі створення галузевих зведених баз даних дисертацій і збірників наукових праць, а також значення такої співпраці для формування високоякісного інформаційного ресурсу сучасної наукової бібліотеки. Розглянуто особливості, основні проблеми та перспективи організації зведених баз даних на основі кооперації.

Ключові слова: електронний каталог, зведені каталоги, зведені бази даних, дисертації, збірники наукових праць, Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського, освітянські бібліотеки, співпраця, кооперація, інтегрований галузевий інформаційний ресурс, ІГР.

Постановка проблеми. У період кардинальних соціальних й економічних змін, що відбуваються в українському суспільстві, відчутно зростає роль педагогічної науки, яка визначає мету, зміст, форми й методи виховання та підготовки молодого покоління до життя й праці, впливає на розвиток і вдосконалення національної освіти. Сучасна наукова педагогічна бібліотека, однією з основних функцій якої є забезпечення якісної інформаційної підтримки науковців, викладачів вищих навчальних закладів, шкільних учителів, здобувачів наукових ступенів, студентів, надання їм максимально можливого обсягу опублікованої наукової інформації в

мінімально короткі терміни, перебуває в постійному пошуку оптимальних шляхів розв'язання цього завдання. Разом з тим, якщо потреба в якісних інформаційних ресурсах постійно зростає, сучасний стан бібліотечної галузі погіршується внаслідок істотного скорочення фінансування, що негативно впливає на можливості бібліотек з формування інформаційних ресурсів і надання доступу до них. Це зумовлює потребу в пошуку та впровадженні бібліотеками нових ефективних способів координування й кооперування діяльності як єдиного дійового засобу їх існування. Найбільш ефективним напрямом діяльності є міжбібліотечне співробітництво, що полягає в об'єднанні зусиль освітянських бібліотек у створенні інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу (ІГР) з питань освіти, педагогіки й психології на засадах партнерства. Це дасть змогу організувати процес інформаційно-бібліографічного забезпечення користувачів, у тому числі й віддалених, на якісно новому рівні, зокрема, істотно розширити можливості пошуку інформації, забезпечити оперативність і релевантність пошуку, активізувати обмін науковою інформацією й підвищити роль бібліотек у системі інформаційних комунікацій [1]. Така діяльність сприятиме підвищенню ефективності опрацювання документів як у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, так і в кожного з партнерів, та вдосконаленню забезпечення інформаційних потреб користувачів.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечній справі дає змогу бібліотекам вийти за межі своїх електронних каталогів (ЕК) і завдяки впровадженню різних форм взаємодії поширювати свої бібліографічні записи (БЗ) та використовувати інформацію, накопичену іншими бібліотеками. Це створює умови для переорієнтування діяльності наукових бібліотек у напрямі формування єдиного інформаційного простору на основі об'єднання і взаємного використання ресурсів й інтегрування в регіональний, національний, європейський і світовий простір. Провідна роль у цьому процесі належить ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як всеукраїнському галузевому інформаційному, науково-методичному та координаційному центру мережі освітянських бібліотек МОН України та Національної академії педагогічних наук (НАПН) України. Бібліотека здійснює науково-інформаційне забезпечення інноваційного розвитку освіти, вітчизняної педагогічної і психологічної науки, сприяє задоволенню професійних потреб науковців і практиків, зокрема, здійсненню наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки, психології, впровадженню досягнень науки і передового досвіду в практику роботи навчальних закладів.

Створюваний на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського спільно з мережею освітянських бібліотек МОН України та НАПН України інтегрований галузевий інформаційний ресурс являє собою сукупність вітчизняних і зарубіжних джерел інформації й інформаційних послуг, організованих на трьох рівнях інтеграції – організаційно-технологічному, логічному й фізичному. Формування ІГР – це складний процес, що забезпечує максимально повне й адекватне відображення структури знань у галузі освіти, педагогіки, психології та організацію вільного доступу до відповідних джерел даних та інформаційних послуг для всіх учасників освітнього процесу.

Досвід бібліотек України, Білорусі, Росії у впровадженні корпоративних проектів та розвитку міжбібліотечної взаємодії та проблеми, що потребують розв'язання на цьому шляху, досліджували О. Мар'їна [9], В. Попик [12], О. Дікунова [2], В. Михлик [10], В. Самойленкова [13], О. Племнек [11] та ін. Не оминули своєю увагою це питання й науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Формуванню інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу та взаємодії освітянських бібліотек присвячено праці І. Лобановської [7; 8]. Л. Самчук [14] представлено дослідження розвитку корпоративних бібліотечних систем та огляд стану діяльності бібліотечних консорціумів, асоціацій, корпорацій зарубіжних країн (США, країн Європи, пострадянських країн), а також висвітлено досвід ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з обміну електронними БЗ періодичних видань з провідними освітянськими бібліотеками України. У публікаціях С. Коваленко [5; 6] розкрито проблеми й перспективи створення зведеної бази даних дисертацій як складової частини ІПР. Можливості й проблеми кооперативної взаємодії освітянських бібліотек у сфері аналітичного опрацювання збірників наукових праць досліджено в працях Н. Зоріної [3; 4].

Будь-яка наукова робота потребує максимально повного вивчення інформації про наявні наукові розробки та дослідження. Можливість оперативного доступу до інформації про новітні наукові досягнення істотно впливає на ефективність наукової роботи. Тому введення до інформаційних ресурсів бібліотек таких наукових праць, як дисертації й статті з наукових збірників, та забезпечення доступу до цієї інформації широкому колу користувачів є важливим питанням інформаційного обслуговування, а кооперування роботи для формування ІПР – актуальним і перспективним напрямом діяльності бібліотек.

Метою статті є висвітлення можливостей і проблем взаємодії освітянських бібліотек України у формуванні зведених баз даних дисертацій і збірників наукових праць упровадженням кооперативних форм міжбібліотечного співробітництва.

Виклад основного матеріалу. *Зведені електронні каталоги (бази даних)* – це каталоги, в яких відображено ресурси кількох самостійних бібліотек або всієї бібліотечної мережі. Зведені каталоги виконують ті самі функції, що й інші бібліотечні каталоги, проте особливого значення набуває виконання ними інформаційно-пошукової функції [15]. У таких каталогах у БЗ кожного документа, крім всієї потрібної інформації про самий документ, містяться відомості про його наявність у фондах бібліотек (однієї або кількох) та його місце зберігання, позначені за допомогою сигл ідентифікації (умовних позначень бібліотек-учасниць).

Дослідження питання створення зведених каталогів дало змогу зробити висновок, що їх давно й активно створюють у бібліотеках: спочатку – у традиційній паперовій (картковій або друкованій) формі, а згодом – в електронній. У них об'єднують БЗ за різними ознаками – мовною, територіальною, типо-видовою, галузевою, тематичною тощо. Останнім часом дедалі більше бібліотек стають учасниками різних об'єднань [1; 5]. Однак об'єданого галузевого інформаційного ресурсу з питань освіти, педагогіки та

психології нами виявлено не було. Це дає підставу стверджувати, що розпочатий ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського проект зі створення галузевих зведених баз даних є новим напрямом у роботі освітянських бібліотек.

Корпоративний проект з формування бібліографічної зведеної бази даних дисертацій (ЗвБД дисертацій) з питань освіти, педагогіки та психології започатковано в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2012 р., а в 2014 р. розпочато роботу з формування зведеної бази даних збірників наукових праць (ЗвБД ЗНП) галузевої тематики. Участь у проекті забезпечується на основі двосторонніх Договорів про науково-інформаційне співробітництво та Додаткових угод про створення зведених баз даних, укладених між ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та провідними освітянськими бібліотеками.

Обидві зведені бази даних створено на принципах:

- рівноправності: всі учасники проекту мають рівні права та обов'язки щодо організації ЗвБД дисертацій і ЗвБД збірників наукових праць;
- відкритості: проект відкритий для приєднання нових учасників; його учасником може стати будь-яка бібліотека, готова дотримуватися спільних правил.

Основну мету створення ЗвБД реалізовано через розв'язання таких завдань:

- організаційно-технологічного забезпечення створення, підтримки та керування інтегрованим електронним інформаційним ресурсом галузевої тематики для спрощеного пошуку та відбору інформації, потрібної для наукової, практичної, навчальної та іншої діяльності;

- поліпшення якості створюваних інформаційних ресурсів бібліотек завдяки уніфікованому підходу до оформлення бібліографічних записів;

- надання користувачам комплексу бібліотечно-інформаційних послуг, що забезпечують ефективне використання ІПР дисертацій та збірників наукових праць, зокрема, прискорення надання доступу до наукової інформації, що міститься в них, а також можливості отримання інформації щодо наявності того чи іншого збірника (його змісту й аналітичних БЗ статей) або дисертації в бібліотеках мережі;

- усунення дублювання в роботі бібліотек завдяки електронній каталогізації та одноразовому введенню інформації й багаторазовим і багатофункціональним взаємним використанням;

- реалізації вільного та багатоаспектного доступу до зведених баз даних віддаленим користувачам через веб-портал ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;

- скорочення сумарних фінансових, трудових і матеріальних витрат бібліотек на створення й підтримку ІПР та автоматизацію бібліотечних процесів.

Зведені бази даних створено на базі програмного забезпечення САБ „ІРБІС64”. Їхнім ядром стали бібліографічні записи електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Сферою застосування зведених баз даних є бібліотечно-бібліографічна діяльність, довідково-інформаційне обслуговування різних категорій користувачів, а також міжбібліотечна

співпраця. Обидві ЗвБД виконують фондвідображувальну, інформаційно-пошукову, довідкову, інтеграційну та кумулятивну функції. Разом з тим кожній базі даних притаманні певні особливості, пов'язані з характером відображених у них документів.

Враховуючи велике значення для суспільства досягнень педагогічної та психологічної науки, у 2012 р. фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ухвалено рішення про створення ЗвБД дисертацій з питань освіти, педагогіки, психології та суміжних дисциплін, переважно гуманітарних, пов'язаних з проблемами освіти. На першому етапі роботи до проекту залучено бібліотеки наукових установ НАПН України, що мають електронні каталоги на базі програмного забезпечення САБ „ІРБІС”. Такий вибір обумовлено кількома причинами. Насамперед, це можливість максимально повно зібрати в одному місці потрібну науковцям інформацію про захищені дисертації. Усі ці установи розміщено в Києві, що значно полегшило співпрацю, особливо на початковому етапі. У 2013 р. до проекту почали активно долучатися бібліотеки педагогічних вищих навчальних закладів України. З початку створення ЗвБД дисертацій у проекті, крім ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, беруть участь 12 наукових бібліотек – 5 бібліотек інститутів НАПН України та 7 бібліотек вищих навчальних закладів України. Загальний обсяг ЗвБД дисертацій на 01.08.2016 р. становить 9800 бібліографічних записів.

Для уніфікування бібліографічних записів та уникнення системних помилок у процесі організації ЗвБД фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського для бібліотек – учасниць проекту розроблено інструкцію, в якій визначено набір полів і технологію формування бази даних у модулі „Каталогізатор”.

Важливим і перспективним напрямом міжбібліотечної взаємодії для формування ІГР є також кооперування роботи з аналітичного опрацювання збірників наукових праць. Цю роботу в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського розпочато у 2008 р. Усього опрацьовано понад 200 назв збірників наукових праць і матеріалів конференцій, що видають наукові установи НАПН України та вищі педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, а також деякі класичні університети, в яких здійснюють наукові дослідження в галузі педагогіки та психології. Протягом 2008–2015 рр. опрацьовано понад 1 000 примірників збірників і створено близько 35 000 БЗ статей. В Україні щорічно публікують кількасот назв наукових збірників, які мають періодичність від одного до дванадцяти випусків. Цілком зрозуміло, що жодна бібліотека не може охопити й опрацювати такий обсяг інформації, оскільки це потребує великих трудовитрат. З огляду на це постало питання про об'єднання зусиль провідних освітянських бібліотек для аналітичного опрацювання наукових збірників і надання доступу до них широкому колу користувачів, особливо віддалених.

Проведене у 2012 р. дослідження можливості обміну аналітичними БЗ виявило певні проблеми в організації цього процесу [3]. Враховуючи, що повноцінний обмін аналітичними БЗ можливий лише за певних умов, дотриматись яких усім учасникам взаємодії складно (наприклад, однаковий

формат опрацювання документів) або практично неможливо (наявність однакових збірників в обох партнерів, що є обов'язковою умовою для здійснення обміну БЗ), організувати його досить проблематично. З певних причин сьогодні неможливо, а іноді й непотрібно збирати повні комплекти всіх наукових збірників з певної тематики в кожній з бібліотек. За результатами дослідження зроблено висновок, що обмін аналітичними БЗ зі збірників не є перспективним. Проте саме створення зведеної бази дасть змогу акумулювати інформацію про наявність у бібліотеках наукових збірників та їхній зміст і сприятиме доступу до цієї інформації. Тому в 2013 р. започатковано формування бібліографічної зведеної бази даних збірників наукових праць (ЗвБД ЗНП) на засадах кооперування. У 2016 р. у проекті разом з ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського беруть участь 7 бібліотек (3 бібліотеки інститутів НАПН України та 4 бібліотеки вищих навчальних закладів МОН України). За станом на 01.08.2016 р. загальний обсяг ЗвБД ЗНП – 13 148 БЗ (474 БЗ наукових збірників та 12 674 БЗ статей).

Згідно з інструкцією „Обмін бібліографічними записами документів для створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу на засадах кооперування” наповнення зведених баз даних ззовні забезпечується з використанням технології експорту/імпорту БЗ у вигляді зовнішнього файлу у форматі стандарту ISO-2709 через FTP-сервер (File Transport Protocol).

Пошук у зведених базах даних здійснюється за стандартними пошуковими елементами – прізвищем автора, назвою документа (дисертації, збірники, статті), індексом УДК, предметними рубриками, ключовими словами. Результати пошуку користувачі можуть переглянути на екрані монітора, зберегти у формі бібліографічного списку, замовити до читального залу бібліотеки-фондоутримувача або зробити замовлення на копію частини документа через службу електронної доставки документів (ЕДД) згідно з правилами користування відповідної бібліотеки.

Роль єдиного вікна доступу до галузевих інформаційних ресурсів, у тому числі й зведених баз даних, виконує портал ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (<http://www.dnpb.gov.ua>). Відображення галузевої інформації в одному місці й можливість доступу до неї в режимі онлайн за допомогою Інтернету значно полегшує задоволення інформаційних потреб користувачів, насамперед віддалених.

У 2016 р. для підвищення ефективності міжбібліотечної співпраці фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського провели дослідження питання формування й використання зведених бібліографічних баз даних дисертацій і збірників наукових праць методом анкетування. Для цього розроблено анкету, що містить 10 запитань:

1. Чи створюєте ви електронний каталог
2. Яке програмне забезпечення Ви використовуєте для організації ЕК
3. Чи бере ваша бібліотека участь у корпоративних проектах
4. Чи є у фонді вашої бібліотеки дисертації, збірники наукових праць
5. Чи відображено в ЕК Вашої бібліотеки дисертації, збірники наукових праць

6. Чи опрацьовуєте ви збірники наукових праць (повне аналітичне опрацювання, введення змісту)
7. Чи бере ваша бібліотека участь у формуванні зведених баз даних з питань освіти, педагогіки, психології, організованих ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
8. Чи хотіли б ви долучитися до формування зведених баз даних
9. Чи згодні ви долучитися до формування зведених баз даних з дотриманням єдиних правил
10. Чи є у Вас технічна можливість здійснення обміну БЗ через Інтернет

У ході дослідження опитано 40 бібліотек; відповіді надіслали 37 бібліотек. З них 35 бібліотек створюють електронні каталоги, використовуючи різне програмне забезпечення (табл. 1); 2 бібліотеки ще не мають ЕК.

Таблиця 1

Програмне забезпечення ЕК

Програмне забезпечення	Створюють ЕК	%
САБ „ІРБІС”	14	40
УФД-Бібліотека	16	46
Інші програми	5	14
Усього:	35	100

З таблиці видно, що більшість опитаних бібліотек використовують для створення ЕК програмне забезпечення САБ „ІРБІС” (40 %) і УФД/Бібліотека (46 %). Крім того, для створення ЕК бібліотеки використовують інше програмне забезпечення: дві бібліотеки використовують **UNILIB**, ще дві бібліотеки використовують **Politec Soft Бібліограф**, одна бібліотека використовує **eLibrary** (власна програма).

Участь бібліотек у корпоративних проектах представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Участь бібліотек у корпоративних проектах

Беруть участь	Планують
12	1
7	3
1	2
20	6

З 35 бібліотек беруть участь у різних корпоративних проектах 20. Це такі проекти: реферативна база даних „Україніка наукова”, „Галузева реферативна база”, зведені ЕК всеукраїнського, регіонального, обласного або міського рівнів, проект „Придніпровський корпоративний каталог”, „Система реферування української наукової літератури” з підтримкою онлайнового доступу до БД „Наукова періодика України” НБУ ім. В. І. Вернадського, „Краєзнавча картотека Буковини”, Корпоративний каталог періодичних видань вузівських бібліотек м. Миколаєва, Зведений каталог бібліотек м. Миколаєва, Єдина картка читача бібліотек вищих навчальних закладів м. Харкова та ін.

У 2016 р. бібліотека Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди планує приєднатися до корпоративного

регіонального проекту Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Короленка „Бібліотечна енциклопедія Харківщини”. Як видно з таблиці, 6 бібліотек планують участь у подальшій співпраці, 9 – не беруть участі і не планують.

Результати анкетування стосовно участі бібліотек у формуванні ЗвБД дисертацій і збірників наукових праць представлено в таблиці 3.

Таблиця 3

Участь освітянських бібліотек України у формуванні зведених баз даних

Програмне забезпечення	Кількість бібліотек	Є у фонді й відображено в ЕК		Опрацьовують ЗНП в ЕК		Беруть участь у формуванні ЗвБД		Хотіли б долучитися до формування ЗвБД		Готові до співпраці на єдиних умовах		Мають можливість обміну БЗ через Інтернет	
		Дис.	ЗНП	АО	Зміст	Дис.	ЗНП	Дис.	ЗНП	Так	Ні	Так	Ні
САБ „ІРБІС”	14	13	14	10 2 пл.	9 1 пл.	11 1 пл.	7 3 пл.	3	5	7	1	12	1
УФД-Бібліотека	16	16	16	14	1 5 пл.	1 пл.	2 пл.	12	13	11	5	10	5
Інші програми	5	5	5	4 1 пл.	1 3 пл.	3 пл.	3 пл.	5	5	4	3	2	3
Усього:	35	34	35	28 3 пл.	11 9 пл.	11 5 пл.	7 8 пл.	20	23	22	9	24	9

Основними нашими партнерами в цій роботі є бібліотеки, що використовують САБ „ІРБІС”. З 14 бібліотек 11 беруть участь у формуванні ЗвБД дисертацій і 7 – у формуванні ЗвБД ЗНП. Як видно з таблиці, є бібліотеки, які хотіли б долучитися до створення ЗвБД і готові до співпраці за спільними правилами. Серед зацікавлених у такій співпраці значна кількість бібліотек, що працюють у програмному забезпеченні „УФД/Бібліотека” (46 %). На жаль, у нинішніх умовах застосування різного програмного забезпечення на тлі відсутності доступних конверторів значно звужує коло можливих партнерів і є суттєвою перешкодою для розвитку корпоративних зв’язків. Розв’язання проблеми конвертування БЗ дасть змогу значно розширити коло партнерів для співпраці з багатьма бібліотеками.

З серпня 2013 р. ведеться моніторинг використання ЗвБД дисертацій, а з вересня 2014 р. – ЗвБД збірників наукових праць.

Результати моніторингу відображають позитивну динаміку відвідування обох ЗвБД, що свідчить про наявність стійкого інтересу до інформації, розміщеної в них (рис. 1, 2). Наприклад, якщо в січні 2014 р. зафіксовано лише 640 відвідувань ЗвБД дисертацій, то в березні 2016 р. – уже 6232. На початку формування ЗвБД збірників у жовтні 2014 р. зафіксовано 490 відвідувань, а в березні 2016 – 2460 відвідувань.

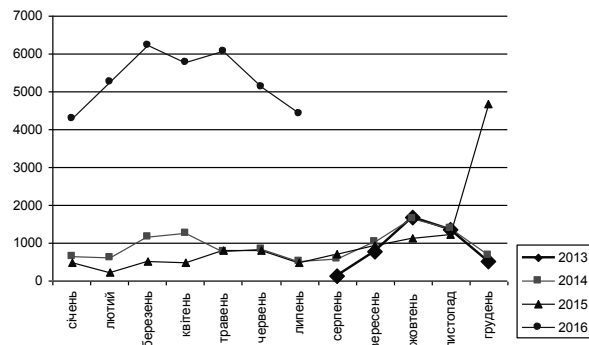

Рис. 1. Графік відвідувань зведених баз даних дисертацій

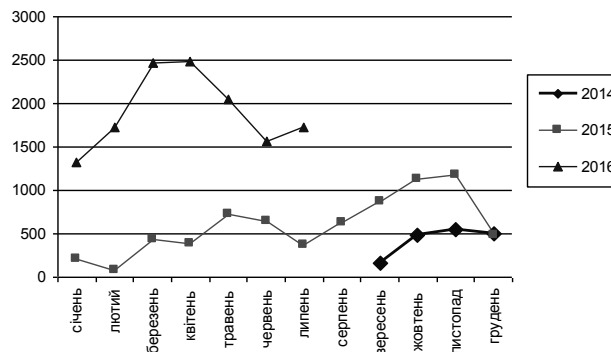

Рис. 2. Графік відвідувань зведених баз даних збірників наукових праць

Висновки. Співпраця ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з освітянськими бібліотеками України з формування зведених баз даних дисертацій і збірників наукових праць є актуальним і перспективним напрямом роботи. Їх створення дасть змогу об'єднати зусилля бібліотек для формування ІПР на більш якісному рівні та поліпшити якість опрацювання документів, скоротити трудовитрати бібліотек, підвищити рівень забезпечення інформаційних потреб користувачів наданням їм вільного і багатоаспектного доступу до інтегрованого інформаційного ресурсу.

Роботу зі зведеними базами даних передбачено розвивати, залучаючи до співпраці інші бібліотеки, у першу чергу ті, що працюють у програмному забезпеченні САБ „ІРБІС”. Бібліотеки, що використовують інше програмне забезпечення, є потенційними партнерами і залучатимуться до співпраці після розв'язання проблеми конвертування БЗ.

Список використаних джерел

1. Беззуб І. О. Кооперація як резерв розвитку діяльності бібліотек ВНЗ [Електронний ресурс] / Ірина Олександрівна Беззуб // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : Міжнар. наук. конф. – Київ, 2013. – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/82>. – Назва з екрана.

2. Дікунова О. А. Корпоративна взаємодія освітянських бібліотек у створенні інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу / О. А. Дікунова // Сучасна бібліотека у науково-освітньому просторі ВНЗ: інформаційні ресурси, технології, проекти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 21–23 жовт. 2014 р. / Полтав. нац. техн. ун-т ім. Ю. Кондратюка [та ін.]. – Полтава, 2014. – С. 178–186.

3. Зоріна Н. Є. Кооперування діяльності з аналітичного опрацювання збірників наукових праць: проблеми і перспективи [Електронний ресурс] / Н. Є. Зоріна // Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору України : матеріали всеукр. наук.-практ. семінару, 16–18 верес. 2012 р. / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2012. – Режим доступу: <http://dnpb.n-t.ru/datas/upload/files/807830330.pdf>. – Назва з екрана.

4. Зоріна Н. Є. Аналітичне опрацювання статей із наукових збірників і організація електронного каталогу на засадах кооперування діяльності / Н. Є. Зоріна. // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2012. – Вип. 3 : Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України: стан та перспективи. – С. 183–192.

5. Коваленко С. Г. Бібліографічна Зведена база даних дисертацій – складова інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу / Світлана Коваленко // Вісн. Кн. палати. – 2014. – № 2. – С. 14–17.

6. Коваленко С. Г. Зведена база даних дисертацій з педагогіки та психології: актуальність та перспективи створення [Електронний ресурс] / С. Г. Коваленко // Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору України : матеріали всеукр. наук.-практ. семінару, 16–18 верес. 2012 р. / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2012. – С. 128–136. – Режим доступу: http://www.dnpb.gov.ua/research_activity/seminar_konf/.

7. Лобановська І. Г. Взаємодія освітянських бібліотек України у формуванні інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу: організаційний аспект / Інна Лобановська // Вісн. Кн. палати. – 2014. – № 9. – С. 16–20.

8. Лобановська І. Г. Кооперування й координування діяльності освітянських бібліотек у створенні інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу / І. Г. Лобановська // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Вінниця, 2014. – Вип. 4 : Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, проблеми, перспективи створення та забезпечення доступу. – С. 60–69.

9. Мар'їна О. Розвиток корпоративних бібліотечних проектів в Україні / Олена Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 1. – С. 22–25.

10. Мыхлык В. Корпоративное сотрудничество и каталогизация документов в ЦНБ им. Я. Коласа НАН Беларуси / Вера Мыхлик // Бібл. вісн. – 2013. – № 6. – С. 21–24.

11. Племнек А. Корпоративные библиотечные проекты в России: эффективная форма взаимодействия / Александр Племнек // Библ. дело. – 2009. – № 13. – С. 36–37.

12. Попик В. Стратегія розвитку бібліотечної сфери та пріоритети формування національного науково-інформаційного простору / В. Попик // Бібл. вісн. – 2015. – № 5. – С. 3–9.

13. Самойленкова В. А. Корпоративная каталогизация в библиотеках системы высшего профессионального образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / Самойленкова Виктория Аркадьевна ; науч. рук. Сидоренко Вера Степановна ; Краснодар. ун-т культуры и искусств. – Краснодар, 2010. – 21 с.

14. Самчук Л. І. Розвиток кооперативної діяльності освітянських бібліотек України з формування електронних каталогів [Електронний ресурс] / Самчук Лариса Іванівна, Лисиця Наталія Василівна // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2012. – № 2. – Режим доступу: [www.http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/658/498](http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/658/498) – Назва з екрана.

15. Седих В. В. Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи / В. В. Седих, Г. П. Терентьева, В. К. Удалова. – Харьков, 2003. – С. 126–133.

Зорина Н. Е., Коваленко С. Г.

Сотрудничество библиотек системы образования Украины по созданию сводных баз данных

В статье освещён опыт взаимодействия ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского с ведущими библиотеками системы образования по созданию отраслевых сводных баз данных

диссертаций и сборников научных трудов, а также значение такого сотрудничества для формирования высококачественного информационного ресурса современной научной библиотеки. Рассмотрены особенности, основные проблемы и перспективы организации сводных баз данных на основе кооперации.

Ключевые слова: *электронный каталог, сводные базы данных, сводные каталоги, диссертации, сборники научных трудов, Государственная научно-педагогическая библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского, библиотеки системы образования, сотрудничество, кооперация, интегрированный отраслевой информационный ресурс, ИОИР.*

Zorina N. Y., Kovalenko S. H.

Cooperation of Education Libraries of Ukraine in Creation of Master Databases

The article deals with the peculiarities of cooperation between V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine and education libraries of Ukraine in the creation of subject dissertations and collected scientific papers master databases; the author of the article reveals the significance of such cooperation for the formation of high-quality information resource of modern scientific library. The peculiarities, main problems and prospects of organising master databases on the basis of cooperation are described.

Keywords: *e-catalogue, V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, cooperation, master databases, master catalogues, dissertations, collected scientific papers, scientific articles, document analysis and synthesis.*

УДК 004.738.1:027.7

Акульшина А. В.

*зам. директора НТБ ГВУЗ
„Приазовский государственный
технический университет”, г. Мариуполь*

СОЗДАНИЕ ВЕБ-САЙТА НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ БИБЛИОТЕКИ ВУЗА

Рассмотрен опыт создания веб-сайта и электронного каталога на примере научно-технической библиотеки Приазовского государственного технического университета.

Ключевые слова: *библиотечный сайт, электронный каталог, библиотечная статистика, университетская библиотека, автоматизация библиотечных процессов*

Постановка проблемы. Библиотечный сайт – необходимость нашего времени. Сегодня создать свой сайт означает для библиотеки реализовать одну из задач автоматизации – объединить традиционное книжное содержание библиотечной деятельности и высокую степень владения современными программными средствами [1, с. 18].

Изложение основного материала. Создание сайта в библиотеке ПГТУ началось в 2011 году. Для этого была создана рабочая группа, которая разработала структуру будущего сайта. В группу входили директор библиотеки, заместитель директора, наиболее творческие представители отдела художественной литературы и отдела информационных технологий. Рабочая группа действует постоянно, т. е. продолжает свою работу и до сих пор.

Для создания сайта было решено использовать программу Туро3, так как с помощью этой программы уже был создан сайт университета. Программа позволяет отображать интерфейс на любом языке. Страницы представлены на украинском, русском и английском языках. Библиотекари могли участвовать в

создании веб-страниц только на уровне своих профессиональных практических умений: организация информации, ее представление, оценка и поиск. Навыков создания веб-сайтов с помощью гипертекстового языка HTML, обязательного для любых электронных публикаций в WWW, не было. Поэтому основную работу выполнил программист, имеющийся в штате университета. Страницы сайта были разделены на два вида: статические и динамические. К статическим страницам отнесли такие, на которых информация не требует постоянного обновления. Это – структура библиотеки, история библиотеки, сведения об услугах библиотеки, образцы библиографических описаний и т. д. Динамические страницы требуют постоянного обновления. К ним относятся – новости, тематические выставки, выставки новых поступлений, сообщения об открытии тестовых доступов, виртуальная справочная служба. Эти страницы были адаптированы так, чтобы сотрудники библиотеки могли их пополнять без помощи языка HTML, используя навыки работы с программой Word. Но основы языка HTML все-таки пришлось изучить сотрудникам отдела информационных технологий, так как программа Turbo3 не всегда корректно отображала информацию.

Также в процессе работы с сайтом было выявлено, что изображения в формате jpg размером больше 300x300 пикселей не выставляются, что неудобно при размещении виртуальных выставок, содержащих большое количество изображений. В результате пришли к решению работать с форматом png, который позволяет размещать изображения больших размеров и при этом занимает меньше памяти, чем аналогичные в формате jpg.

Университетская библиотека обладает рядом особенностей, влияющих на ее основные технологические процессы. Для университетской библиотеки необходима постоянная обратная связь с пользователями при формировании фонда и организации учебного процесса, поскольку библиотека является структурным подразделением вуза, обеспечивающим информационную поддержку его учебной и научно-исследовательской деятельности [2, с. 41]. Поэтому дальнейшее развитие библиотечного сайта было связано с направлениями развития университета. Так, в связи с последними требованиями к преподавателям публиковать свои труды в журналах и сборниках, входящих в наукометрические базы данных и имеющих индекс цитирования, библиотекой была разработана новая страничка на сайте, которая называется „Показатели цитирования”. Здесь представлена общая информация о таких наукометрических базах, как Web of Science, Scopus, РИНЦ, а также даны ссылки на эти базы и представлены перечни журналов, входящих в эти базы.

Еще одним из последних требований стала обязательная проверка работ преподавателей на плагиат. Проведя анализ существующих программ, была выбрана программа „Система «eTXT Антиплагиат»”. Таким образом, на сайте появилась еще одна страничка, где размещена эта программа и дана подробная информация о том, как осуществлять проверку.

В связи с организацией нового сайта учебно-методических пособий преподаватели начали большую работу по редактированию старых методических материалов в соответствии требованиями нормативных

документов, разработанных университетом. Это привело в библиотеку большое количество желающих получить консультацию по оформлению этих материалов. Поэтому было принято решение создать еще одну новую страничку на сайте „В помощь автору”, где выложены требования к оформлению учебно-методических материалов и даны ссылки на необходимые стандарты.

На веб-сайте Научно-технической библиотеки ПГТУ основные направления ее деятельности представлены в разделах: „Научному работнику”, „Услуги и сервисы”, „Информационно-образовательные мероприятия”.

Прежде всего, максимально полно предоставлен доступ к собственным информационным ресурсам библиотеки: электронному каталогу, институциональному репозиторию, учебно-методическим материалам.

Соответственно структура веб-сайта имеет несколько уровней, а информационные ресурсы сгруппированы по видам деятельности.

Для удобства доступа не только к собственным, но и к внешним Интернет-ресурсам на веб-сайте создан раздел „Научные ресурсы открытого доступа”, куда вошли ссылки на научные ресурсы открытого типа, патентные ресурсы, правовые базы данных и т. д. Благодаря организованной системе ссылок пользователь получает доступ в нужное информационное пространство.

Таким образом, создан понятный, информационно насыщенный веб-сайт, соответствующий потребностям университетской библиотеки и интересам пользователей.

Одним из самых востребованных ресурсов в учебном процессе является электронный каталог. Научно-техническая библиотека Приазовского государственного технического университета всего лишь 10 лет назад имела хорошо выстроенную систему карточных каталогов и картотек, максимально полно и в разных аспектах раскрывавшей ее фонды. Система совершенствовалась на протяжении многих десятилетий, 10 каталогов и 4 картотеки были взаимосвязаны, дополняли друг друга и активно использовались читателями. Резко возросшие и изменившиеся запросы читателей подвели библиотеку к необходимости автоматизации.

Автоматизация НТБ ПГТУ осуществлялась на основе программ, разработанных в ГПНТБ России. Первоначально это была программа ИРБИС-32, а затем ИРБИС-64. История электронного каталога НТБ ПГТУ началась с 2005 г. За 3 года работы в ИРБИС-32 на двух компьютерах устаревшей модификации были созданы около 62 тыс. библиографических записей (БЗ) в формате RUSMARC. Для лингвистического обеспечения (ЛО) выбран язык ключевых слов (КС), который со всеми его плюсами и минусами позволил, не останавливаясь, приступить к электронной каталогизации книг, так как КС выбираются непосредственно из текста индексируемого документа и представляются в поисковом образе документа с сохранением авторской терминологии. Новые возможности поиска заставили обратить серьезное внимание на использование кодированных данных, дополнительных полей, подполей, индикаторов. На практике особенно четко проявились неоспоримые преимущества ЭК перед традиционной системой карточных каталогов. Объединяя и сохраняя все ее достоинства и значительно превосходя ее по

поисковым возможностям, ЭК выполняет целый ряд дополнительных функций, таких, как информирование о местонахождении и доступности экземпляра в любой момент времени, электронная книговыдача, электронный учет фонда, электронная проверка фонда (инвентаризация) и др.

Первая проблема, с которой столкнулась библиотека, – это правильность заполнения полей при внесении записей из каталожных карточек в ЭК. Так как для ускорения процесса создания ЭК были привлечены не только библиотекари, но и люди, не имеющие библиотечного образования, впоследствии было обнаружено много ошибок в описаниях, которые выявляются и до сих пор.

Для пользователей на компьютерах в читальных залах был установлен АРМ „Читатель”, с помощью которого осуществлялся поиск в ЭК. В процессе работы с этим АРМом было выявлено следующее неудобство: чтобы осуществить поиск по какой-либо теме, необходимо было поочередно входить в каждую базу данных и вводить запрос, в то время, как Web-ИРБИС осуществляет поиск сразу по всем базам данных при одноразовом вводе запроса. Также план дальнейшего развития библиотеки включал внедрение автоматизированной книговыдачи, и в технологию оклейки штрих-кодами безынвентарного фонда входило присвоение персонального штрих-кода каждому экземпляру. Но ИРБИС-32 накладывает ограничения на объем записи. Реальное количество одного наименования учебника может быть свыше 500 экз. Используя персональные штрих-коды на каждый экземпляр одного и того же учебника можно легко превысить ограничения на объем записи. Учитывая все это, было принято решение переходить на ИРБИС-64.

Чтобы полностью реализовать возможности ИРБИС, ЭК должен быть достаточно большим по объему. Для его увеличения и ускорения этой работы наряду с самостоятельной каталогизацией было начато заимствование готовых БЗ. Для этого с 2006 г. библиотека становится членом Ассоциации региональных библиотечных консорциумов (АРБИКОН, Россия) и участником проекта „Межрегиональная аналитическая роспись статей” (МАРС), а с 2008 г. – членом Центрального украинского корпоративного каталога (ЦУКК).

Важной задачей стала отработка технологии получения статистических данных по автоматизированной книговыдаче на абонементы. В стандартной поставке ИРБИС уже заложены некоторые средства для получения статистики. Но на каждом абонементе существует свой анализ выдаваемой литературы. Например, абонемент учебной литературы учитывает выдачу по разным категориям студентов (дневное, заочное, дистанционное обучение, институт повышения квалификации), в то время, как абонемент научной литературы учитывает выдачу по разным категориям сотрудников (профессорско-преподавательский состав, аспиранты, сотрудники). Поэтому были разработаны новые статистические формы, соответствующие этим требованиям.

По данным на 01.01.2016 ЭК насчитывает 372467 БЗ. Электронный каталог размещается на собственном сервере библиотеки. Полный доступ осуществляется, как в пределах интрасети университета, так и удаленно для зарегистрировавшихся пользователей. Зарегистрироваться могут сотрудники и студенты университета, которые внесены в „Базу данных читателей”.

Сторонние пользователи могут только ознакомиться с наличием изданий в фонде, не имея доступа к полным текстам документов.

Осуществляя поиск, каталог дает результаты по всем базам данных. Таким образом, если производился поиск по какой-либо тематике в базе данных „Книги”, каталог даст ссылки и на другие базы данных, где имеются документы по этой тематике.

В ЭК имеется кнопка „Электронный формуляр читателя”, где читатели могут проверить свой формуляр и выяснить, какие издания за ними числятся и сроки их возврата.

Анализируя процесс создания электронного каталога можно отметить, что проблемы, с которыми столкнулась библиотека при этом, можно выделить в следующие группы:

- финансирование (покупка более мощных компьютеров и самой программы);
- обучение сотрудников, в частности, работе с программой и, в целом, повышение их компьютерной грамотности, что тяжело дается работникам старшего возраста;
- преодоление психологического барьера преподавателей старшего возраста, а их большинство, привыкших работать с традиционным каталогом.

Изучение явлений и процессов, происходящих в библиотечном деле, невозможно без количественных характеристик. Библиотечной статистике принадлежит определяющее место в системе управленческого учета, поскольку именно она, абстрагируясь от случайного, выявляет закономерное.

Для получения детальной статистики своих веб-сайтов НТБ ПГТУ использует бесплатный сервис Google Analytics, предоставляемый Google.

Статистика собирается на сервере Google, пользователь только размещает JS-код на страницах своего сайта. Код отслеживания срабатывает, когда пользователь открывает страницу в своем веб-браузере. Google Analytics показывает основную информацию на панели инструментов, более детальную информацию можно получить в виде отчетов. В отчетах отражены точные данные по таким показателям, как посещения, просмотры, количество пользователей, количество загруженных документов с сайта, а также можно отследить страны и города, из которых просматривался сайт.

В личном кабинете Google Analytics можно увидеть весь перечень сайтов, зарегистрированных в аккаунте библиотеки: 1) eir.pstu.edu (институциональный репозиторий); 2) lib.pstu.edu (электронный каталог библиотеки); 3) ntb.pstu.edu (сайт библиотеки); 4) umm.pstu.edu (сайт учебно-методических материалов).

Показатели статистики сгруппированы по разделам. В разделе „Аудитория–Обзор” представлен стандартный график с основными показателями статистики: сеансы, пользователи, просмотры. Можно установить актуальный для анализа промежуток времени. Также можно сравнить показатели с предыдущим временным интервалом.

Раздел „Поведение” несет много полезной информации для оптимизации и подсказывает, что конкретно и на какой странице сайта нужно изменить, чтобы увеличить посещаемость и удержать своего читателя как можно дольше или заставить его вернуться. Здесь отслеживается количество новых

посетителей сайта и количество тех, которые обратились уже не первый раз. Также в этом разделе для библиотеки была подключена функция, дающая информацию о количестве загрузок документов с сайтов.

Выбирая по очереди разные подразделы можно увидеть различные показатели и графики. В подразделе „Демография” можно подробно узнать об аудитории сайта: возраст, пол. В подразделе „По странам” определить страны, из которых приходят посетители. В подразделе „Технологии” можно узнать, из каких браузеров заходят читатели и в зависимости от этого корректировать свой шаблон и проверять его на то, чтобы сайт корректно отображался во всех основных браузерах. На основании этих данных проводится анализ использования электронных ресурсов, и принимаются меры по дальнейшему усовершенствованию работы сайтов библиотеки.

Выводы. Научно-техническая библиотека Приазовского государственного технического университета – это сложная, динамично развивающаяся система, ориентированная на поддержку образовательного и научно-исследовательского процессов, формирующая ядро информационного и культурного пространства вуза, создающая условия для самообразования и профессионального роста своих пользователей. Библиотека является проводником новых технологий, предоставляя максимально полную информационную поддержку всем категориям читателей и, тем самым, обеспечивая не только повышение качества образования в университете, но и создавая условия для информационного обеспечения научных исследований в вузе.

Список использованной литературы

1. *Киричок И.* Вузовское виртуальное сообщество: миссия библиотеки в социальных сетях / И. Киричок, О. Русанова, К. Тесленко // Бібл. форум України. – 2014. – № 3. – С. 18–20.
2. *Опарина О. Д.* Веб-сайт в библиотечной технологии / О. Д. Опарина, Е. А. Охезина // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 7. – С. 41–46.

Акульшина А. В.

Створення веб-сайту науково-технічної бібліотеки вишу

У статті розглянуто досвід створення веб-сайту та електронного каталогу на прикладі науково-технічної бібліотеки Приазовського державного технічного університету.

Ключові слова: бібліотечний сайт, електронний каталог, бібліотечна статистика, університетська бібліотека, автоматизація бібліотечних процесів

Akulshina A. V.

Creating a web-site of scientific and technical university library The article describes the experience of creation of website and electronic catalog on the example of Azov State Technical University Scientific Library.

Keywords: library website, the electronic catalog, library statistics, University Library, automation of library processes

РОЗДІЛ III. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ

ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТРЕБИ КОРИСТУВАЧІВ – ОРІЄНТИР УДОСКОНАЛЕННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Висвітлено підсумки аналізу та наукового опрацювання результатів дослідження інформаційних потреб користувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, обґрунтовано напрями щодо подальшого вдосконалення формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу бібліотеки, забезпечення вільного доступу до нього.

Ключові слова: Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, інформаційні потреби користувачів, інтегрований галузевий інформаційний ресурс, дистанційне обслуговування, моніторинг.

Постановка проблеми. Сучасні педагогічні книгозбірні є центром накопичення й узагальнення універсуму галузевої інформації, що надходить із величезного масиву джерел, а також центром, який забезпечує наукові, освітні та самоосвітні інформаційні потреби науковців і практиків. Тому найважливішими завданнями в діяльності освітянських бібліотек є не тільки формування бібліотечного фонду, його збереження і використання, а й вивчення галузевих інформаційних потреб користувачів.

Змінюються підходи до вивчення користувачів бібліотеки. Тенденція розвивається від дослідження читацьких інтересів окремих соціально-демографічних категорій користувачів бібліотек, що характерно для „доринкового” періоду, до суцільного моніторингу читацьких потоків, що є властивим для початкової стадії впровадження маркетингових бібліотечних досліджень, і до вибіркового, поглибленого обстеження груп користувачів, виходячи з цілеспрямованого, стратегічного підходу до керівництва бібліотекою [1, с. 8].

Одним із центральних понять інформаційної науки і практики є поняття *інформаційної потреби* (ІП) – потреби користувача інформації в отриманні будь-яких даних, повідомлень, фактів для розв’язання питань або проблем, пов’язаних з науковою чи практичною діяльністю [4, с. 93]. Інформаційні потреби за своєю природою не є статичними, вони постійно змінюються під впливом зовнішнього середовища, конкретизації завдань, уточнення й зміни напрямів, методик та інструментарію наукового та виробничого пошуку [6, с. 25]. Система визначення інформаційних потреб користувачів передбачає такі цілі:

- відстеження й оцінювання відповідності якості надання інформаційних послуг інформаційним потребам користувачів;
- виявлення лакун у фонді бібліотеки в процесі інформаційного забезпечення, дослідження змін у потребах користувачів;
- створення системи вибіркового поширення інформації, що забезпечує задоволення індивідуальних інформаційних потреб;
- запровадження змін у наданні інформаційних послуг для поліпшення їхньої якості.

Метою статті є вивчення інформаційних потреб користувачів для максимального їх задоволення та вдосконалення бібліотечної діяльності.

Актуальність дослідження зумовлена процесами інтеграції традиційної та інноваційної сфер бібліотечної діяльності, що поглиблюються зі зростанням обсягів електронних ресурсів та впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечне обслуговування.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі глобальної інформатизації суспільства для бібліотек важливо оперативно реагувати на нові інформаційні запити користувачів, щоб уникнути множинних відмов. Саме тому слід вивчати інформаційні потреби користувачів, застосовуючи різноманітні методи досліджень. Знання про інформаційні потреби є важливими для забезпечення комплектування, організації та зберігання інформаційних фондів, інформаційного, бібліотечно-бібліографічного обслуговування споживачів інформації та на інших етапах діяльності інформаційно-бібліотечних систем. Потреби споживачів інформації визначають форми та види обслуговування, що сприятимуть задоволенню інформаційних потреб [5]. Характер ІІ зумовлює застосування комплексу методів їх вивчення.

Анкетний метод є найбільш поширеним і традиційним для виявлення інформаційних потреб різних груп користувачів. Позитивними властивостями цього методу є масштабність в охопленні респондентів, що дає змогу проаналізувати великий масив даних та визначити колективні інформаційні потреби користувачів одного профілю.

Одним з найоптимальніших наукових методів дослідження інформаційних потреб, який можна використати і для аналізу інформаційних замовлень читачів і для аналізу використання електронних ресурсів, є *метод моніторингу*, що дає змогу вивчати використання як усього фонду, так і певної його частини. Мета такого дослідження полягає у визначенні ядра бібліотечного фонду (видання підвищеного попиту) або його частини, а також обсягу активної та пасивної частин фонду [10, с. 18].

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як галузевий науково-дослідний і науково-інформаційний центр мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України постійно впроваджує у свою науково-інформаційну діяльність інноваційні методи роботи, розширює спектр інформаційних послуг, формує галузевий інтегрований ресурс з метою всебічного забезпечення фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі України. Одним із першочергових завдань, що постає перед бібліотекою, є зміцнення інформаційного потенціалу, що, у свою чергу, потребує всебічного вивчення інформаційних потреб користувачів. Аналіз забезпечення ІІ є багатоаспектним і передбачає аналітичні підходи до інформаційних запитів користувачів та незадоволеного попиту споживачів інформації, надання якої може забезпечити фонд бібліотеки.

У своїй науково-дослідній роботі бібліотека систематично здійснює дослідження інформаційних потреб фахівців освітянської галузі. Колектив установи розробляє теоретичні, методологічні й організаційні засади формування галузевого ресурсу. Для реалізації поставлених завдань здійснено

комплекс заходів, одним із яких є збирання й аналіз відомостей про ІІ користувачів.

Упродовж 2011–2015 рр. у бібліотеці проведено дослідження „Задоволення інформаційних потреб користувачів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в інтегрованому галузевому інформаційному ресурсі з питань педагогіки, психології та освіти”. У процесі його здійснення вивчено потреби користувачів і засвідчено, що система інформаційно-бібліографічних послуг бібліотеки в основному відповідає потребам читачів. Разом із тим читачі визначили теми, які недостатньо представлено у фонді, та надали пропозиції стосовно поліпшення роботи бібліотеки і підвищення якості обслуговування. Результати анкетування підтвердили доцільність створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу.

Бібліотека має розвиватися як електронна бібліотека й інформаційний центр, як центр дистанційної доставки документів. Поєднання традиційних і електронних ресурсів забезпечує успішне задоволення інформаційних потреб користувачів, дає можливість сформувати новий стиль сучасної наукової бібліотеки. У процесі аналізу окреслено завдання для удосконалення роботи в цьому напрямі: активізувати роботу з популяризації веб-порталу бібліотеки, електронного каталогу, електронної доставки документів із застосуванням активної демонстрації користувачам переваг віртуального обслуговування, продовжувати формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу через кооперування діяльності мережі освітянських бібліотек, заповнити лакуни у фонді документами, яких не вистачає, формувати інформаційну культуру користувачів, уміння користуватись інформаційно-пошуковими системами, проводити відповідні заняття тощо.

Якість інформаційного забезпечення в науковій книгозбірні залежить насамперед від якості формування її інформаційного ресурсу та передбачає оперативність і точність пошуку, можливість отримання максимально повної інформації про наявність документів та їх зміст.

З погляду актуальності й оперативності отримання інформації найбільшу цінність становлять періодичні видання, що є одним із основних активно затребуваних сегментів у величезному різноманітті фондів бібліотеки.

Головним завданням бібліотеки в процесі роботи з періодикою є виявлення відповідності репертуару запитам користувачів. Оскільки на комплектування фонду негативно впливають недостатній обсяг фінансування та підвищення передплатних цін на періодичні видання, перед книгозбірнями постає потреба у вивченні динаміки використання наявних періодичних видань і визначенні можливостей поліпшення умов їх комплектування. З огляду на це проведено дослідження „Моніторинг використання галузевих періодичних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (порівняльний аналіз за 2011, 2012, 2013 рр.)”.

За результатами моніторингу визначено перелік найбільш затребуваних періодичних видань для повноцінного забезпечення інформаційних потреб користувачів різних категорій, зроблено корекцію передплати та вироблено стратегію максимально ефективного забезпечення читацьких запитів в умовах

обмеженого фінансування. Підсумовуючи результати дослідження, можна стверджувати, що стан використання періодики і рівень забезпечення її репертуару залежать від чинників, що характеризують процес добору журналів для передплати, їх кількість та відповідність потребам читачів, систему обслуговування періодичними виданнями.

Як відомо, вартість передплати провідних наукових іноземних журналів протягом кількох останніх десятиліть постійно зростає і не відповідає обсягам фінансування бібліотек. В умовах обмеженого фінансування бібліотека не може повною мірою задовольнити інформаційні потреби користувачів у зарубіжній фаховій періодиці. Тому одним із способів розв'язання проблеми стали ресурси відкритого доступу, що дає можливість миттєво поширити нові результати досліджень. Протягом останніх років кількість журналів відкритого доступу в світі помітно зростає і становить понад 14 % їх загального обсягу. З урахуванням цих тенденцій фахівцями бібліотеки розпочато створення інформаційного повнотекстового каталогу онлайн-зарубіжних періодичних видань з бібліотекознавства, бібліографознавства, мовознавства, психології, педагогіки та освіти, що дало поштовх до проведення дослідження „Моніторинг галузевих іноземних повнотекстових електронних ресурсів”.

На основі аналізу визначено шляхи виявлення нових джерел професійного спрямування (онлайн-періодичних видань з бібліотекознавства, бібліографознавства, мовознавства, психології, педагогіки та освіти іноземними мовами), способи формування каталогу повнотекстових електронних ресурсів, виявлено найбільш затребувані сторінки зазначеного інформаційно-бібліографічного ресурсу на порталі бібліотеки. За результатами аналізу звернень до електронних ресурсів встановлено регулярність переглядів досліджуваного ресурсу, що свідчить про доцільність його створення на веб-порталі бібліотеки. За даними моніторингу визначено пріоритетні напрями підвищення ефективності обслуговування в електронному інформаційному середовищі [12].

Щоб утримати свої позиції в сучасному інформаційно-комунікаційному просторі бібліотеки мають активно освоювати нові інформаційні технології, адже впровадження новітніх технологій у бібліотечну практику розширює можливості бібліотек, сприяє підвищенню рівня обслуговування користувачів. Важливим у цьому контексті є здійснення дистанційного обслуговування користувачів. Саме тому в бібліотеці надається чимало онлайн-послуг. Однією з них є „Електронна доставка документів”, запроваджена в бібліотеці з січня 2013 р., що дає можливість не тільки оптимізувати обслуговування користувачів бібліотеки, а й повноцінно використовувати галузевий бібліотечно-інформаційний ресурс з питань педагогіки, психології й освіти. З огляду на це проведено дослідження „Стан задоволення потреб користувачів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського через електронну доставку документів”.

На основі анкетування з'ясовано стан задоволення потреб користувачів бібліотеки в документах за допомогою електронної доставки документів (ЕДД). Результати анкетування підтвердили перетворення цієї служби на важливу частину бібліотечного обслуговування, що сприяє розвитку бібліотеки як

електронної та як центру дистанційної доставки документів в умовах формування нового інформаційного суспільства. За підсумками дослідження можна стверджувати, що впровадження в бібліотеці новітніх інформаційних послуг дає змогу значно розширити межі традиційного бібліотечного обслуговування, підвищити рівень задоволення запитів користувачів та збільшити їх кількість [9].

Маючи на меті популяризування кращих здобутків вітчизняної та зарубіжної педагогічної та психологічної науки й освіти методом консолідації інформації про вітчизняних і зарубіжних визначних осіб, висвітлення їхнього життя, діяльності, творчої спадщини та втілення їхніх ідей у практику започатковано віртуальний інформаційно-бібліографічний ресурс „Видатні педагоги України та світу”, який одразу привернув увагу освітян. За 10 років підготовлено та представлено на веб-порталі бібліотеки 43 сторінки персоналій, присвячених видатним педагогам України і світу. З кожним роком спостерігається тенденція підвищеного попиту на цей ресурс, про що свідчить статистика: 2013 рік – 32245 користувачів, 2014 – 41563, 2015 р. – 55618 дистантних читачів.

Зростання ролі електронних документів не змінює кардинально головної функції бібліотеки як гаранта надання загальнодоступної інформації, але друковані видання вже не є найзатребуванішими джерелами інформації для сучасного користувача. Це спонукало провести дослідження „Використання електронного інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України і світу»” для визначення завдань щодо його вдосконалення. У рамках аналізу встановлено, що використання онлайн-інформаційно-бібліографічного ресурсу дає можливість користувачам на відстані отримувати широкий спектр даних для задоволення інформаційних запитів, тим самим підвищуючи якість своїх досліджень із питань історії педагогічної науки, освіти, бібліотекознавства та суміжних галузей знань. На основі цього ресурсу формується багатогранний інформаційно-бібліографічний ресурс в електронній формі як вагома складова електронної бібліотеки ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [2].

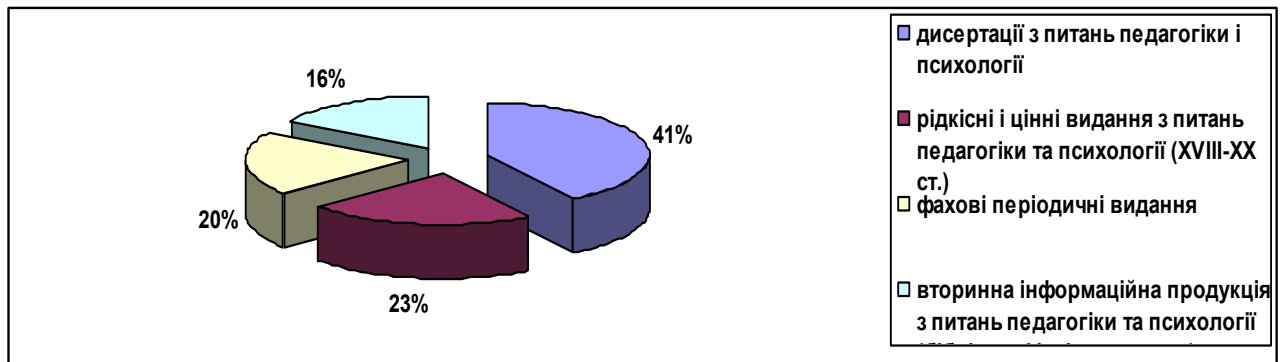
Основним сегментом користувачів бібліотеки як структурної одиниці НАПН України є науковці, тому в 2015 р. в межах науково-дослідної роботи здійснено дослідження „Задоволення інформаційних потреб користувачів-науковців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського”. Проведене дослідження є важливим як для працівників бібліотеки, так і для науковців. З одного боку, оцінюється робота книгозбірні, акцентується увага на якості послуг та обслуговування, що впливає на імідж бібліотеки, сприяє виявленню лакун в її фонді, оцінюється її інформаційний ресурс, матеріально-технічне забезпечення. З іншого боку, визначаються нагальні й пріоритетні читацькі потреби, коригується перелік послуг, забезпечуються комфортні умови праці користувачів.

Аналіз відповідей респондентів показав, що найбільш затребуваними є документи з таких галузей знань як педагогіка (88%), освіта (68%), психологія (52%). Перевага документів педагогічної тематики зумовлена тим, що

користувачі послуг за характером своєї діяльності здебільшого є педагогами-науковцями, які займаються науково-дослідною та викладацькою діяльністю.

Для вдосконалення змістового складу фонду бібліотеки і більш повного задоволення інформаційних потреб користувачів вивчено пропозиції респондентів-науковців щодо прогалин у тематичному складі фонду. Зокрема, науковці окреслили теми та надали інформацію щодо документів, яких, на їхню думку, недостатньо, запропонували поповнити фонд бібліотеки матеріалами ЮНЕСКО, документами з міжнародного розвитку освіти й педагогічної науки, іноземними педагогічними дослідженнями, науковими збірниками країн зарубіжжя, реферативними журналами з іноземних видань, іноземною літературою з питань спеціальної педагогіки й психоінклюзивної освіти тощо.

Науковці зацікавлені в доступі до інформаційних ресурсів, зокрема, дисертацій з питань педагогіки і психології, рідкісних і цінних видань з питань педагогіки та психології (1850–1917 рр.), фахових періодичних видань (до 1917 р.). Чимало з них виявляють інтерес до вторинної продукції з питань педагогіки та психології – бібліографічних покажчиків, які пропонує бібліотека (діаграма 1).

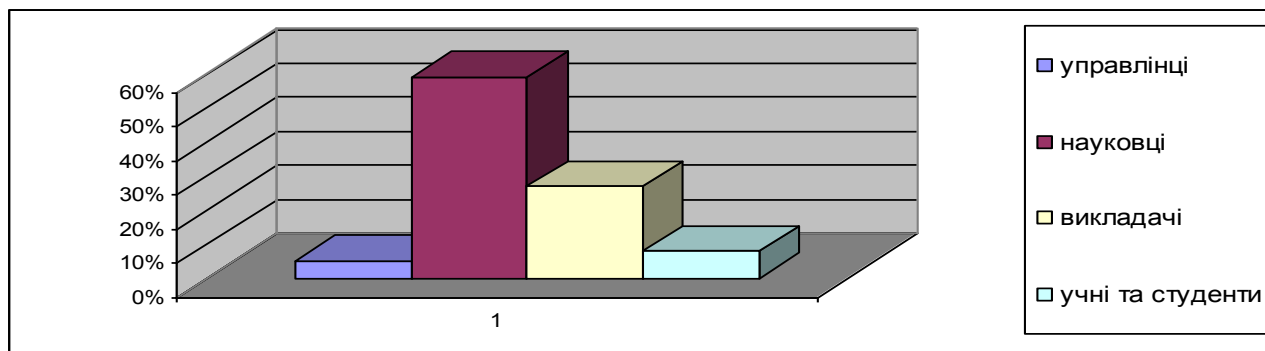
Діаграма 1. Інформаційні потреби науковців

Для забезпечення оптимізації обслуговування науковців фахівцями бібліотеки важливо враховувати думку респондентів щодо її подальшого напрямку розвитку. Із кожним роком респонденти дедалі активніше надають пропозиції щодо формування інформаційного ресурсу та поліпшення діяльності бібліотеки й вважають доцільним у подальшому розвивати бібліотеку як галузевий бібліотечний комплекс, надавати дистантним користувачам доступ через Інтернет до повних текстів документів. Запропоновано також надати доступ до дисертаційних і періодичних баз даних зарубіжних університетів, бібліотек і міжнародних порталів, активніше проводити оцифрування наявних ресурсів, збільшити кількість онлайн-послуг.

Деякі з сучасних дослідників розглядають бібліотеку не лише як інформаційний центр, а й як соціально-комунікаційну структуру, тобто як центр спілкування. Комплексні інформаційні заходи входять до однієї із асортиментних груп класифікаційної структури інформаційної продукції та послуг, що надаються бібліотеками та службами інформації. До них належать круглі столи, конференції, семінари, презентації, педагогічні читання, літературно-музичні свята, дні інформації тощо. Важливою умовою ефективного задоволення інформаційних потреб є усвідомлення того, яка

інформація потрібна споживачеві. Для з'ясування цього питання вперше в 2014 р. сектором соціокультурних комунікацій бібліотеки методом анкетування проведено „Дослідження інформаційного забезпечення користувачів через комплексні бібліотечні заходи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського”.

Джерелом інформаційних потреб здебільшого є професійна приналежність опитуваних. За характером діяльності всі респонденти цього анкетування є освітянами, при цьому переважна частина – це науковці (59 %) й викладачі – (27 %), 8 % – учні та студенти, 5 % – управлінці (діаграма 2).

Діаграма 2. Категорії користувачів бібліотеки

Актуальними для наших респондентів є інформаційні потреби, пов'язані з їх професійною діяльністю. Найбільшою популярністю користуються такі форми комплексних заходів як круглі столи, семінари, конференції, педагогічні читання й презентації книжок, під час проведення яких більшість опитуваних особливо зацікавлена в професійному спілкуванні з науковцями НАПН України, зустрічах з письменниками, поетами, художниками, музикантами та ознайомленні з послугами.

Висновки. За результатами дослідження можна стверджувати, що на формування інформаційних запитів користувачів насамперед впливають процеси, що відбуваються у світі й державі, наукові, виробничі, освітні, духовні потреби, що змінюються з розвитком науки, нових поглядів, управлінських рішень тощо. Користувачі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського найбільше зацікавлені в професійному спілкуванні з науковцями НАПН України, зустрічах з письменниками, поетами, художниками, музикантами, ознайомленні з послугами та ресурсами бібліотеки. З огляду на це вважаємо за потрібне залучати науковців НАПН України до участі в бібліотечних заходах, а установи НАПН України – до організації на базі бібліотеки спільних проектів.

Постійний моніторинг інформаційних потреб користувачів дає можливість вносити зміни в систему обслуговування бібліотеки, розширювати види інформаційних та сервісних послуг. Сьогодні бібліотека робить вагомий внесок в освітній та культурний розвиток суспільства, активно шукає шляхи поповнення власного фонду, використання інтернет-ресурсів та забезпечення вільного доступу до них з метою задоволення інформаційних потреб усіх категорій користувачів.

Список використаних джерел

1. *Беліна Л.* Інформаційні запити читачів наукової бібліотеки: основні пріоритети та шляхи їх дослідження / Л. Беліна, Ю. Голубев, Л. Коновал // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.]. – Київ, 2010. – Вип. 28. – С. 7–17.
2. *Доркену А. М.* Інформаційний ресурс „Видатні педагоги України і світу” Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського в контексті розвитку суспільства знань / А. М. Доркену // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж. – Київ, 2012. – Вип. 9. – С. 364–378.
3. *Желай О.* Інформаційні запити як орієнтир удосконалення бібліотечної діяльності / О. Желай // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.]. – Київ, 2011. – Вип. 30. – С. 262–269.
4. Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: П. І. Рогова, Я. О. Чепуренко, С. М. Зозуля, І. Г. Лобановська]. – Київ : Нілан-ЛТД, 2012. – 283 с.
5. *Коновал Л. В.* Методи дослідження користувачів бібліотеки та їх інформаційних потреб [Електронний ресурс] / Л. В. Коновал // Матеріали Міжнародної наукової конференції „Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів”, Київ, 8–10 жовт. 2013 р. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Електрон. текст. дані. – Київ, 2013. – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/177>. – Назва з екрана.
6. *Лопата О. М.* Практика використання електронних інформаційних ресурсів читачами сучасної наукової бібліотеки / Олена Лопата // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 4. – С. 25–29.
7. *Лопата О. М.* Моніторинг використання інформаційних ресурсів залів періодичних видань / О. М. Лопата, С. В. Верещагіна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.]. – Київ, 2005. – Вип. 14. – С. 240–262.
8. *Прохоренко О. М.* Електронна доставка документів у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського: досвід упровадження / О. Прохоренко, Т. Павленко // Бібл. вісн. – 2014. – № 2. – С. 12–16. – Бібліогр.: 17 назв.
9. *Рогова П. І.* Дослідження інформаційних ресурсів на відповідність потребам користувачів у контексті перетворень бібліотечного середовища / П. І. Рогова, Ю. І. Артемов // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 2. – С. 22–24. – Бібліогр.: 5 назв.
10. *Самохіна Н. Ф.* Організація інформаційних ресурсів для оптимізації їх використання / Н. Ф. Самохіна // Бібл. вісн. – 2004. – № 5. – С. 17–20.
11. *Студенкова В. І.* Організація соціологічних досліджень у бібліотеках : метод. поради / [В. І. Студенкова, Ю. А. Зборовський ; наук. ред. О. К. Александрова]. – Київ : Нац. парламент. б-ка України, 1995. – 44, [1] с.
12. *Файфер Н. В.* Іноземні фахові повнотекстові ресурси у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського / Н. В. Файфер, О. В. Дроншкевич // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т педагогіки. – Київ, 2014. – Вип. 14. – С. 789–796.

Павленко Т. С.

Информационные потребности пользователей – ориентир совершенствования библиотечной деятельности

Освещены итоги анализа и научной обработки результатов исследования информационных потребностей пользователей ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского, обоснованы направления по дальнейшему совершенствованию формирования интегрированного отраслевого информационного ресурса библиотеки, обеспечение свободного доступа к нему.

Ключевые слова: Государственная научно-педагогическая библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского, информационные потребности пользователей, интегрированный отраслевой информационный ресурс, дистанционное обслуживание, мониторинг.

Pavlenko T. S.

Users' information needs as a key point for improving library activity

The paper covers the preliminary results of scientific analysis revealing the peculiarities of users' information needs at V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, the author of the paper grounds the main vectors regarding further improvement of library integrated subject information resource and providing free access to it.

Keywords: V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, users' information needs, integrated subject information resource, remote service, monitoring.

УДК 025.5:[378:63](476)

Аксютю Е. В., Бабарико-Омельченко В. Б., Грек В. С.

ГУ „Белорусская сельскохозяйственная библиотека им. И. С. Лупиновича”
Национальной академии наук Беларуси

ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ СФЕРЫ АГРАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ОПЫТ БЕЛОРУССКОЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ БИБЛИОТЕКИ

Рассмотрены технологии информационно-библиотечного обслуживания учреждений высшего аграрного образования в Белорусской сельскохозяйственной библиотеке. Изложены преимущества технологии удаленного обслуживания пользователей.

Ключевые слова: информационно-библиотечное обслуживание, удаленный пользователь, информационные ресурсы, электронный каталог, базы данных.

Постановка проблемы. Белорусская сельскохозяйственная библиотека им. И. С. Лупиновича Национальной академии наук Беларуси (БелСХБ) является республиканской научной отраслевой библиотекой, выполняет функцию национального информационного центра в области аграрных наук и направляет свою деятельность на информационное обеспечение научных исследований и разработок агропромышленного комплекса (АПК) страны. Основной целью БелСХБ является обеспечение свободного доступа к информации по вопросам сельского хозяйства и смежных с ним отраслей из мирового потока публикаций для каждого руководителя, научного сотрудника, преподавателя, аспиранта, студента и других категорий пользователей.

Информационная поддержка образовательного процесса является неотъемлемой частью деятельности БелСХБ на протяжении всего времени её существования. Развитие современного общества и глобальной информационной среды приводит к необходимости трансформации традиционной библиотеки, внедрения технологических инноваций в области распространения знаний.

Изложение основного материала. Использование современных информационных технологий позволяет БелСХБ выйти на новый уровень обслуживания пользователей, учитывая их интересы и предпочтения. На протяжении нескольких последних лет основной формой обслуживания

пользователей в Библиотеке стало предоставление информации в удаленном режиме.

В БелСХБ с 2014 г. функционирует научно-библиографический отдел обслуживания удаленных пользователей, который занимается подбором библиографической информации по постоянно действующим тематическим запросам с последующим выполнением заявок на доставку полных текстов документов. Услугами отдела ежегодно пользуются такие учреждения высшего образования, как Белорусская государственная сельскохозяйственная академия (БГСХА, г. Горки), Белорусский государственный аграрный технический университет (БГАТУ), Витебская государственная академия ветеринарной медицины (ВГАВМ), Гродненский государственный аграрный университет (ГрГАУ), Могилевский государственный университет продовольствия (МГУП).

В Таблице 1 представлены данные о количестве пользователей и их тематических запросов из перечисленных выше организаций в 2016 году:

Таблица 1

***Количество пользователей и тематических запросов
в учреждениях высшего аграрного образования***

Название организации	Количество пользователей	Количество тематических запросов
Белорусская государственная сельскохозяйственная академия	84	141
Белорусский государственный аграрный технический университет	35	71
Витебская государственная академия ветеринарной медицины	19	46
Гродненский государственный аграрный университет	32	41
Могилевский государственный университет продовольствия	6	34

Информация о документах, поступивших в фонд БелСХБ и отраженных в электронном каталоге, предоставляется удаленным пользователям в соответствии с их тематическими запросами в виде библиографических списков, которые формируются сотрудниками отдела или с помощью автоматизированной системы избирательного распространения информации (АС ИРИ) на базе электронного каталога БелСХБ. Система автоматизации библиотек (САБ) ИРБИС, в которой ведется электронный каталог БелСХБ, позволяет сохранить поисковый запрос пользователя и его электронный адрес в картотеке запросов. Ежемесячно информация автоматически отбирается из электронного каталога БелСХБ и поступает на электронный адрес пользователя в виде списка литературы.

Ежеквартально постояннодействующие тематические запросы удаленных пользователей обрабатываются в БД AGROS (база данных Центральной научной сельскохозяйственной библиотеки (Россия)), ВИНТИ РАН онлайн (база данных Всероссийского института научной и технической информации

Российской академии наук). Созданные библиографические списки документов высылаются пользователю по электронной почте.

Одной из форм работы с научной электронной библиотекой eLIBRARY.RU является ежемесячная рассылка оглавлений научных журналов по сельскому хозяйству и пищевой промышленности в библиотеки учебных организаций АПК, а также напрямую пользователям. Изучив оглавления, пользователи могут заказать интересующие их статьи и в кратчайшие сроки получить полные тексты. Для библиотек такая форма работы стала хорошей альтернативой подписным изданиям, а для пользователей – возможностью изучать новинки и заказывать полные тексты статей из ведущих научных журналов [1, с.15]. Помимо рассылки оглавлений журналов, каждое полугодие проводится тематический поиск на платформе научной электронной библиотеки eLIBRARY.RU в соответствии с постояннодействующими запросами.

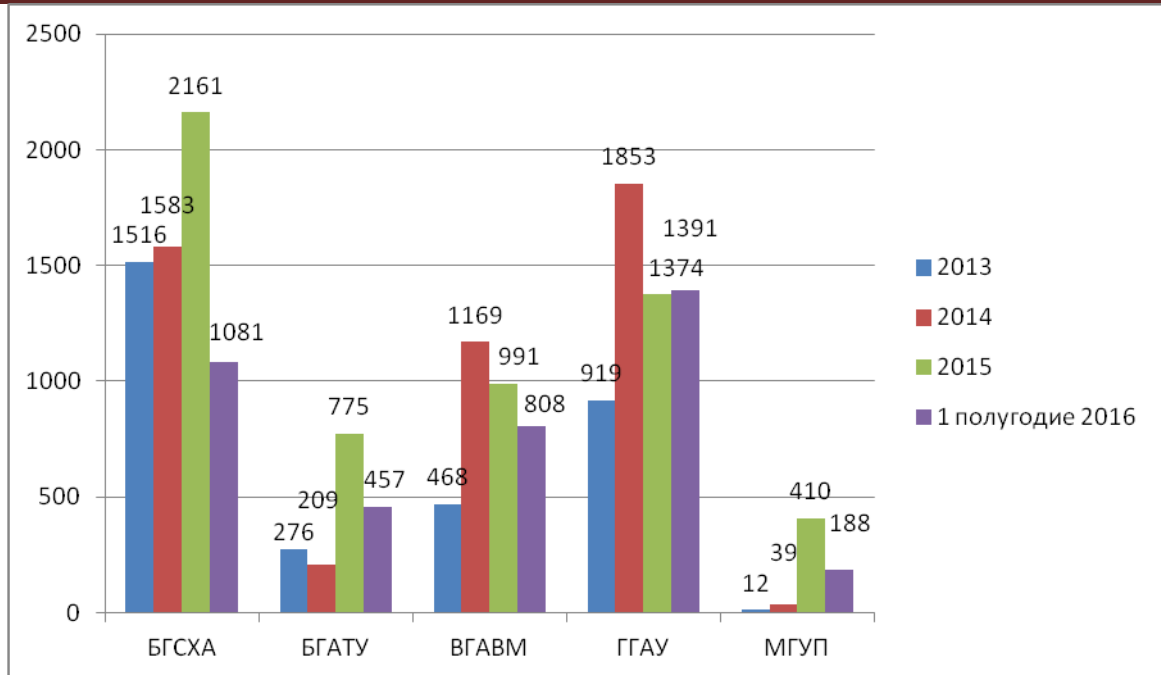
Большой популярностью среди ученых-аграриев пользуется Электронная библиотека диссертаций Российской государственной библиотеки, из которой удаленные пользователи также получают информацию по тематическим запросам.

Мировой информационный поток аграрного профиля представлен в библиографических и полнотекстовых зарубежных базах данных на поисковой платформе EBSCO Discovery Service. Это лучшие мировые библиографические, реферативные и полнотекстовые базы данных, среди которых Agricola, CAB Abstracts, AGRIS, FSTA, Acta Horticulturae и др.

Сотрудники научно-библиографического отдела обслуживания удаленных пользователей БелСХБ проводят первый поиск информации по тематике запросов в автоматизированном режиме на платформе EBSCO Discovery Service одновременно во всех БД. После проверки найденных записей на соответствие заданному запросу сотрудник создает на поисковой платформе „Оповещение”, где указывает данные о пользователе и тематике информирования, адрес электронной почты, периодичность передачи информации. Пользователь получает по электронной почте „Оповещение” в виде библиографического списка новинок по своей тематике за указанный период, изучает их и использует описание документа для заказа полного текста документов в БелСХБ. Пользователи, получающие эту рассылку, имеют возможность изучать научные публикации по сельскому хозяйству и смежным отраслям из мирового информационного потока [2, с. 392].

Таким образом, удаленные пользователи БелСХБ имеют возможность получать информацию из всех ресурсов библиотеки в соответствии со своими информационными потребностями.

О востребованности такой формы обслуживания говорит рост запросов на доставку полных текстов документов, поступающих от удаленных пользователей (рисунок 1). Для передачи пользователям полных текстов документов в БелСХБ используется облачный сервис Яндекс.Диск, предназначенный для хранения и передачи файлов в Интернете.

Рис. 1 *Количество запросов на доставку полных текстов документов*

Выполняя заказы на доставку полных текстов документов, сотрудники БелСХБ используют не только ресурсы своего фонда. Библиотека наладила партнерские связи с библиотеками не только Беларуси, но и стран ближнего и дальнего зарубежья благодаря членству во всемирной сети сельскохозяйственных библиотек AGLINET (Agricultural Libraries Network). На сегодняшний день в AGLINET входят 66 информационных центров из Австралии, Бельгии, Канады, Китая, Германии, Венгрии, Италии, Японии, Латвии, России и других стран. Партнерство в AGLINET позволило БелСХБ получать во временное пользование документы либо их электронные копии, которых нет в Беларуси [3, с. 254].

Выводы. Использование компьютерных и телекоммуникационных технологий, переход к применению современных информационных систем в сфере науки и образования позволяют БелСХБ выйти на принципиально новый уровень получения, обобщения, распространения и использования информации, что является залогом успешной деятельности, быстрого и качественного информационного обслуживания.

Список использованных источников

1. *Аксютто Е. В.* Информационно-библиотечное обслуживание удаленных пользователей Белорусской сельскохозяйственной библиотеки: ресурсы и технологии / Е. В. Аксютто, В. С. Грек // *Бібліятэчны свет*. – 2014. – № 1. – С. 14–16.
2. *Грек В. С.* Избирательное распространение информации как одна из прогрессивных форм оперативного информационного обслуживания в библиотеке / В. С. Грек // *Развитие информатизации и государственной системы научно-технической информации (РИНТИ–2013)* : докл. XII Междунар. конф., Минск, 20 нояб. 2013 г. – Минск, 2013. – С. 391–395.
3. *Муравицкая Р. А.* Современная модель информационно-библиографического обслуживания ученых-аграриев и специалистов АПК в Беларуси / Р. А. Муравицкая // *Научные аграрные библиотеки в современных условиях: проблемы, перспективы, инновации, технологии* : сб. докл. междунар. науч. конф., Москва, 21–22 окт. 2015 г.

/ ФГБНУ „Центральная научная сельскохозяйственная библиотека” ; [редкол.: М. С. Бунин и др.]. – Москва, 2015. – С. 249–256.

4. Амлинский Л. З. Дистанционное библиотечно-информационное обслуживание: каким ему быть? / Л. З. Амлинский // Науч. и технич. б-ки. – 2012. – № 11. – С. 18–24.

5. Тлюстен Ф. К. Библиотека вуза как общедоступный центр правовой и социально значимой информации / Ф. К. Тлюстен // Науч. и технич. б-ки. – 2012. – № 7. – С. 28–32.

Аксютю О. В., Бабарико-Омельченко В. Б., Грек В. С.

Інформаційно-бібліотечне обслуговування сфери аграрної освіти: досвід Білоруської сільськогосподарської бібліотеки

Розглянуто технології інформаційно-бібліотечного обслуговування установ вищої аграрної освіти в Білоруській сільськогосподарській бібліотеці. Викладено переваги технології віддаленого обслуговування користувачів.

Ключові слова: інформаційно-бібліотечне обслуговування, віддалені користувачі, інформаційні ресурси, електронний каталог, бази даних.

Aksyuto E. V., Babaryka-Omelchenko V.B., Grek V.S.

Information and library services for agricultural education sector: experience of Belarus agricultural library

The technologies of information and library services of higher agricultural education in the Belarusian Agricultural Library are considered. The advantages of remote user experience technologies are set out.

Keywords: information and library services, remote user, information resources, electronic catalog, databases.

УДК 37.035:172.15](075)

Кемпе В. Ю.

зав. сектору обслуговування
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА З ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ФОНДІ ГАЛУЗЕВОЇ КНИГОЗБІРНИ

Проаналізовано документний потік навчальної та навчально-методичної літератури, яка надійшла до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2015 р. та її належності до літератури з питань національно-патріотичного виховання. Досліджено форми реалізації завдань національно-патріотичного виховання у школі, що втілені в курсах навчальних і навчально-методичних видань.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, типологічний підхід, види навчальної літератури, державність, загальна середня школа, етностародність.

Постановка проблеми. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як державне галузеве книгосховище акумулює всі навчальні та навчально-методичні видання, що виходять друком на території України і надходять до бібліотеки відповідно до Закону України „Про обов’язковий примірник документів” № 595-XIV від 9 квітня 1999 року. Головною метою ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є науково-інформаційне забезпечення інноваційного розвитку національної освіти, вітчизняної педагогічної науки і практики, сприяння науковим дослідженням у галузі педагогіки, психології, методики викладання окремих навчальних дисциплін, упровадження досягнень науки і техніки в практику роботи навчальних закладів різних рівнів та їхніх структурних підрозділів – бібліотек, а також сприяння освіті й

самоосвіті педагогічних, науково-педагогічних, бібліотечних кадрів, молоді, що навчається.

Навчальна література, що отримує бібліотека, за своїм цільовим призначенням має відповідати всім вимогам, що висувуються до змісту освіти, бути цікавою, лаконічною, доступною, забезпечувати цілковите засвоєння учнями навчального матеріалу, сприяти розв'язанню освітньо-виховних завдань, які стоять перед навчальними закладами. Взагалі навчальна книга – це засіб педагогічної комунікації в єдності змісту та форми з урахуванням матеріальної конструкції в навчально-виховному процесі різних ступенів системи освіти, що орієнтується на учнів та викладачів згідно з навчальними програмами. Вона покликана створити передумови для всебічного розвитку пізнавальних здібностей учнів, ознайомлення їх з новими прийомами міркувань, що властиві теоретичному мисленню і забезпечують доказовий виклад знань. Для цього використовують матеріал, засвоєння якого потребує різних форм логічного мислення: порівняння й протиставлення, індукції й дедукції, різних способів доведення тощо. У створенні сучасної навчальної книжки обов'язковим є використання новітніх методик навчання, впровадження у навчальний процес інноваційних виробничих і педагогічних технологій. Навчальна книжка може бути, як і викладач, керуючим об'єктом навчального процесу через можливості її впливу на органи почуттів людини, керування навчальною діяльністю. Виходячи з цього, навчальна книга, насамперед підручник – її головний елемент в процесі навчання, – відкрита система, метасистемами якої є, відповідно, система засобів навчання, система процесу навчання та система освіти в системі соціальних комунікацій. Соціальна функція навчальної літератури визначається роллю й завданням освіти, адже саме навчальна література формує світогляд людини, допомагає їй опанувати ті чи інші науки, обрати свій подальший шлях, зрозуміти сутність свого існування в суспільстві [1].

У сучасних умовах в Україні є актуальною проблема національно-патріотичного виховання. Про забезпечення формування громадянина-патріота України, який орієнтується в сучасних політичних реаліях, розуміє небезпеку загрози порушення її територіальної цілісності йдеться у Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді (2015). Зокрема, у документі зазначено: „На жаль, до сьогодні українська освіта не мала переконливої і позитивної традиції, досвіду щодо виховання патріотизму в дітей та молоді, у попередні часи боялися взагалі терміну „національний”, а „патріотичне виховання” сприймали винятково в етнопольовому або неорадянському вимірі. На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна потреба в переосмисленні зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей” [3].

Метою статті є бібліометричне дослідження документного потоку навчальної літератури, яка надійшла до фонду Бібліотеки у 2015 р. та аналіз її належності до літератури з питань національно-патріотичного виховання.

Виклад основного матеріалу. Розгляд навчальної книжки як системи потребує виявлення видового різноманіття її сучасного функціонування за допомогою типологічного підходу. Ознаки навчальної книжки традиційно визначають завдяки структурно-функціональному підходові, сутність якого полягає в системних об'єктах структурних елементів і визначенні їх ролі в системі. Метод класифікації дає змогу згрупувати існуючі форми функціонування навчальної книги, які розрізняють:

- за змістом: програмно-регламентуючу та навчальну;
- за роллю в навчальному процесі (навчальний план, навчальна програма, підручник, навчальний посібник);
- за жанром: уся видова різноманітність навчальних видань (підручники – систематичний, проблемний, програмований), теоретичні (лекції), методичні (методичний посібник, рекомендації), наочні та практичні посібники;
- за формою (поліграфічна та електронна у вигляді CD або онлайн);
- за цільовим і читацьким призначенням (методичні навчальні посібники для вчителів та учнів).

За роллю в навчальному процесі, зважаючи на їх соціальну значущість, виділяють такі види видань: підручники, навчальні посібники, практикуми, навчально-методичні видання. **Підручник** – видання, що містить систематизоване викладення навчальної дисципліни, відповідає навчальній програмі й офіційно затверджене як даний вид видання. У кожній країні моделі сертифікації підручників різні. В Україні згідно з Наказом МОН України № 1361 від 25 грудня 2015 р. „Про затвердження Положення про конкурсний відбір проектів підручників для учнів загальноосвітніх навчальних закладів” існує процедура присвоєння грифу „Рекомендовано Міністерством освіти і науки України”. **Навчальний посібник** – видання, що доповнює або частково (чи повністю) замінює підручник, офіційно затверджене як даний вид видання. До навчальних посібників належать хрестоматії, книжки для читання, таблиці, атласи, навчальні наочні посібники. **Практикум** – навчальне видання, що містить практичні завдання і вправи, які сприяють засвоєнню теоретичних знань. Він допомагає набуттю навичок, умінню використовувати знання для розв'язання практичних завдань, закріпленню пройденого матеріалу. **Навчальний довідник** розрахований на тих, хто навчається в загальноосвітніх школах, вищих навчальних закладах, містить фундаментальні відомості з основних навчальних дисциплін. До навчально-методичних видань належать: навчальна програма, навчально-методичний посібник, методичні рекомендації. Навчально-методична література складається з двох основних компонентів – змістовного й методичного. До змістовного належить авторський текст, а до методичного – системи завдань, способи організації тексту, ілюстративного матеріалу тощо. **Навчальна програма** – це навчальне видання, що визначає зміст, обсяг, а також порядок вивчення і викладання навчальної дисципліни. Вона допомагає управляти навчальним процесом, упорядкувати його. **Навчально-методичний посібник** – видання, що містить матеріали з методики

викладання навчальної дисципліни чи методики виховання. Він допомагає студентам навчатися працювати самостійно. *Методичні рекомендації* – видання, що містить роз'яснення з певної теми, розділу чи питання навчальної дисципліни, визначає методику виконання певних завдань, певного виду занять[1].

Серед видів навчальної та навчально-методичної літератури, яка щорічно обліковується в бібліотеці, розрізняють: підручники, навчальні посібники, навчально-методичні посібники, робочі зошити, навчальні програми, практикуми, конспекти, методичні посібники для вчителів. Як свідчать статистичні дані, загальне надходження до бібліотеки неперіодичних видань у 2015 р. становило 4500 примірників (3623 назви документів). З них до навчальної та навчально-методичної літератури для загальної середньої школи належать: підручники – 96 назв, навчальні посібники – 61 назв, конспекти – 18 назв, робочих зошитів – 49 назв, навчальних програм – 30 назв, методичних посібників для вчителів – 184 назв. Загалом кількість надходжень навчальної та навчально-методичної літератури для середньої школи в 2015 р. становило 438 назв, тобто 12 % від загальної кількості. Перш ніж визначити обсяг навчальної та навчально-методичної літератури для школи з питань національно-патріотичного виховання, треба встановити, яку саме літературу можна до неї залучити й дати визначення поняттю „національно-патріотичне” виховання.

Україна здобула незалежність 25 років тому. За цей невеликий проміжок часу країна не тільки розвивала національну державу, а й будувала в ній громадянський (демократичний) устрій. У часи відтворення незалежної й самостійної України увага була прикута насамперед до проблем національної самоідентифікації. Сьогодні, як зазначено в Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, головним є утвердження державницьких ідей. Стрижнем усієї системи виховання в Україні є національна ідея розвитку державності, що відіграє роль об'єднувального, консолідуючого фактора в суспільному розвитку, спрямованого на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, громадянина своєї держави. Сьогодні важливо уточнити пріоритети національно-патріотичного виховання та взагалі визначення поняття „патріотизм”. У сучасній педагогічній літературі „патріотизм” розглядається як глибоке громадянське почуття, змістом якого є любов до свого народу, Батьківщини, усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури свого народу, вболівання за його майбутнє. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Український патріотизм – явище синтетичне, адже в ньому відображається все незаперечно цінне з історії української держави. Нині в сучасній педагогічній літературі виділяють щонайменше три різновиди патріотизму: *етнічний*, основою якого є почуття власної причетності до свого народу, на любові до рідної мови, культури, до власної історії тощо; *територіальний*, який базується на любові до того місця на землі, (місцевості, ландшафту, клімату тощо), де людина народилася; *державний*, що ґрунтується на остаточній меті нації – побудові власної держави, державному самовизначенні, державницькому світогляді та державницькому почутті, що є

виявом вищого патріотизму, який базується на державній ідеології та пов'язаний з почуттям громадянськості [2]. Отже, патріотизм є складовою громадянського виховання.

Повертаючись до питання визначення літератури, що має виховувати патріотизм у дітей та молоді, вважаємо доречним навести висловлювання академіка, доктора педагогічних наук О. Сухомлинської, яка зазначала, що „розв'язати питання громадянської освіти тільки через вивчення предмета „громадянська освіта” неможливо. Це повинно відбуватися при вивченні всіх предметів, хоча, безпосередньо, переваги у цьому процесі повинні надаватися вивченню суспільних дисциплін. Не менш важливі в цьому сенсі і предмети психолого-педагогічного циклу”. Справді, саме такі дисципліни, як історія та філологія, найактивніше формують національну самосвідомість учня і студента.

Оскільки мова є виявом національного характеру, звичаїв та історії народу, то вивчення її сприяє реалізації національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Кожне слово і вислів – це частка буття народу, це генетичний код національної культури, запорука самобутності й самозбереження. Не менш важливими у вихованні громадянина-патріота є курси вивчення історії України, за допомогою яких можна простежити історію виникнення української державності. Ідея національного служіння Батьківщині – ідея самобуття, яка виникла в козацькі часи, була втілена героями Небесної Сотні у життя вже в наші часи. Вивчення історії своєї Батьківщини сприяє виникненню поваги, любові до неї та національно-патріотичному вихованню дітей і молоді.

Крім згаданих курсів історії та філології, формами реалізації завдань національно-патріотичного виховання є курси в школі: „Я і Світ”, „Я і Україна”, „Народознавство”, „Громадянознавство”, „Українознавство”, „Географія рідного краю”, „Громадянська освіта”, „Людина і світ”, „Етногеографія”, „Природа рідного краю”, „Захист Вітчизни”, „Історія українського війська”, „Курс юного патріота” [2].

Національно-патріотичне виховання людини так чи інакше відбувається протягом усього життя, але найбільш інтенсивно, як зазначають дослідники, у дитячі та юнацькі роки, коли розвиваються особистісні якості, формуються поведінкові стереотипи, усталюються погляди й переконання. З огляду на це програми виховання громадянина (у змісті навчального матеріалу, формах, засобах, методах, прийомах тощо) мають враховувати вікові, психологічні, індивідуальні особливості дитини, підлітка й всебічно відображати кращі надбання нації. Усі навчальні програми, а також рекомендована навчальна та навчально-методична література, які представлені в Бібліотеці, відображено в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою у 2015/2016 навчальному році та Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в основній і старшій школі у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою у 2015/2016 навчальному році. Таким чином, можна зробити висновок, що до навчальної та навчально-методичної літератури з

питань національно-патріотичного виховання належать навчальна література з української філології та історії, спеціальні курси з суспільних наук.

У 2016 р. нами проведено моніторинг надходжень до бібліотеки навчальної та навчально-методичної літератури з питань національно-патріотичного виховання, рекомендованих або затверджених МОН України для використання в шкільній програмі. Під час аналізу літератури, що надійшла до фонду в 2015 р., через звіряння з електронним каталогом виявлено 79 назв навчальної та навчально-методичної літератури для загальної середньої школи, яка належить до літератури з питань національно-патріотичного виховання. Це становить 18 % від загальної кількості надходжень.

Моніторинг мав велике значення, для забезпечення фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі України, оскільки, як зазначено в Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді „серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне, громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь” [3]. Навчальна та навчально-методична література з питань національно-патріотичного виховання сприяє організованому й цілеспрямованому впливу на підростаюче покоління з метою передачі знань про національні цінності, плекання почуття любові й гордості за здобутки своєї нації та формування волевих якостей для захисту інтересів своєї Батьківщини.

За результатами моніторингу встановлено, що практично всі види навчальної та навчальної літератури з питань національно-патріотичного виховання представлено у фонді Бібліотеки. Різні види навчальної та навчально-методичної літератури забезпечують розвиток пізнавальних здібностей, творчого мислення учнів, вчать їх працювати самостійно, а також створюють комплекс засобів навчання згрупованих навколо підручника – цілісну дидактичну систему. Головною функцією комплексу є розвантаження підручника та посилення диференціації навчання. Нові матеріали не можуть відразу стати основою стабільного підручника, оскільки повинні пройти певну перевірку[4]. Під час моніторингу літератури, що надійшла до Бібліотеки впродовж 2015 р., виявлено 18 назв підручників, що становить 23% загальної кількості назв навчальної та навчально-методичної літератури для загальної середньої школи, яка належить до літератури з питань національно-патріотичного виховання.

У складі фонду Бібліотеки виявлено також навчальні посібники у кількості 9 назв, які є своєрідним додатком до підручника. Їх призначення – розширювати, доповнювати, поглиблювати, закріплювати знання, передбачені програмою нормативного курсу. Структура цих посібників не є чітко визначеною, як у підручнику, вони відрізняються меншою системністю. Загалом вони залучають учнів до самостійної роботи, прищеплюють початкові дослідницькі навички, розширюють світогляд і нерідко згодом переростають у підручники з нових нормативних курсів [4]. Також було виявлено конспекти лекцій, робочі зошити, навчальні програми, розробки уроків, тести та методичні посібники для вчителів. Стосовно змісту і складових навчально-

методичного комплексу, то всі його компоненти можна поділити на дві групи: інваріантну та варіативну. Інваріантна містить лише потрібні компоненти, без яких руйнується авторська дидактично-методична концепція, до варіативної належить додатковий матеріал (роздатковий матеріал, довідники, науково-популярна література тощо).

Висновки. Отже, різні види навчальної та навчально-методичної літератури забезпечують розвиток пізнавальних здібностей, творчого мислення учнів, вчать їх працювати самостійно, а також створюють комплекс засобів навчання згрупованих навколо підручника – цілісну дидактичну систему покликану до формування у молоді почуття патріотизму та активної громадянської позиції.

Список використаних джерел

1. *Кравченко О. Л.* Типологія видань : навч.-метод. посіб. / О. Л. Кравченко. – Луганськ : Альма-матер, 2008. – 119 с.
2. *Оришко С.* Структура і зміст патріотичного виховання учнівської молоді / С. Оришко // Наук. вісн. Чернівець. ун-ту / Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2006. – Вип. 308 : Педагогіка та психологія. – С. 87–94.
3. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та Методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : наказ МОН України від 16.06.2015 р. № 641 // Інформ. зб. та коментарі МОН України. – 2015. – № 7. – С. 70–95 ; № 8. – С. 87–95. – Текст наказу доступний також в Інтернеті: <http://old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/4068>.
4. *Шевцова-Водка Г. М.* Документознавство : навч. посіб. / Шевцова-Водка Г. М. – Київ : Знання, 2007. – 398 с.

Кемпе В. Ю.

Учебная литература по вопросам национально-патриотического воспитания в фонде отраслевой библиотеки

Проанализирован документный поток учебной и учебно-методической литературы, поступившей в фонд отраслевой библиотеки в 2015 и ее принадлежности к литературе по вопросам национально-патриотического воспитания. Исследованы формы реализации задач национально-патриотического воспитания в школе, воплощенные в курсах учебных и учебно-методических изданий.

Ключевые слова: национально-патриотическое воспитание, типологический подход, виды учебной литературы, государственность, общая средняя школа, этнонациональность.

Кемпе V. Y.

Academic literature on national and patriotic education in the field library fund

This article is the first to analyze the flow of educational literature and the courseware that came in the field library fund in 2015 and its accessory to the literature on national and patriotic education. The forms of the national and patriotic education objectives realization in schools that are implemented in courses of educational literature and the courseware are studied in this article.

Keywords: national and patriotic education, typological approach, educational literature types, statehood, general secondary school, ethnographic national spirit.

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАУК ПРО ОСВІТУ, ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Розглянуто здобутки, проблеми й перспективи інформаційно-аналітичної діяльності наукових бібліотек педагогічного профілю в умовах трансформації наук про освіту, педагогіки і психології, яка триває в державі під впливом євроінтеграційних та глобалізаційних процесів, а також внутрішніх чинників, що визначають сучасний стан і тенденції розвитку гуманітарної сфери України.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, науково-інформаційний супровід, науково-педагогічна бібліотека, освіта, педагогіка, психологія.

Постановка проблеми. Інформаційно-аналітична діяльність з питань наук про освіту, педагогіки та психології є однією із складових системної діяльності сучасного бібліотечного закладу педагогічного профілю. Вона спрямована на створення вторинних документів галузевого інформаційного ресурсу, який формує мережа освітянських бібліотек МОН України, НАПН України, та призначена забезпечувати органи державної влади, вчених, педагогічних працівників, викладачів, студентів, учнів та слухачів цієї галузі актуальним та якісним продуктом.

Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. „Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України” визначає бібліотеки України базовим елементом культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури держави, зокрема наголошують на тому, що вони важливі для розвитку інформаційної та мовної культури суспільства, патріотичного, правового та екологічного виховання, формування стійкого інтересу до вивчення і розуміння національної історії та культури [2].

Одним із ключових напрямів розвитку бібліотечної справи та пріоритетів діяльності сучасних бібліотек у забезпеченні сталого розвитку нашої держави цей документ декларує створення нової архітектури інтегрованої бібліотечної системи держави на основі універсального доступу та економічної доцільності. Реалізація цього напряму передбачає створення гнучкої та динамічної структури бібліотечної системи, здатної до сталого розвитку і спрямованої на надання широкого спектра послуг для задоволення різноманітних загальнонаціональних і локальних суспільних потреб та підвищення якості життя суспільства й окремих осіб.

Ще один нормативний документ, який скеровує діяльність бібліотеки – „Стратегія розвитку Національної академії педагогічних наук України на 2016–2022 рр.”. Визначаючи освіту основною сферою, що забезпечує розвиток людини, стратегія окреслює головні завдання, які у зв’язку з цим постали перед державою. По-перше, утвердити в суспільстві пріоритетність науки й освіти. Науки – як сфери, що продукує нові знання, і освіти, що олюднює знання, робить їх діяльними. По-друге, модернізувати освітню діяльність з тим, щоб

вона забезпечувала підготовку людини до життя в ХХІ столітті, формувала патріота і конкурентоспроможного громадянина, а отже – конкурентоспроможну європейську Україну [3].

У частині реалізації предметних/галузевих пріоритетів розвитку фундаментальних і прикладних наукових досліджень та експериментальних розробок як одне з першочергових завдань у цьому документі визначено забезпечення охоплення науково-методологічним і методичним супроводом усіх рівнів формальної освіти, передбачених Міжнародною стандартною класифікацією освіти (2011, 2013 рр.), а також основних ланок неформальної та інформальної освіти (позашкільної та післядипломної освіти, освіти дорослих) з метою створення цілісної системи освіти впродовж життя.

Актуальність дослідження. З програмних положень обох документів випливає, що інформаційно-аналітична складова діяльності бібліотеки виступає як об'єкт модернізації науково-інформаційного супроводу освітянської галузі. Водночас вона є також одним з дієвих засобів досягнення бажаної трансформації наук про освіту, педагогіки і психології.

Метою статті є розгляд здобутків, проблем і перспектив розвитку інформаційно-аналітичної діяльності наукових бібліотек педагогічного профілю в умовах трансформації наук про освіту, педагогіки і психології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати аналізу останніх досліджень і публікацій засвідчують зростання уваги вітчизняних і зарубіжних науковців до широкого спектра проблем інформаційної аналітики. Дослідницький пошук, актуалізований потребою суспільства в науково-аналітичному забезпеченні різних сфер своєї життєдіяльності, дедалі більше залишає сферу теоретичних міркувань на гносеологічному шаблі освоєння цього феномену й поринає у сферу практичного застосування. Певною мірою ці процеси прискорюються в галузевому сегменті бібліотечної справи. Так, інформаційно-аналітичний супровід наук про освіту, психолого-педагогічної теорії і практики набуває дедалі більшої ваги в державі під впливом євроінтеграційних та глобалізаційних процесів, а також внутрішніх чинників, що визначають сучасний стан і тенденції розвитку освітньої сфери в Україні.

З огляду на ґрунтовність творчого доробку не втрачають наукової значущості та методологічної глибини висновків відомі праці з теоретичних основ сучасної інформаційно-аналітичної діяльності. Передусім йдеться про наукові розвідки Г. Гордукалової, П. Конотопова, І. Кузнецова, Ю. Курносова, І. Левкіна, О. Матвієнко, І. Мелюхіна, В. Пархоменка, О. Пархоменка, В. Онопрієнка, Е. Семенюка, М. Сороки, С. Терещенка, М. Тихомирова, В. Чистякова. Обґрунтування сутності, місця й ролі інформаційної аналітики в інформаційній інфраструктурі сучасного світового співтовариства збагачено розвідками Д. Блюменау, В. Ільганаєвої, О. Курлова, М. Лестера, В. Петрова, Н. Слядневої. Загальні проблеми інформаційної та аналітичної діяльності бібліотек розглядаються в працях Г. Артамонова, І. Давидової Н. Кушнарєнко, А. Петрової, Е. Семенюка, Г. Сілкової, М. Слободяника, М. Сороки, С. Терещенка, Л. Філіпової, О. Яценка. Прикладні аспекти інформаційної аналітики в бібліотечній сфері розроблялися Т. Гранчак, Т. Добко, С. Зозулею, В. Лутовиновою, П. Роговою, Г. Швецовою-Водкою. Генезис бібліотечної

аналітики в різних суспільних підсистемах, у тому числі й освітній, знайшли відображення в науковому доробку О. Ворошилова, О. Воскобойнікової-Гузевої, В. Горового, О. Кобелева, С. Кулицького, В. Онопрієнка, В. Пархоменка, Г. Покровської, Т. Симоненко, А. Шемаєвої.

Доречними в цьому фрагменті допису, на нашу думку, можуть бути кілька міркувань щодо термінів та наукових дефініцій в умовах відсутності чіткої стандартизації галузевої терміносистеми. Чого потребує галузь: модернізації, реформування чи трансформації? Поняття „модернізація”, „реформування” означає „перетворення, зміна, нововведення в якій-небудь сфері суспільного життя, галузі знань”. Тобто реформувати, модернізувати означає змінювати що-небудь шляхом реформ, перетворювати, покращувати, перебудовувати. Трансформація означає „зміну, перетворення виду, форми, істотних властивостей чого-небудь”. Отже, трансформування має на меті таке перетворення, яке змінює істотні властивості предмета або явища. З огляду на характер завдань, що постають перед бібліотечною сферою та науково-інформативною складовою їхньої діяльності, а також зважаючи на увесь комплекс зовнішніх і внутрішніх чинників сучасного розвитку науки, техніки, гуманітарної сфери загальнолюдського суспільства, розвиток бібліотечної справи нині потребує саме кардинальних трансформаційних змін.

Виклад основного матеріалу. Актуальність трансформаційних змін в інформаційно-аналітичній діяльності наукової бібліотеки педагогічного спрямування обумовлена потребами формування єдиного освітнього простору об'єднаної Європи, до якого прагне долучитися й Україна, що відбувається за допомогою двох провідних способів інтеграції – знань і комунікацій. При цьому потреби розвитку європейської та світової спільноти обумовлюють зміни не тільки освітніх технологій у межах окремих країн, а й детермінують сутність і зміст становлення транснаціональної системи освіти, визначають філософію її функціонування та розвитку в дискурсі становлення суспільства знань. Вивчення цих глибинних змін в освіті має як науково-теоретичне, так безпосереднє практичне значення, оскільки стосується змісту навчання й виховання, стимулює докорінну перебудову інфраструктури навчально-виховного процесу. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотечної галузі виявляється тут одним із центральних елементів, без удосконалення якої принципово неможливо забезпечити належний науковий, інформаційний, методичний та виховний супровід освіти майбутнього.

Інтеграційний процес у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення функціонування національних систем освіти суттєво гальмується не тільки станом її матеріально-технічного забезпечення в межах окремих держав, а й, по-перше, ментальністю державних службовців, керівників освітянської галузі, професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, учителів, педагогічних працівників, які вважають бібліотечну справу другорядним чинником перебудови галузі; по-друге, відсутністю адекватного ХХІ століттю світогляду і відповідних ідеологем у сфері педагогічного менеджменту і менеджменту освіти, що потребують переходу від класно-урочної системи до алгоритму переважно самостійного здобування новітніх знань особистістю протягом життя і за допомогою інтерактивних дистанційних форм навчання;

по-третє, поліморфізмом університетського знання, що зазнає метаморфози під час трансформування із суспільної в особистісні форми буття; по-четверте, значним переважанням „інформаційним шумом” навчального процесу, що обумовлено слабкою аналітичною роботою інформаційно-довідкових центрів бібліотечної галузі. Одночасно процес розбудови будь-якої системної діяльності з використанням інноватики та глобалізаційних підходів певною мірою зазнає впливу національних особливостей кожної країни. Донедавна бібліотечна справа в Україні функціонувала в традиційних для планово-адміністративного суспільства формах. Розпад СРСР розірвав колишні міжбібліотечні зв'язки, суттєво обмежив систему нових надходжень, знищив обмін періодичними виданнями. Загальна економічна криза поставила бібліотеки на межу краху. Наукові та освітянські бібліотеки у буквальному розумінні „виживали” лише за рахунок позабюджетних коштів і доброї волі керівництва закладів та співробітників. Перед системою освіти постала реальна загроза втрати основного освітнього ресурсу – наукової інформації, відторгнення від книжки тих, хто навчається. З огляду на це, перед незалежною Україною актуалізувалося завдання сформувати новітню мережу бібліотек освітянської галузі, створити всеукраїнський інформаційний координаційний галузевий центр, який має здійснювати інформаційне забезпечення системи освіти. У зв'язку з цим виникло чимало питань як матеріального, так і теоретико-методичного характеру, що потребують розв'язання.

Теоретичного узагальнення потребують й трансформації, що відбуваються в самій системі бібліотечної справи під впливом науково-технічного прогресу, ринкових і демократичних інновацій, загальносвітових та європейських тенденцій розвитку науки й освіти. Нині кожна бібліотека має турбуватися щодо маркетингу бібліотечних послуг, оновлення фондів, забезпечення періодичних видань, оснащення бібліотеки потрібною технікою та програмами. На практиці виживають тільки ті бібліотечні заклади, що зорієнтувались у кризовій ситуації та суттєво наростили свій науковий потенціал, перебудували корпоративну кадрову політику, освоїли новітню інформаційну техніку і технології, вийшли на новий рівень інформаційного обслуговування та міжнародних зв'язків. Які ж виклики формує ринок щодо сучасної бібліотечної справи? Які інновації впроваджено (або впроваджуються) сьогодні, завтра і в більш віддаленій перспективі? Чи готові бібліотечні працівники залишити традиційні методи роботи й оволодіти новітніми інформаційними технологіями? Пошуком відповідей на ці та інші запитання маємо перейматися й ми сьогодні.

Розглянемо місце, роль і функціональні особливості бібліотечної інформаційної аналітики під час трансформаційних перетворень педагогічної науки й освітньої практики. Будь-яка інфраструктурна галузь (така, що має наскрізний характер), а інформаційна аналітика особливо, характеризується двома ключовими параметрами: певними інструментальними характеристиками (технологічними знаннями, методикою, арсеналом засобів своєї діяльності) та предметним (галузевим) знанням тієї сфери, до якої ця інфраструктурна діяльність долучається.

Спираючись на інноваційність інформаційних моделей у галузі педагогіки й освіти, що підлягають аналізу, інформаційна аналітика має створювати вторинний документ галузевого інформаційного ресурсу в адекватному інноваційному форматі та за допомогою сучасних оперативних інструментів, на основі дедалі прогресуючих ІКТ, комп'ютерних е-технологій, мобільного Інтернету й інших електронних новацій, які з'являються майже щодня. Причому ліміт часу на увесь процес планування, створення та публікацію продукту значно скорочується. Адже інформаційна аналітика працює в режимі реального часу, часу життєдіяльності своєї предметної галузі (наукового дискурсу, потребі в управлінських або суспільних реакціях, наприклад, забезпечення миттєвого оприлюднення результатів апробації новітньої педагогічної технології тощо).

З огляду на об'єкт-суб'єктну підпорядкованість або взаємозалежність, інформаційно-аналітична діяльність бібліотеки, на нашу думку, має бути якісним інструментом донесення трансформаційних змін у науці до кінцевого споживача освітніх послуг, а з іншого боку – вона сама є об'єктом перетворень інноваційного характеру, потребує певних функціональних змін як секторальний елемент гуманітарно-освітньої сфери. Таким чином, з погляду об'єктної трансформація освітньої діяльності передбачає розв'язання низки ключових проблем.

Перше. Забезпечення формування інноваційної людини – людини із інноваційним типом мислення, інноваційною культурою та здатністю до інноваційного типу діяльності, що лише і може забезпечити перехід України до інноваційного типу прогресу і суспільства знань.

Друге. Утвердження в освіті принципу дитиноцентризму, тобто максимальне наближення навчання й виховання дитини до її сутності, здібностей і врахування її особливостей, що сприятиме максимальному саморозвитку й самореалізації особистості.

Третє. Перехід до толерантної педагогіки, суб'єктно-суб'єктних відносин у навчальному процесі, взаємна повага учня і вчителя, що забезпечать формування самодостатньої особистості, громадянського суспільства в Україні, демократичний розвиток країни.

Четверте. Здійснення підготовки громадянина України до життя в умовах глобального простору, формування до певної міри глобалістської людини, що забезпечить сучасний рівень її діяльності, а також конкурентність України в європейському й світовому просторі.

П'яте. Формування сучасної системи цінностей у громадян України, що сприяли б максимальній самореалізації кожного з них, утвердженню національної єдності, найповнішому усвідомленню національних інтересів і їх розвитку у співпраці та конкуренції з іншими країнами, включно із захистом незалежності й територіальної цілісності України.

Для розв'язання зазначених та інших важливих завдань у національній освітній системі почали здійснюватися суттєві зміни в змісті, цілях, методах і технологіях навчального процесу, його матеріально-технічній базі, самій організації освіти в Україні, мережі закладів освіти, підготовці педагога та створення гідних умов його діяльності. Це потребує сучасного науково-

методологічного, методичного та науково-інформаційного супроводження змін в освіті, яке мають забезпечити науки про освіту, педагогіку та психологію. Донести нову якість знань до кінцевого користувача, споживача освітніх послуг повинна саме науково-педагогічна бібліотека та її інформаційно-аналітичний підрозділ.

З огляду на це, традиційні методи інформаційної підтримки діяльності закладів освіти та різних категорій залучених до освітньо-виховного процесу через нагромадження, класифікацію й поширення інформації, повинні замінити нові методи, які використовують ті можливості, що забезпечують інформаційну підтримку фундаментальної й прикладної науки, організаційного менеджменту, промислового виробництва, наукового прогнозування й інших сфер діяльності. З погляду оновлення ресурсної бази слід, мабуть, концентруватися на використанні якісних цифрових ресурсів, створенні віртуальних середовищ. Сьогодні вже ні в кого немає жодних сумнівів стосовно того, що інформаційні ресурси стають засобом і метою інформаційної індустрії.

Нині актуалізовано потребу зміни традиційної концепції інформаційно-аналітичного супроводу, що ґрунтувалася на абсолютизації документальної парадигми. Відділ наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти є не лише складовою загальнодоступного інформаційного осередку та наукової установи, а й має стати підрозділом центру інтернет-комунікації. У складі бібліотеки він повинен перетворитися на елемент системи, що постійно розвивається, змінюється, трансформується з традиційного виду діяльності у науково-інформаційний осередок, бібліотеку-полімедіа, електронну бібліотеку.

Отже, однією з основних проблем науково-інформаційного супроводу педагогічної науки, за нашими спостереженнями, по-перше, є недостатньо оперативна адаптація бібліотечної сфери до оновлення змісту освіти, інноваційних методів навчання та прогресивних освітніх технологій, особливо інформатизації та застосування ІКТ у цій галузі діяльності, по-друге, інформаційно-аналітична галузь сама потребує залучення новітніх ІКТ досягнень до арсеналу засобів науково-аналітичного супроводу освітянської галузі, по-третє, зазначені проблеми, на жаль, натрапляють на значно обмежені ресурсні та матеріальні можливості сучасної бібліотеки.

Водночас інноваційна робота практичних педагогів України вже набирає обертів у навчальних закладах держави. Схильні до розуміння інноватики педагогічні працівники вже дійшли висновку, що в міру подальшого розвитку високих технологій, особи, які навчаються, дедалі більше відчуватимуть потребу в міждисциплінарних знаннях і вміннях, що дадуть їм змогу аналізувати, інтерпретувати й використовувати інформацію стосовно різних ситуацій професійної діяльності, керувати складними управлінськими, виробничими, соціальними процесами тощо. У зв'язку з цим у підготовці студентів і слухачів почали широко застосовувати ІКТ, новітні засоби комунікацій, Інтернет, віртуальні й „хмарні” освітні середовища, що охоплюють мультимедійні підручники, флеш-анімації, відеоконференції, контент-бібліотеки, дистанційні курси, системи комп'ютерного тестування, автоматизованого програмування технологічних процесів, віртуальні мультимедійні музеї, клуби, бібліотеки тощо. Їх використання сприяє переходу

до програмно-підтримуючого принципу ігрового навчання (геймезації), створення симуляцій реального виробничого середовища для організації навчання через інтернет-портали. Передбачається, що в майбутньому фахівці „збиратимуть” себе із пропонованих їм ринком праці деталей освітнього конструктора, тобто кожен фахівець матиме свій цифровий профіль, що фіксує засвоєні компетенції, на основі якого організації, підприємства відбиратимуть для себе працівників, інвестуватимуть кошти в подальше навчання особливо успішних. Використання сучасних програмних засобів істотно впливає на традиційне когнітивно орієнтоване навчання, адже комп’ютеризація й технологізація освіти значно розширюють інтелектуальну діяльність майбутніх фахівців.

У цьому контексті практичне значення має створення електронних підручників нового покоління, за допомогою яких забезпечено провідну роль інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні фундаментальних і фахових знань учнівської молоді, підвищення прикладної спрямованості змісту навчання, розкриття творчого потенціалу суб’єктів навчально-виховного процесу відповідно до їхніх запитів і здібностей. Реалізація цього завдання ґрунтується на особистісно зорієнтованому, диференційованому й інтегрованому підходах до створення електронних підручників, принципах систематичності, послідовності, доступності, науковості, адаптивності до індивідуальних особливостей кожного учня, керованості (можливість коригування викладачем процесу навчання на будь-якому етапі), інтерактивності (спілкування суб’єктів навчально-виховного процесу), оптимальності (поєднання індивідуальної та групової роботи), забезпечення психологічного комфорту учнів тощо.

Висновки. Інноваційним напрямом у забезпеченні творчого потенціалу суб’єктів навчально-виховного процесу є створення контент-бібліотеки електронних підручників. Її використання в навчально-виховному процесі дає можливість розв’язувати педагогічні завдання по-новому, що сприяє формуванню в учнів і студентів умінь самостійно працювати з інформаційними потоками, аналізувати організаційні, управлінські, соціальні, техніко-технологічні ситуації.

Таким чином, серед комплексу невідкладних дій загальносистемного значення чільне місце посідає завдання інформаційного забезпечення освітньої діяльності в нашій державі. Цей напрям роботи науково-педагогічного бібліотечного закладу умотивовується тим, що сутнісна інформаційна природа освіти, становлення інформаційного суспільства, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зобов’язують розглядати сучасну інформацію, її доступність як змістову та процесуальну основу якісної освіти, головний освітній ресурс [1, с. 192]. З огляду на це інформаційно-аналітичні підрозділи педагогічних бібліотек разом з наукою та освітою мають чіткі орієнтири стосовно напрямів, сутності та алгоритму здійснення трансформаційних перетворень усередині притаманних їм сфер діяльності.

Список використаних джерел

1. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Пед. думка, 2016. – 448 с. – (До 25-річчя незалежності України).

2. Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року „Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України” [Електронний ресурс] : схвалено розпорядж. Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 219-р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>. – Назва з екрана.

3. Стратегія розвитку Національної академії педагогічних наук України на 2016–2022 роки [Електронний ресурс] : схвалено заг. зборами НАПН 26.03.2016 р. – Режим доступу: <http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/942/>. – Назва з екрана.

Селецкий А. В.

Информационно-аналитическая деятельность научно-педагогической библиотеки в условиях трансформации наук об образовании, психолого-педагогической теории и практики

Рассмотрены достижения, проблемы и перспективы информационно-аналитической деятельности библиотек педагогического профиля в условиях трансформации наук об образовании, педагогики и психологии, которая происходит в государстве под влиянием евроинтеграционных и глобализационных процессов, а также внутренних факторов, определяющих современное состояние и тенденции развития гуманитарной сферы Украины.

Ключевые слова: информационно-аналитическая деятельность, научно-информационное сопровождение, научно-педагогическая библиотека, образование, педагогика, психология

Seletskiy A. V.

Information-analytical activity of scientific and educational library in terms of transformation of the science of education, psychological and pedagogical theory and practice

The article examines the achievements, problems and prospects of information-analytical activity of scientific library pedagogical profile in terms of transformation of science education, pedagogy and psychology, which continues in the state under the influence of European integration and globalization, as well as internal factors that determine the current state and development trends Ukraine humanitarian sphere.

Keywords: information-analytical work, research and information support, research and educational library, education, pedagogy, psychology.

УДК 002-028.14:005.551

Кропочева Н. М.

н. с. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

КРАУДСОРСИНГ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ РЕФЕРАТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ

Зосереджено увагу на потребі в зміні підходів до процесу продукування реферативної інформації. Виявлено чинники об'єктивного та суб'єктивного характеру, що вплинули на динаміку наповнення контенту галузевого реферативного ресурсу. Висвітлено термінологічні особливості дефініцій концепту „краудсорсинг”; виокремлено його базові принципи. Обґрунтовано потребу в застосуванні краудсорсингу в реферативній діяльності як інноваційного інструмента наповнення галузевого сегмента з питань педагогіки і психології загальнонаціональної бази даних „Україніка наукова”. Наведено приклади застосування технологій краудсорсингу в бібліотечній діяльності зарубіжних інформаційних закладів. Зауважено на реалізації проекту на основі взаємодії з соціальними мережевими спільнотами.

Ключові слова: краудсорсинг, галузева реферативна база даних, інформація, проект.

Постановка проблеми. Проблемне поле функціонування галузевих реферативних ресурсів сьогодні виходить за межі власне бібліометричних, наукометричних досліджень, визначальним трендом стає проблема наповнення

реферативної бази даних, пошук нових каналів продукування та трансляції реферативної інформації.

Постійним напрямом досліджень фахівців ДНПБУ ім. В. О. Сухомлинського упродовж десяти років діяльності реферативного напрямку є висвітлення та узагальнення результатів кількісного аналізу обсягів виробництва реферативної інформації на основі корпоративної взаємодії з книгозбірнями мережі освітянських бібліотек НАПН України.

Водночас зі зміною акцентів в організаційній та функціональній діяльності галузевих бібліотек, в яких на перший план виходять соціокомунікаційна та соціокультурна складові, певним чином змінюється й політика структурних підрозділів інформаційних установ, що створюють вторинні інформаційні продукти, зокрема реферативні. Налагоджені корпоративні зв'язки з книгозбірнями мережі освітянських бібліотек, що доволі стабільно постачали в рамках корпоративного проекту ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського реферативну інформацію, поступово стали відчутно зменшувати обсяги продукування продукції, що має, безперечно, своє обґрунтування як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру [6].

Важливими, з точки зору виявлення закономірностей такого стану функціонування реферативного ресурсу, вважаємо розгляд інформаційної складової в діяльності бібліотечних установ.

Внаслідок швидкого розвитку віртуальних інформаційних продуктів, зникненні бар'єрів на шляху поширення інформації, створенні необмеженої кількості інтерактивних середовищ, репозитаріїв різного призначення, електронних журналів, що не мають друкованих аналогів; розвитку веб-сервісів (більшість продовжуваних видань мають свої сайти, деякі з англomовними аналогами, що презентовано в наукометричних базах даних відкритого і комерційного рівня). У сукупності зазначені вище чинники певною мірою змістили реферативну складову педагогічних бібліотек системи МОН та НАПН України на периферію їхньої діяльності. Цілком очевидним наслідком таких стрімких нововведень стала „...розбудова напівізольованих бібліотечно-інформаційних автаркій, що позиціонували кожную інституцію, видання як повністю самодостатні субстанції” [10].

Йдеться не лише про хронологічну невідповідність отримання реферативної інформації фахівцями відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти, а й нерозуміння значення оперативності пошуку та генерації потрібної інформації в галузевому сегменті з актуальних питань педагогіки, освіти загальнонаціональної бази даних „Україніка наукова”. Звичайно, це впливає на певну фрагментацію, нецілісність інформаційного простору, що дезорієнтує користувачів в доступі до результатів наукових досліджень, отриманні інформації щодо розвитку наукових шкіл, формулюванні тематики пріоритетних наукових розвідок та просуванні публікацій науковців [6].

Таким чином, окреслені проблеми у наповненні контенту реферативної бази даних і взаємодії з освітянськими бібліотеками мережі, дають можливість сформулювати наступні тенденції, що мають місце в цих процесах:

- зміна цільової орієнтації бібліотечних установ на формування своєї моделі представлення у віртуальному просторі;
- залежність результативності діяльності від соціальних пріоритетів, які визначаються нормативними документами, що регламентують вимоги до віртуального представлення періодичних і продовжуваних видань;
- надання користувачам інтегрованої і синтезованої інформації з недотриманням основного принципу інформаційної взаємодії – повноти та оперативності подання інформації.

Новим і перспективним майданчиком для обговорення і пошуку вирішення цих проблем стає такий формат новітньої соціальної комунікації, як технології краудсорсингу, що надають можливість бібліотекам (в нашому випадку – відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти) і представникам мережевих спільнот мати доступ до періодичних та продовжуваних видань, більшість з яких мають власні електронні версії, та шляхом корпоративної взаємодії спільно створювати вторинні інформаційні продукти, використовуючи ресурси в соціальних мережах „Facebook”, „ВКонтакте”.

Основою для розуміння поняття „краудсорсинг” (від англ. crowd-sourcing) – використання джерел ресурсів „натовпу”) – технології використання колективного розуму, є авторське визначення редактора журналу „Wired” Джеффа Хау, котрий розглядає його як акт передавання деяких виробничих функцій невизначеному колу осіб; вирішення виробничих завдань добровольцями, що координують свою діяльність за допомогою інформаційних технологій [16].

Аналіз останніх досліджень. Особливості використання технологій краудсорсингу представлені у вітчизняному інформаційному дискурсі низкою публікацій як на загальнотеоретичному рівні, так і в практичній площині. Зокрема, бібліотечні проекти опинились у сфері уваги О. Мар’їної, Л. Трачук. У вітчизняному науковому середовищі темі колаборативних краудсорсингових мереж як різновиду мережевих тактик у системі соціальних комунікацій приділено значну увагу в монографії авторського колективу Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського [4]. Серед вузькоспеціалізованих публікацій цієї тематики слід назвати публікації В. Струнгар, О. Марченко [13; 14]. В інформаційних студіях зарубіжних авторів презентовано значний інформаційний пласт результатів досліджень практичного застосування краудсорсинг-проектів у бібліотеках на різноманітних мережевих платформах [4; 16]. Теоретичний блок досліджень більш сфокусовано на смислових відтінках дефініцій концепту „краудсорсинг”: більшість публікацій, як правило, орієнтовані на суто конкретне явище, практичні аспекти певної діяльності, зокрема, в бібліотечно-інформаційній сфері. Автори визначають краудсорсинг як інноваційний інструмент взаємодії бібліотеки та користувачів за допомогою віртуального інформаційного простору, на продукуванні ними нових ефективних ідей. Однак ця позиція зосереджується лише на розумінні краудсорсингу як технології виробництва та реалізації товарів і послуг бібліотек, що не зважають на інтереси більшості користувачів [3; 11; 15].

Акцентуючи увагу на технологічних аспектах соціальної взаємодії, в основу якої закладено суспільно значимі аксіологічні орієнтири представників різних соціальних груп і страт, що урівнюють їх можливості у способах матеріальної та інтелектуальної участі, Р. Холлі уточнює термін „краудсорсинг”, визначаючи, що він є лише інтерпретацією, подібною до вже традиційної для бібліотек моделі аутсорсингу. Їхні відмінності виявляються в завданнях, зниженні вартості та скороченні термінів виконання проектів, розширенні географії учасників-виконавців і якості результатів, які свідчать на користь краудсорсингу. Д. Мак-Кінлі, розглядаючи перспективність використання інноваційних краудсорсинг-моделей у бібліотеках, архівах і музеях, пов’язує їхню ефективність і результативність з предметом управлінських рішень, які стосуються цілей проекту, розподілу завдань, добровільного вербування, систем проектування, підтримки волонтерів [4; 16].

Отже, відсутність єдиного теоретичного підходу до визначення краудсорсингу пояснюється полісемантичністю, технологізацією соціальних процесів та експлікацією терміна на широкий спектр суспільних явищ, і, відповідно, термінологічною й лінгвістичною варіативністю як для зарубіжних, так і вітчизняних публікацій.

Метою статті є спроба на основі узагальнення зарубіжного досвіду застосування краудсорсингових проектів обґрунтувати потребу й доцільність впровадження його в діяльність структурних підрозділів галузевих бібліотек для створення реферативних інформаційних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Доволі термінологічно виваженим та змістовно ємким в контексті зазначених проблем в рамках нашого дослідження, є дефініція краудсорсингу як моделі розподіленого вирішення проблем пошуку рішень, дроблення об’єму роботи на компоненти, що складають єдине ціле подібно до мозаїки: інформація про проблему поширюється серед невизначеного кола осіб у формі відкритої пропозиції надсилати варіанти її вирішення [16]. Знання та зусилля, сукупно використовувані, істотно перевищують знання та зусилля кожної окремої людини (так званий ефект синергії). Відповідно, базові принципи краудсорсингу можна сформулювати таким чином: принцип егалітаризму – потреба соціуму в знаннях і талантах кожної людини. У більш широкому сенсі це – формування рівнозначних зв’язків між людьми, відсутність територіальних, корпоративних, професійних обмежень. Визначальними атрибутами принципу конвергенції є зближення суб’єктів продукування інноваційного продукту насамперед через „...механізм взаємодії з партнером з виробництва знань із примноження інтелектуального багатства, неринкових цінностей” [16]. Мережева взаємодія суттєво спрощує процес інтеграції індивідуальних і колективних неявних знань, оскільки інформація про проблему, для розв’язання якої вони потрібні, стає доступною великій кількості людей; залучає наявні знання як фахівців, так і людей, професійна діяльність яких не пов’язана з даною проблемою; утвердження неформальних цінностей і норм, які поділяють певні групи людей, причому подібні процеси відбуваються у різних освітніх і індивідуальних контекстах.

Прикладами реалізації краудсорсингових проектів, пов’язаних з оцифруванням книг, журналів, рукописів чи архівів, є: проект Національної

бібліотеки Австралії „Австралійські історичні газети”, проект „Цифрова колекція газет Каліфорнії“ (участь користувачів в обох випадках полягала в коригуванні тексту архівних газет за допомогою безкоштовної програми розпізнавання символів сканованого тексту); проект „Гутенберг” (користувачі-волонтери додають відкориговані тексти, які знаходяться в суспільній власності); проект „Розшифровуючи Бенґама”, який використовує краудсорсинг для онлайнного транскрибування оригінальних і недосліджених рукописів англійського філософа і правознавця Дж. Бенґама та ін. [4; 7]. Бібліотека Конгресу США, у співпраці з фотосервісом Flickr 2007 року започаткувала проект „The Commons”, мета якого – зробити державні архіви фотографій з усього світу доступними для всіх безкоштовно і дати громадськості можливість додавати інформацію і знання в задіяні в проекті сховища даних. Станом на березень 2016 року проект містив більше 4 мільйонів зображень, а користувачі Flickr додали 53 млн. тегів та 220000 коментарів, які допомогли ідентифікувати людей, події тощо [3;15].

Останнім часом в середовищі електронних бібліотек з’явився ще один термін – „публічне архівування“. Воно передбачає залучення суспільства до створення архівних колекцій через Інтернет, покращення чи додавання матеріалів до вже існуючих онлайнних колекцій: будь-яка людина, використовуючи спеціальну панель, може написати текст, розмістити теги і фотографії, завантажити зображення [3, с. 90]. Досить відомим проектом такого типу є тематичний репозиторій E-LIS [12].

Узагальнюючи вищевикладені приклади соціальної взаємодії суб’єктів бібліотечно-інформаційного простору в означених напрямках, О. Мар’їна підкреслює, що „...вітчизняні бібліотеки вже використовують мережеві сервіси як канали неформальної комунікації та способи мотивації розвитку професійної сфери; засоби інформування, навчання або навіть інформаційного обслуговування” [7]. Логічним продовженням цієї співпраці є запровадження краудсорсингових технологій – спільних дій бібліотеки та користувачів на основі використання спеціалізованих сайтів та соціальних медіа.

Визначимо можливості їхнього застосування в системі координат понять „інформаційне видання – соціальні мережеві спільноти – реферативна інформація“, інтегруючим елементом якої є соціальні мережі, що забезпечуватимуть взаємозв’язки суб’єктів продукування знань.

Серед пріоритетних завдань взаємодії учасників проекту виділимо наступні: визначення мотиваційних і змістових складових цього проекту; розробка моделі мережевої взаємодії користувачів з співробітниками відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти; формування цільових груп у мережевих спільнотах; визначення тих типів комунікацій і тематики інформаційних видань, що здатні зацікавити користувачів соціальних мереж. Основними змістовими компонентами визначено: організаційний (створення групи в соціальних мережах; підготовка інформаційного блоку для тих, хто зацікавиться вказаною тематикою); (функціонально-технологічний (підготовка методичної літератури, алгоритм створення інформаційного продукту); результативний (створення позитивної мотивації для учасників проекту, застосування інструментів просування в соціальних мережах;

можливість оприлюднення особистих даних волонтерів на порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; отримання бонусів, коментарів й репостів).

Таким чином, запровадження технологій краудсорсингу дасть можливість вирішити проблему нарощування обсягів реферативної інформації з максимальною економією матеріальних та трудових ресурсів, а також мінімізацією витрат часу. Представлені у статті результати аспектного аналізу впровадження краудсорсингових проектів розширюють підґрунтя для подальших наукових розвідок з означеної проблеми у двох напрямках. Перший із них стосується застосування технологій краудсорсингу в освітянських бібліотеках мережі, а другий – формування такої мотиваційної моделі волонтерів спільнот, яка б дозволила ефективно застосовувати технології краудсорсингу в інших корпоративних проектах.

Список використаних джерел

1. *Габермас Ю.* Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / Ю. Габермас [пер. з нім. А. Онишко; ред. М. Прихода]. – Львів : Літопис, 2000. – 317 с.
2. *Гальчинський А. С.* Економічна методологія. Логіка оновлення : курс лекцій / А. С. Гальчинський. – Київ : АДЕФ-Україна, 2010. – 572 с.
3. Досвід і перспективи використання технологій краудсорсингу у надзвичайних ситуаціях. Аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/747/>, вільний. – Назва з екрана.
4. *Зарндт Ф.* Размещение в Интернете мирового культурного наследия методом краудсорсинга / Ф. Зарндт // Библиотекосведение. – 2013. – № 1. – С. 76–84.
5. *Кіреєва О.* Перспективи краудсорсингу як інструменту співпраці органів влади та громадськості в контексті розвитку публічного управління [Електронний ресурс] / О. Кіреєва // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Дніпропетров. регіон. ін-т держ. упр.. – 2016. – Вип. 2. – С. 97–104. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2016_2_14. – Назва з екрана.
6. *Кропочева Н. М.* Формування галузевого реферативного ресурсу: етапи корпоративної взаємодії [Електронний ресурс] / Н. М. Кропочева // Матеріали Круглого столу, присвяченого 20-річчю Українського реферативного журналу „Джерело“ (1995–2015), 21 жовтня 2015 р., м. Київ : [тези доп.] // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/712>. – Назва з екрана.
7. *Мар'їна О. Ю.* Використання краудсорсинг-технологій в діяльності зарубіжних бібліотек / О. Ю. Мар'їна // Вісн. Харків. держ. акад. культури. Серія: Соціальні комунікації / Харків. держ. акад. культури. – Харків, 2013. – Вип. 41. – С. 212–22.
8. *Нерубашенко І.* Можливості краудсорсингу у реалізації проектів глобального громадянського суспільства [Електронний ресурс] / І. Нерубашенко // Evropsky politicky a pravni diskurz. – 2015. – Vol. 2, Iss. 3. – С. 78–82. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2015_2_3_14. – Назва з екрана.
9. *Нищенко О. В.* Краудсорсинг як сучасний управлінський інструмент / О. В. Нищенко // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. – 2014. – Вип. 11. – С. 231–237. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2014_11\(2\)_33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2014_11(2)_33). – Назва з екрана.
10. *Попик В.* Формування національного науково-інформаційного простору: інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України / В. Попик // Бібл. вісн. – 2015. – № 3. – С. 4.

11. Провідні освітянські бібліотеки України в дзеркалі статистики : зб. аналіт. і стат. даних за 2013 р. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: Л. О. Біла, А. В. Копилова, Н. Б. Соколовська ; наук. ред.: Л. М. Заліток, І. І. Хімчян]. – Київ : [б. в.], 2014. – 100 с.

12. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 220 с.

13. *Струнгар В.* Бібліотечні проекти в соціальних медіа як джерела бібліотечнознавчих досліджень / В. Струнгар // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.]. – Київ, 2015. – Вип. 41. – С. 371–381.

14. *Струнгар В.* Соціальні медіа в сучасному інформаційно-бібліотечному середовищі / В. Струнгар // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.]. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 219–229.

15. *Трачук Л. Ф.* Користувачі як співтворці електронних бібліотек: зарубіжний досвід / Л. Ф. Трачук // Проблеми розвитку документально-інформаційних систем у сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 10 лют. 2016 р.) / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т, каф. докум. комунікацій і бібл. справи ; [редкол.: Г. В. Сілкова, Ж. В. Бабенко, М. С. Костенко, Р. М. Крет ; за заг. ред. М. С. Костенко ; наук. консультант Г. М. Швецова-Водка]. – Рівне, 2016. – С. 32–33.

16. *Хау Дж.* Краудсорсинг: Коллективный разум как инструмент развития бизнеса / Джефф Хау. – Москва : Альпина Паблишер, 2012. – 288 с.

Кропочева Н. Н.

Краудсорсинг как инновационный инструмент создания реферативных информации: перспективы применения

Сосредоточено внимание на необходимости изменения подходов к процессу выработки реферативной информации. Выявлены факторы объективного и субъективного характера, повлиявших на динамику наполнения контента отраслевого реферативного ресурса. Освещены терминологические особенности дефиниций концепта „краудсорсинг“; выделены его основные принципы. Обоснована необходимость применения краудсорсинга в реферативной деятельности как инновационного инструмента наполнения отраслевого сегмента по вопросам педагогики и психологии общенациональной базы данных „Украиника научная“. Приведены примеры применения технологий краудсорсинга в библиотечной деятельности зарубежных информационных учреждений. Замечено необходимость реализации проекта на основе взаимодействия с социальными сетевыми сообществами.

Ключевые слова: краудсорсинг, отраслевая реферативная база данных, информация, проект.

Kropocheva N. M.

Crowdsourcing as innovative instrument for establishing abstract information: using prospects

The emphasis is on the need to change approaches to the production process abstract information. Features researched terminology definitions of the concept “crowdsourcing”, stated his basic principles. The necessity of the use of crowdsourcing as a summary of content as an innovative tool industry segment on pedagogy and psychology nationwide database “Ukrainika science” The crowdsourcing projects of foreign libraries are analyzed. The prospects for the use of crowdsourcing technology in the library sector in Ukraine are discovered.

Keywords: crowdsourcing, abstract industry database, information, design.

Демида Є. Ф.,

м. н. с. відділу наукової
інформаційно-бібліографічної діяльності
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

ФУНКЦІОНАЛЬНІ Й ПОШУКОВІ МОЖЛИВОСТІ БАЗИ ДАНИХ „ПЕРІОДИКА” В СИСТЕМІ ІНТЕГРОВАНОГО ГАЛУЗЕВОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Представлено аналітичну бібліографічну базу даних „Періодика” електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як складову інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу книгозбірні. Висвітлено функціональні та інформаційно-пошукові можливості бази даних „Періодика”. Окреслено засоби популяризації ресурсу з метою підвищення ефективності використання його інформаційного потенціалу користувачами.

Ключові слова: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, інтегрований галузевий інформаційний ресурс, періодичні видання, бібліографічна база даних, функції, бібліографічний пошук, популяризація.

Постановка проблеми. Розвиток в Україні національної науково-освітньої інформаційної мережі та інформаційних ресурсів за головними галузями знань, їх структурна й організаційна інтеграція визнані одними із пріоритетних питань державної політики на сучасному етапі. Про це наголошується в Законі України „Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки” [4], розпорядженні Кабінету Міністрів України „Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні” [6] та інших нормативно-правових актах. Стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року „Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України” одним із головних напрямів визначено створення нової архітектури інтегрованої бібліотечної системи держави на основі універсального доступу та економічної доцільності [5]. Для досягнення зазначеної мети передбачається сформуванню електронний бібліотечно-інформаційний простір України із забезпеченням швидкого, простого та зручного доступу до усіх типів інформаційних ресурсів бібліотек через єдиний пошуковий інтерфейс.

Важливим кроком на шляху створення бібліотечно-інтегрованого інформаційного середовища в масштабах країни стала робота ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського із формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу (ІГР) спільно з бібліотеками освітянської мережі, що передбачає об’єднання ресурсів і сервісів у рамках єдиної інформаційної системи цієї мережі. Одним із ресурсів, що входить до складу ІГР, є аналітична бібліографічна база даних (БД) „Періодика”, що розкриває зміст сучасних періодичних видань фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Організаційні, теоретичні й технологічні засади формування ІГР розроблялися науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського впродовж

2011–2013 рр. в ході науково-дослідної роботи (НДР) „Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського” (наук. керівник – П. І. Рогова, канд. іст. наук). Результати НДР представлено в наукових публікаціях П. І. Рогової [3, с. 11–33], Ю. І. Артемова [3, с. 52–59], Н. В. Вараксіної [3, с. 84–98], І. Г. Лобановської [3, с. 59–67] та інших дослідників, розроблених ними теоретичних документах, основним з яких є „Концепція створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського” [2].

Організаційні, методичні й практичні питання створення та перспективи модернізації галузевої бібліографічної БД статей і матеріалів із сучасних поточних видань „Періодика” електронного каталогу (ЕК) ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського досліджувались Є. Ф. Демидою [1]. Проблеми формування даного ресурсу шляхом обміну електронними записами аналітичного розпису періодичних видань з освітянськими бібліотеками України на кооперативних засадах розглянула Л. І. Самчук [8]. Моніторингове дослідження відвідування БД „Періодика” дистантними користувачами за 2013–2015 рр. провела С. С. Янюк [11]. Аналіз отриманих даних показав, що БД „Періодика” є найпопулярнішим серед користувачів ресурсом, оскільки частка відвідування його за досліджуваний період склала 45% від загальної кількості звернень до баз даних ЕК на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [11, с. 18]. Такий значний відсоток звернень до ресурсу свідчить, що періодичні видання та документи, що публікуються на їх сторінках, вельми затребувані користувачами, тому потрібно розкривати функціональні й пошукові можливості БД „Періодика” для розширення доступу до її контенту.

Мета статті: розкрити функції та інформаційно-пошуковий потенціал БД „Періодика” ЕК як складової ІГР у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, окреслити засоби її популяризації серед користувачів.

Актуальність дослідження підтверджується широкою зацікавленістю споживачів у БД „Періодика” як сучасному засобові наукової комунікації.

Виклад основного матеріалу. Впровадження в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського системи автоматизації бібліотек (САБ) ІРБІС стало основою модернізації науково-інформаційної діяльності книгозбірні, зокрема організації інноваційної структури ІГР. Для створення ІГР як системи електронних ресурсів та інформаційних послуг програмно-технологічною платформою обрано одну із останніх версій САБ ІРБІС64 [9]. За визначенням П. І. Рогової, ІГР – це „акумуляовані вітчизняні та зарубіжні електронні ресурси з питань педагогіки, психології та освіти, спеціалізовані, персоніфіковані БД наукової інформації, до яких надаватиметься доступ користувачам завдяки відповідному програмному забезпеченню” [7, с. 220]. Головним результатом, що очікується від сформованого ІГР – це створення умов „для інтенсифікації науково-дослідної діяльності, навчально-виховного

процесу в освітянській сфері України шляхом створення принципово нових можливостей для пошуку й використання наукової інформації, відображення в освітянському сегменті інформаційного простору інтегрованих бібліотечно-інформаційних ресурсів, надання вільного доступу до таких ресурсів незалежно від статусу та місця перебування користувачів” [2, с. 20]. Згідно із новим Статутом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (2016 р.) формування ІГР на засадах кооперації та координації й упровадження інноваційних форм і методів роботи в діяльність мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України є одним із основних завдань діяльності книгозбірні як координаційного і науково-методичного центру означеної мережі [10, с. 4].

ІГР вибудовується як відкрита система, що має тенденцію до розширення. На сьогодні до складу ІГР входять бази даних ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського („Книги”, „Періодика” „Галузева реферативна база”, „Сухомліністика” та ін.), зведені БД, які формуються спільно з провідними книгозбірнями мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України (зведена БД дисертацій з питань освіти, педагогіки та психології, зведена БД збірників наукових праць та ін.), система „Розподілені бази даних ІРБІС-корпорації” (БД ЕК інших бібліотек, що мають веб-модуль ІРБІС) тощо. Електронні БД ІГР забезпечені єдиною точкою доступу на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

В середовищі ІГР в структурі ЕК сформовано й постійно поповнюється аналітична бібліографічна БД „Періодика”. Виходячи зі специфіки контенту й технологічних особливостей, визначимо основні функції, що виконує БД „Періодика”:

– *кумулятивна* – спрямована на накопичення даних про всі сучасні вітчизняні й зарубіжні періодичні видання, якими поповнюється фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, та бібліографічних записів (БЗ) їх аналітичного розпису;

– *меморіальна* – забезпечує збереження введених даних;

– *інформаційна* – спрямована на багатоаспектне та оперативне відображення інформації про розвиток і сучасний стан наук про освіту, педагогіки і психології, освітньої практики та суміжних галузей знань, галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформаційної діяльності, що міститься в періодичних виданнях, через їх аналітико-синтетичне опрацювання;

– *науково-дослідна* – сприяє глибинним пошукам науковців і практиків у вище означених сферах шляхом надання джерельної бази для досліджень;

– *просвітницька* – орієнтована на популяризацію фахових періодичних видань та публікацій з них;

– *когнітивна* – реалізується через зацікавлення матеріалами галузевих поточних видань і спонукання до вивчення проблем, що в них висвітлюються;

– *освітня та самоосвітня* – виявляється в підтримці освіти (формальної й неформальної), сприяє підвищенню освітнього, професійного, інтелектуального, загальнокультурного рівня користувачів, розвиткові їх інформаційної культури;

– *довідкова* – надає можливість отримувати певні достовірні відомості, відображені в БЗ та безпосередньо в публікаціях галузевих періодичних видань, а також щодо наявності в бібліотеці того чи іншого часопису;

– *пошукова, або інформаційно-пошукова* – забезпечує можливість пошуку в масиві БЗ інформації, потрібної користувачам, за різними параметрами;

– *комуникативна* – через пошукову функцію забезпечує доведення до споживача бібліографічної інформації, підтримуючи зв'язок користувач – бібліотека;

– *іміджева* – реалізується через представлення користувачам якісного бібліографічного продукту, що позиціонує ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як наукову бібліотечну установу освітянської галузі державного рівня.

Виконання функцій БД „Періодика” забезпечується технологічними умовами САБ ІРБІС64 та створеними на їх основі інформаційно-пошуковими можливостями на етапі формування ресурсу (введення даних та автоматичного формування пошукових словників), а ще – вміннями читачів їх використовувати.

Програмне забезпечення дає змогу здійснювати бібліографічний пошук в БД „Періодика” в локальній мережі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в автоматизованому робочому місці (АРМ) „Читач” через технологію авторизованого доступу на клієнт-серверній платформі, що робить БД доступною одночасно багатьом особам. Віддалений пошук забезпечено через модуль WEB-ІРБІС, що дає можливість рівного і вільного користування БД всім бажаним в системі ІПР на порталі книгозбірні. Процес пошуку інформації в БД „Періодика” здійснюється за широким спектром параметрів шляхом прямого доступу через словники. Параметрами виступають усі основні елементи БЗ документів, що утворюють контент ресурсу.

САБ ІРБІС64 передбачає технологію опису періодичних видань на зведеному рівні та окремих номерів, тому, запитуючи наявність про наявність потрібного видання за його назвою, в БД „Періодика” можна відразу отримати інформацію про всі його номери, що зберігаються у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Виявивши наявність потрібного випуску, можливо одразу переглянути його зміст. Наступним кроком буде перегляд аналітичних БЗ публікацій, зазначених у змісті. Пошук статей і матеріалів з періодичних видань можна здійснювати за такими параметрами: автор (мається на увазі будь-який із авторів, якщо їх декілька); місце роботи автора; інша особа, причетна до створення документа (перекладач, редактор, художник тощо); установа чи організація, причетна до створення документа; назва публікації; індекс Універсальної десятикової класифікації (УДК); предметна рубрика; географічна рубрика; формальний підзаголовок (позначення документа за його читацьким і цільовим призначенням, за формою викладення матеріалу, за типом або видом); ключові слова; персоналія особи, яка є об'єктом, що розглядається в документі; назва твору (художнього, публіцистичного тощо), що є предметом аналізу в документі; персоналія установи чи організації, діяльність якої досліджується в документі; назва заходу (наукової конференції,

семінару, виставки тощо), якому присвячено документ; рік опублікування (видання часопису); джерело публікації (назва періодичного видання).

Пошук можливий як за одним із параметрів, так і за їх поєднанням. Програма пропонує шість видів пошуку:

- 1) простий пошук за словником;
- 2) комплексний пошук;
- 3) пошук „для чайників”;
- 4) пошук „для розумників”;
- 5) пошук за зв'язками;
- 6) послідовний пошук.

Простий пошук виконується за одним із атрибутів, вибраних із словника. При комплексному пошуку комбінуються одразу декілька параметрів. Пошук „для чайників” орієнтований на користувачів-початківців, здійснюється шляхом введення термінів у довільній формі, що описують інформаційний запит. У режимі „для розумників” залучаються спеціальні види пошуку, що будуються на основі таких інформаційно-лінгвістичних ресурсів, як Авторитетні файли, Алфавітно-предметний покажчик до УДК тощо. Пошук за зв'язками призначений для здійснення пошуку БЗ документів, пов'язаних із вже знайденим, представленим на екрані. Послідовний пошук дає змогу відбирати БЗ із масиву знайденої інформації шляхом уточнення (обмеження) запиту.

Основною мовою каталогізації БД „Періодика” є українська, але пошук можна здійснювати також і російською, англійською та іншими мовами, оскільки БЗ часописів, заголовки БЗ та бібліографічні описи статей і матеріалів вводяться в БД мовами першоджерел. Ключові слова в обов'язковому порядку вносяться українською й додатково російською та мовою опрацьовуваного документа, якщо остання є іншою.

Структура БЗ для всіх БД ЕК передбачає сумісність основних пошукових параметрів, завдяки цьому виникає можливість створення інтегрованого пошукового апарату, що й використано при формуванні ІГР. Тому, на пошуковий запит, зроблений у БД „Періодика” на порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, одразу надходить пакет інформації за заданими параметрами, який представляє результат пошуку по всіх БД ІГР. Такий інноваційний крок у формуванні інформаційно-бібліографічного сервісу надає значні переваги для користувачів.

Інформацію про БД „Періодика” як бібліографічний ресурс читачі отримують при безпосередньому відвідуванні ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського або через представлення БД в системі ресурсів на порталі книгозбірні. Користувачі, які мають труднощі при здійсненні пошукових операцій, завжди можуть отримати допомогу від чергового бібліографа-консультанта в бібліотеці при безпосередньому спілкуванні, а також за телефонним зв'язком. Для ознайомлення користувачів з БД та методами роботи з нею проводяться також лекції та групові консультації, зокрема у рамках науково-педагогічного лекторію, наукових конференцій, семінарів, круглих столів та інших заходів. З часом з'явилася можливість

урізноманітнити засоби популяризації БД „Періодика” та навчання методиці пошуку в ній потрібних документів. Диверсифікація пов’язана із розвитком комунікативної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, спрямованої на створення комфортних умов для отримання й використання інформації із залученням зовнішніх зв’язків через Глобальну мережу. Застосування інтернет-технологій (офіційних і приватних освітніх веб-сайтів, інтернет-медіа, соціальних мереж, відеохостингів, електронної пошти тощо) як засобів для інформування й навчання користувачів шляхом усної й письмової комунікації значно розширить їхні можливості для набуття інформаційних і технологічних навичок, зокрема пошуку інформації в бібліографічних БД, добору статей і матеріалів з періодичних видань в БД, розміщених на платформі САБ ІРБІС.

Висновки. Програмна основа та інформаційне наповнення у поєднанні з чималим набором пошукових прийомів роблять БД „Періодика” сучасною інформаційно-пошуковою системою з широким спектром функцій, здатною забезпечувати високий рівень задоволення запитів користувачів, що стосуються фахової періодики. В системі ІПР БД „Періодика” отримала додаткові можливості для просування свого контенту до споживачів завдяки інтегрованому пошуковому апарату. Залучення інтернет-технологій поряд із традиційними засобами популяризації БД „Періодика” сприятиме поглибленню обізнаності користувачів щодо сучасних бібліотечних інформаційно-комунікаційних технологій та набуттю ними вмінь у пошуку потрібних документів, що містяться в періодичних і продовжуваних виданнях.

Список використаних джерел

1. Деміда Є. Ф. Формування бази даних „Періодика” електронного каталогу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: здобутки та можливості модернізації [Електронний ресурс] / Деміда Євгенія Федорівна // Інформ. технології і засоби навчання : [електрон. наук. фах. вид.] / НАПН України, Ін-т інформ. технологій і засобів навчання, Ун-т менеджменту освіти. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Т. 48, № 4. – С. 185–198. – Режим доступу: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/1254/937>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 8.11.16.
2. Концепція створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. – 20 с.
3. Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. Вип. 4. Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, проблеми, перспективи створення та забезпечення доступу / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2014. – 597 с.
4. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537-V // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/537-16>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 8.11.16.
5. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року „Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України” : розпорядж. Каб. Міністрів України від 23 берез. 2016 р. № 219-р // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-p>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 8.11.16.

6. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : розпорядж. Каб. Міністрів України від 15 трав. 2013 р. № 386-р // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 8.11.16.

7. *Рогова П. І.* Інтеграційні процеси у діяльності освітянських бібліотек МОН України і НАПН України в умовах інформатизації [Електронний ресурс] / Рогова Павла Іванівна // Інформ. технології і засоби навчання : [електрон. наук. фах. вид.] / НАПН України, Ін-т інформ. технологій і засобів навчання, Ун-т менеджменту освіти. – Текст. дані. – Київ, 2013. – Т. 38, № 6. – С. 217–233. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2013_38_6_21. – Назва з екрана. – Дата звернення: 10.11.16.

8. *Самчук Л. І.* Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як ініціатор корпоративної взаємодії освітянських бібліотек країни / Лариса Самчук // Бібл. форум України. – 2014. – № 2. – С. 13–15.

9. Система автоматизации библиотек ИРБИС64. Общее описание системы / Междунар. Асоц. пользователей и разработчиков электрон. б-к и новых информ. технологий. – Москва : ГПНТБ России, 2013. – 493 с.

10. Статут Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : (нова редакція) : затв. постановою Президії НАПН України від 26 трав. 2016 р., протокол № 1-2/8-140 / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ : [б. в.], 2016. – 12 с.

11. *Янюк С. С.* Моніторинг відвідування бази даних „Періодика” електронного каталогу Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського / Світлана Янюк // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2015. – № 1. – С. 16–21.

Демида Е. Ф.

Функциональные и поисковые возможности базы данных „Периодика” в системе интегрированного отраслевого информационного ресурса Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского

Представлена аналитическая библиографическая база данных „Периодика” электронного каталога ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского как составная часть интегрированного отраслевого информационного ресурса библиотеки. Раскрыты функциональные и информационно-поисковые возможности базы данных „Периодика”. Рассмотрены средства популяризации ресурса с целью повышения эффективности использования его информационного потенциала пользователями.

Ключевые слова: ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского, интегрированный отраслевой информационный ресурс, периодические издания, библиографическая база данных, функции, библиографический поиск, популяризация.

Demyda Y. F.

Functional and retrieval features of *Periodicals* database in the system of integrated subject information resource of V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

The paper presents an analytical e-catalogue *Periodicals* bibliographic database of V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine as a part of the library integrated subject information resource. The author of the paper describes functional and information retrieval features of *Periodicals* database. Means of popularizing the resource among users in order to increase its information potential efficiency are mentioned.

Keywords: V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, integrated subject information resource, periodicals, bibliographic database, functions, bibliographic retrieval, popularization.

Гроздова И. В.

библиотекарь НТБ ГВУЗ
„Приазовский государственный
технический университет”,
г. Мариуполь

ЭЛЕКТРОННЫЕ КОЛЛЕКЦИИ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ БИБЛИОТЕКИ ВУЗА

Статья посвящена одному из важнейших компонентов информационной среды вуза – полнотекстовой электронной библиотеке научных, учебных и методических материалов, ориентированной на все категории участников учебного процесса. Дается краткий обзор электронных коллекций научных, учебных и учебно-методических изданий ГВУЗ „Приазовский государственный технический университет”. Рассматриваются базовые принципы построения и результаты работ по информационному наполнению электронной библиотеки вуза.

Ключевые слова: информационные ресурсы, электронная библиотека, электронные ресурсы для высшего образования, учебно-методические материалы, открытый доступ, институциональный репозиторий

Постановка проблемы. На современном этапе развития украинских вузовских библиотек накоплен значительный опыт создания разнообразных научно-образовательных информационных ресурсов, представляющих результаты научной и учебной деятельности сотрудников данного вуза. Являясь одним из основных подразделений в информационном обеспечении процесса образования, библиотеки университета уделяют особое внимание современным формам накопления и представления этой информации, а именно, созданию электронных библиотек, обеспечивающих доступ к разнообразным учебным и научным материалам [1]. Кроме того, для библиотек немаловажным становится факт преимущества хранения и распространения электронной формы документа по сравнению с печатной, в частности оптимальность и компактность хранения информации, возможность оперативного ее распространения и широкого использования.

Изложение основного материала. Существующие в настоящее время и разрабатываемые новые системы электронных библиотек характеризуются большим разнообразием поддерживаемых в них информационных ресурсов, способами организации их коллекций, функциональными возможностями пользовательских интерфейсов. Эти и другие свойства электронных источников информации позволяют решить ряд традиционно остро стоящих перед вузовскими библиотеками задач:

- обеспечения сохранности фонда;
- решение проблемы книгообеспеченности учебного процесса;
- организации доступа к удаленной информации, независимо от ее физического местонахождения [2].

Основными документами фонда электронной библиотеки вуза собственной генерации становятся ресурсы, создаваемые преподавателями и научными сотрудниками этого учебного заведения, такие как: статьи, книги, учебные и учебно-методические материалы (далее – УММ), отчеты,

диссертации, материалы конференций и другие виды документов. Создание единой платформы для хранения и распространения этих работ позволяет организовать хранение, учет и поиск публикаций преподавателей, обеспечить открытый доступ к научным разработкам ученых вуза. Кроме того, электронные коллекции вузовских библиотек оказывают существенное влияние на некоторые международные рейтинги вуза. Например, одним из самых популярных инструментов для оценки позиций отечественных высших учреждений как на международной арене, так и в стране является рейтинг Webometrics. Рейтинг основан на анализе представления университета в Интернет-пространстве и косвенным образом позволяет оценить образовательные и научно-исследовательские достижения университетов через сравнение их сайтов. Основная задача Webometrics – мотивировать учебные заведения публиковать качественные высокоцитируемые работы.

Создание институциональных репозиториях открытого доступа (обязательно в домене университета) способствует существенному увеличению рейтинга университета. Авторы статей будут ссылаться на материалы, размещенные в репозитории, указывая ссылку, которая будет вести на домен университета. Студенты, в свою очередь, активно делятся ссылками на учебные материалы, размещенные в репозитории, в социальных сетях[3].

Научно-техническая библиотека ГВУЗ „Приазовский государственный технический университет” (далее – НТБ ПГТУ) формирует четыре виртуальные базы данных собственной генерации, которые насчитывают более 34 тыс. электронных научных и учебных материалов, а также обеспечивает доступ к отечественным и международным базам данных научной информации.

С учетом специфики вуза в его электронной библиотеке формируются следующие управляемые полнотекстовые электронные коллекции:

- научные труды сотрудников университета;
- учебно-методические материалы;
- материалы конференций, проводимых в ПГТУ;
- электронной версии научных журналов ПГТУ.

В 2011 году библиотека начала работу над созданием коллекции научных публикаций преподавателей вуза. Для создания архива была выбрана система с открытым исходным кодом – DSpace. Репозиторий ПГТУ создан для накопления, систематизации и хранения в электронном виде интеллектуальных продуктов университета, предоставления открытого доступа к ним средствами интернет-технологий, распространения этих материалов в среде мирового научно-образовательного сообщества. На сегодня база данных репозитория насчитывает более 5000 электронных документов из четырех вузовских сборников и материалов трех конференций ПГТУ.

Для распространения исследований в мировом научном сообществе и роста уровня цитируемости, институциональный репозиторий зарегистрирован в международных открытых архивах ROAR и OpenDOAR. На базе репозитория созданы личные коллекции преподавателей вуза. Предметом таких коллекций являются информационные ресурсы, содержащие данные о жизни и результатах научной деятельности ученых-педагогов. Их преимущества очевидны: простота и многофункциональность поиска, удаленный доступ,

консолидація більшого числа публікацій на одній пошуковій платформі. Всього на сайті репозиторія сформовано 319 личних колекцій преподавателів ПГТУ.

С увеличением контента сайта растет и количество посещений – с 15 000 в 2011 г. до 46 000 в 2015. В июле 2014 г. репозиторий ПГТУ занимал 34-е место из 39-ти в общеукраинском рейтинге по версии Webometrics, в 2016 г. мы поднялись на 17-е. Необходимо отметить также тот факт, что рейтинг репозиторія влияет на общий рейтинг университета в Webometrics (сейчас ПГТУ занимает 72-е место из 291 вуза в общеукраинском рейтинге и 7794-е из 12 000 – в мировом).

С целью улучшения качества учебно-методических материалов (далее – УММ) преподавателей ПГТУ и представления их пользователям с 2013 года начался процесс передачи базы данных учебно-методических материалов под контроль библиотеки. Он состоял из четырех этапов:

- I этап (ноябрь 2012 г. – январь 2013 г.) – организация методического обеспечения процесса; создание новой программной оболочки на базе Dspace;
- II этап (февраль 2013 г.) – начало проверки и загрузки на сайт УММ сотрудниками библиотеки;
- III этап (январь 2014 г.) – стандартизация процессов оформления УММ;
- IV этап (август 2014 г. – февраль 2015 г.) – перевод контента сайта УММ на новую платформу.

Для унифицирования требований к оформлению УММ, в 2014 году были разработаны три стандарта ПГТУ. Стандарт „Виды изданий в сфере учебно-методического обеспечения учебного процесса. Общие требования” устанавливает состав и структуру основных видов изданий в сфере учебно-методического обеспечения учебного процесса ПГТУ. Стандарт „Оформление текстового материала в учебно-методических изданиях. Общие требования” устанавливает общие требования к оформлению текстового материала в учебно-методических разработках преподавателей ПГТУ. Стандарт „Нормоконтроль изданий в сфере учебно-методического обеспечения учебного процесса. Порядок организации и проведения” устанавливает порядок организации и проведения контроля изданий, разрабатываемых в сфере методического обеспечения учебного процесса. Как любой корпоративный стандарт, стандарт вуза представляет собой соглашение о единых правилах организации технологии или управления, в основу которых закладываются отраслевые, национальные и международные стандарты.

Заключительным этапом стал перевод всего контента сайта на платформу программы DSpace. Программное обеспечение сайта позволяет осуществлять поиск и структурирование информации по ключевым словам, автору, названию, году и виду издания, факультету, кафедре. Для всех пользователей доступна статистика общего количества материалов.

Основными количественными показателями востребованности нашей работы являются данные учета посещаемости и книговыдачи, которые наглядно демонстрируют тот факт, что современные студенты скорее предпочтут быстро получать нужную информацию в уже готовом виде из Интернета, чем по крупицам собирать её из множества книжек и

периодических изданий. И последствия этого перехода от традиционного чтения к использованию электронных документов наглядно иллюстрирует ежегодное увеличение доли виртуальных посещений и скачиваний в статистике обслуживания, которые в 2015 году впервые превысили традиционные. Согласно статистическим данным программы GoogleAnalytics, из четырех БД собственной генерации наиболее востребованными в 2015 году стали сайт УММ и институциональный репозиторий ПГТУ с 58 000 и 46 000 посещениями соответственно.

Сегодня реализованы следующие составляющие электронной библиотеки вуза:

- доступ к электронным базам данных научной и учебной информации как собственной генерации, так и заимствованных;
- интерактивное персонализированное и дифференцированное обслуживание пользователей библиотеки;
- обеспечение цифровыми информационными услугами, такими как онлайн-библиография, виртуальные выставки, электронный формуляр;
- частичная модернизация технологической инфраструктуры научно-технической библиотеки.

Выводы. Таким образом, университетская библиотека, являясь значимым структурным подразделением любого университета мира, не должна оставаться в стороне от тенденций развития высшего образования а, скорее, наоборот, благодаря им играть все более важную роль в деятельности современного университета, осваивая и успешно выполняя функции, которые ранее были нехарактерны для библиотек. Только всемерно способствуя своим университетам в решении стоящих перед ними задач, например, такой как повышение позиции университета в мировых рейтингах, университетские библиотеки демонстрируют свою значимость и востребованность в обществе [3].

Список использованной литературы

1. *Пекур Е. В.* Подходы к формированию собственных электронных коллекций в библиотеке педагогического университета [Электронный ресурс] / Е. В. Пекур // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса : материалы конф. – Электрон. дан. – Москва : ГПНТБ России, 2012. – 1 электрон. опт. диск (CD – ROM). – Систем. требования: IBM PC ,Windows 2000 или выше. – Загл. с этикетки диска.
2. *Халиков Л. И.* Электронные коллекции информационных ресурсов электронной библиотеки вуза / Л. И. Халиков // Науч. и техн. б-ки. – 2011. – № 9. – С. 79–85.
3. *Скалабан А. В.* Роль библиотеки в укреплении позиций университета в RankingWebofUniversities (Webometrics) / А. В. Скалабан // Высшэйшая школа. – 2014. – № 1. – С. 60–63.

Гроздова І. В.

Електронні колекції інформаційних ресурсів бібліотеки вишу

Стаття присвячена одному з найважливіших компонентів інформаційного середовища вишу – повнотекстової електронної бібліотеки наукових, навчальних і методичних матеріалів, орієнтованої на всі категорії учасників навчального процесу. Дається короткий огляд електронних колекцій наукових, навчальних і навчально-методичних видань ДВНЗ

„Приазовський державний технічний університет”. Розглядаються базові принципи побудови та результати робіт з інформаційного наповнення електронної бібліотеки вишу.

Ключові слова: інформаційні ресурси, електронна бібліотека, електронні ресурси для вищої освіти, навчально-методичні матеріали, відкритий доступ, інституційний репозиторій

Grozdova I. V.

Electronic collections of information resources of library of higher education institution

Article is devoted to one of the most important components of the information environment of higher education institution – the full text electronic library of scientific, training and methodical materials focused on all categories of participants of educational process. The short review of electronic collections scientific, educational and the GVUZ „Azov State Technical University” educational and methodical publications is given. The basic principles of construction and results of works on information filling of electronic library of higher education institution are considered.

Keywords: information resources, electronic library, electronic resources for the higher education, educational and methodical materials, open access, an institutional repository

УДК 02:004

Вараксіна Н. В.

завідділу науково-технічного забезпечення
та впровадження комп'ютерних технологій
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Шило О. А.

с. н. с. відділу науково-технічного забезпечення
та впровадження комп'ютерних технологій
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

УПРОВАДЖЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ БІБЛІОТЕК

Зроблено огляд програмного забезпечення для створення мультимедійних продуктів, зокрема, ePublisher, iSpring Suite 8.5, HyperMethod, Macromedia Director, KAICA тощо.

Ключові слова: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, програмне забезпечення, iSpring Suite 8.5, ePublisher 3000, HyperMethod 3.5, Formula Graphics, Multimedia Builder 4.8, Macromedia Director MX 2004, Macromedia Authorware, KAICA, мультимедійні технології, мультимедійні продукти, електронні курси, e-Learning, дистанційна освіта.

Постановка проблеми. Інформація та знання стають найважливішими стратегічними ресурсами розвитку й одна з провідних ролей у формуванні інформаційного суспільства належить бібліотеці. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та активне їх упровадження у діяльність бібліотеки визначає оперативність і повноту задоволення інформаційних потреб користувачів, розширення переліку бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг, зокрема видання власної продукції не тільки на паперовому носії, а й в електронному вигляді. Такі видання можуть мати оригінальний інтерфейс та містити елементи мультимедіа.

Мультимедійні технології з'явилися на основі комп'ютерних засобів створення, зберігання, опрацювання та відтворення інформації в цифровому вигляді – текстовому, графічному, аудіо- та відеофайлів. Засоби мультимедіа з початку 90-х рр. удосконалювались і до початку ХХІ ст. стали основою нових

продуктів і послуг, таких, як електронні книжки і газети, нові технології навчання, відеоконференції, засоби графічного дизайну, голосова та відео-пошта тощо.

У Тлумачному словнику з інформатики зазначено: „*мультимедіа* – це носії інформації й контент, які включають комбінацію різних форм інформаційного наповнення. Передавальне середовище із множинними формами інформаційного наповнення, на відміну від традиційних форм друкованого або рукописного матеріалу, включає комбінацію тексту, графічних зображень, анімації, аудіо- і відеонаповнення. Мультимедіа зазвичай записується, відтворюється, відображається або передається різними електронними, телекомунікаційними й комп'ютерними пристроями, зокрема через Інтернет. Частиною мультимедіа є технології, що дають змогу за допомогою комп'ютера інтегрувати, обробляти й одночасно відтворювати різноманітні типи сигналів, різні середовища, засоби й способи обміну інформацією. Забезпечують зберігання величезних масивів даних, довільного інтерактивного доступу до їхніх елементів і відтворення на екрані ПК відеосюжетів із звуковим супроводом” [9, с. 439].

Такий великий спектр технологічних можливостей зумовлює їх широке використання в різноманітних видах людської діяльності, а перевагами таких електронних продуктів є їхня практично необмеженість за обсягом інформації, компактність, зручність у користуванні, довгостроковість, оперативність поповнення та оновлення інформації.

Бібліотека в сучасних умовах дедалі частіше надає доступ до мультимедійних ресурсів, за допомогою мультимедійних технологій підтримує і просуває книжки, тому що завдяки використанню різноманітних наочних засобів ці продукти мають більше можливостей у відображенні фактографічної, бібліографічної та повнотекстової інформації. Сьогодні вже є досвід створення якісних бібліотечних мультимедійних продуктів, що відповідають не тільки вимогам бібліотекарів, а й очікуванням користувачів, адже в міру розвитку інформаційних технологій якісні характеристики мультимедійних ресурсів набувають дедалі більшого значення.

Таким чином, щоб бібліотека стала повноправним суб'єктом інформаційного простору, потрібно не тільки впровадити в її діяльність мультимедійні технології, а й навчити бібліотекарів працювати з ними, тобто вони мають опанувати основи мультимедійних технологій аналогічно тому, як вони опанували комп'ютерну грамотність. „Розуміння ситуації і вміння правильно прийняти рішення про вибір програмного продукту, вміння вчасно перейти на новий сьогодні так само потрібні, як і вміння створити красиво оформлений документ у Word або таблицю в Excel” [2, с. 6].

Одним із основних видів інформаційної діяльності бібліотеки є підготовка бібліографічної, реферативної та аналітичної інформації: бібліографічних і реферативних баз даних, каталогів, бібліографічних покажчиків тощо. На порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського створено й доповнюються такі інформаційно-бібліографічні ресурси: „Видатні педагоги України та світу”, „Педагоги-новатори”, „Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книжкознавці та документознавці України та світу”. У них

відображено інформацію про видатних як вітчизняних, так і зарубіжних осіб. Користувачам запропоновано також різноманітні віртуальні виставки, доступ до яких надано тільки онлайн, однак іноді виникає потреба в представленні їх на окремих компакт-дисках.

Метою статті є розгляд питання застосування програмного забезпечення для створення мультимедійних ресурсів, зокрема інформаційно-бібліографічних, для впровадження його в практику роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Це дасть змогу популяризувати здобутки в галузі вітчизняної та зарубіжної освіти, педагогіки та психології й, а також сприятиме розкриттю фондів бібліотеки.

Виклад основного матеріалу. Сучасний ринок пропонує різні форми мультимедійних продуктів, зокрема, сайти, ігри, віртуальні виставки та путівники, презентації, ролики, листівки, енциклопедії, підручники, лекції та ін. Залежно від форми, змісту і призначеного для користувача ресурсу можна виділити його домінуючі функції: розважальну, освітню, пізнавальну та іншу. Мультимедіа – це лише технологія, оболонка, в яку упорядник вкладає свій контент, організовує подання матеріалу і навігацію за ресурсам.

Сьогодні існує широкий спектр мультимедійних продуктів, зокрема „Енциклопедія Кирила і Мефодія”, енциклопедії Кол’єра та „Кругосвет” й інші різноманітні видання, що розповсюджуються онлайн та на окремих компакт-дисках. Аналіз компакт-дисків, які надходять до бібліотеки, засвідчив, що їх зазвичай виготовляють такі спеціалізовані фірми, як „Квазар-Мікро”, „Просвіта” тощо. Існує також кілька програмних платформ для самостійного створення мультимедійних ресурсів.

Перш ніж приступити до аналізу спеціальних програм, призначених для створення мультимедійних видань, слід зазначити, що це можна зробити і без них. Для цього потрібно скористатися редактором MS Word, створити певну кількість сторінок у форматі HTML, об’єднати їх посиланнями й отримати видання, придатне як для перегляду на локальному комп’ютері, так і для розміщення в Інтернеті. Більше того, існують програми для об’єднання таких сторінок в один файл.

iSpring Suite 8.5. Пакет компанії „iSpring” з’явився на початку 2000-х рр. і призначений для створення електронних курсів (e-Learning). Сьогодні лінійка продуктів містить професійні інструменти для створення електронних курсів iSpring Suite, систему дистанційного навчання СДН iSpring Online, а також хмарний сервіс для зберігання та швидкого поширення презентацій (Spring Cloud).

iSpring Suite – це повний пакет інструментів для створення інтерактивних електронних курсів, тестів, діалогових тренажерів, відеолекцій і скрінкасти. iSpring Suite інтегрований в MS PowerPoint, простий і зручний у роботі.

Програмне забезпечення дає можливість:

- створити діалоговий тренажер для відпрацювання навичок спілкування з клієнтами або партнерами;
- зняти екран монітора (зробити скрінкаст), що потрібно для демонстрації роботи комп’ютерних програм;

- записати відео з екрана, щоб додати його на слайд презентації, зберегти на комп'ютері або завантажити на YouTube;
- створити інтерактивні тести й опитування для підвищення ефективності процесу навчання;
- записати звукову доріжку до питань тесту в редакторі, можна додати до повідомлень аудіо, зображення, формули і налаштувати повідомлення за замовчуванням для правильних і неправильних відповідей;
- вибрати відповідний метод публікації готових курсів, тестів та інтерактивних: веб – для розміщення в Інтернеті (сайт, блог), iSpring Cloud – завантаження презентацій в „хмару” для перегляду й швидкого поширення; iSpring Online – публікація в СДН iSpring (збереження у формат SCORM, AICC, Tin Can API для завантаження в інші системи), відео – конвертація в mp4 і завантаження на YouTube.

ePublisher 3000. Пакет компанії „ГіперМетод” переважно використовується під час створення курсів лекцій для школярів і студентів, оскільки не потребує ані матеріальних затрат, ані витрат часу. Програма – це досить простий в освоєнні редактор, який може або автоматично створити книжку за вже наявними розділами, або дає можливість самостійно створювати її верстку. Продукт підтримує більшість потрібних для верстки функцій.

Для створення книжки слід мати текст у файлі формату rtf або pdf. Заголовки у файлі повинні бути пронумеровані за ієрархією розділів, завдяки чому програма зможе сформувати структуру видання й зміст. Програма містить 40 шаблонів оформлення електронної книжки, що включають зовнішнє художнє оформлення тексту, можна створити власний шаблон. Готова книжка зберігається в двох форматах:

- у вигляді exe-файла, що виконується, який можна запустити на будь-якому комп'ютері в системі Windows;
- у html-форматі для подальшої публікації в Інтернеті.

Можна внести зміни у верстку, доповнити книжку відеофрагментами (avi, mpeg4), звуком (wav, mp3), графікою (gif, jpg, bmp), веб-об'єктами (html, JavaScript, Java тощо), зовнішніми (на сайти в Інтернеті) і внутрішніми (на сторінки книжки) гіпертекстовими посиланнями. Можна створити систему пошуку та словник термінів. Встановивши режим відкриття книжки тільки для читання, можна захистити її від піратського копіювання.

HyperMethod 3.5. Ця програма призначена для розробників мультимедійних презентаційних додатків. На відміну від попереднього продукту, вона призначена для швидкого й ефективного створення інформаційних систем, презентаційних дисків, електронних підручників, довідників, енциклопедій, де текст може бути лише однією з багатьох складових, та інших додатків, які містять елементи анімації, звукового супроводу й відеоролики. Програма є досить простою для освоєння, не потребує спеціальних навичок програмування та має інтуїтивно зрозумілий інтерфейс російською мовою.

Внутрішній механізм програми ґрунтується на використанні формату mdb. Пакет дає змогу працювати з великою кількістю форматів:

- текстові (html, rtf, txt, pdf);

- графічні (gif, jpg, bmp, wmf, emf);
- відео (avi, mpeg);
- звукові (wav, midi, mp3).

Під час створення довідкових ресурсів маємо можливість організувати потужну систему пошуку інформації. Формуючи навчальні ресурси, можна створювати і системи із зворотним зв'язком. Така система дасть змогу здійснювати перевірку знань користувача. Пакет має й інші переваги, корисні під час створення великих електронних продуктів.

HyperMethod 3.5 поширюється в трьох редакціях: стандартній, професійній і мережевій. Професійна версія адресована тим, хто має справу з конвеєром типових завдань. Тут насамперед буде важливою продуктивність, тому пакет надає великий вибір засобів автоматизації (так звані „асистенти”). Друга перевага професійної редакції – засоби контролю та перевірки, які беруть на себе частину рутинної ручної роботи. Найдешевша версія програми дасть змогу створити повноцінний мультимедійний продукт, який може містити не тільки текст, а й анімацію, графіку, відео, звук. Ця комерційна програма за своїми функціональними можливостями наближається до лідера – програми Macromedia Director, але коштує значно менше.

За допомогою пакета HyperMethod створено такі диски, як „Русский Музей. Живопись”, енциклопедія музичних інструментів „Terra Musicalis”, „Русский софт 97”, „Русский софт 98”, підручник „Социальная компетентность”, а також різні презентаційні диски та електронні каталоги продукції.

Formula Graphics. Авторська система має простий у використанні графічний інтерфейс і може застосовуватися також практично для будь-яких типів електронних ресурсів. У програмі немає жодних обмежень на зображення, звук й анімацію, які можна вбудувати в продукт. Інформація на екрані відображається з використанням гіпертексту та графічних гіперпосилань.

Formula Graphics дає змогу:

- створювати ресурс із використанням дво- і тривимірної графіки;
- впроваджувати анімацію й створювати за її допомогою невеликі ігри (що особливо корисно під час створення дитячих продуктів);
- створювати проєктори (вікна, в яких показуватиметься ресурс) будь-якої форми, які будуть розміщуватимуться на робочому столі.

Додаткові можливості програми – створення за її допомогою окремих утиліт і зберігачів екранів (screensavers). Розроблені програми можуть бути відтворені з компакт-диска, безпосередньо через Інтернет або вбудовані у веб-сторінку.

Multimedia Builder 4.8. Продукти, створені в цій програмі, можуть містити графіку, текст, звук і відео. Програма має величезну кількість різноманітних інструментів, кілька змінних шаблонів та можливість застосовувати до зображень безліч ефектів.

Під час створення програми формують exe-файл, що виконується, або файл у власному форматі, для виконання якого використовують невеликий програвач. Оскільки під час таких дій відбувається стиснення даних, додатки

виходять дуже компактними, що дає змогу розв'язати проблему їх передавання через Інтернет.

Програма працює зі звуковими файлами, для яких існує розвинена система команд (Play, Stop, Pause, Next тощо). Завдяки вбудованим можливостям програми можна без особливих зусиль створювати прості музичні програвачі будь-якої форми й виду, що додасть ресурсу оригінальності.

Macromedia Director MX 2004. Пакет Macromedia Director призначений для створення складних інтерактивних мережевих мультимедіа-додатків, зокрема презентацій. Система має необмежені можливості у сфері оброблення мультимедійних матеріалів і підтримує більшість популярних форматів відеоматеріалу, звуку, растрової графіки, об'ємних моделей і векторних рисунків. У розпорядженні користувачів є дві мови написання сценаріїв, підтримка формату dvd-video, засоби публікації матеріалів на різних платформах. Окрім цього, запропоноване рішення інтегрується з пакетом Flash MX, підтримує відтворення відеороликів у форматі dvd, дає змогу створювати яскраві, змістовні веб-сайти й мультимедійні продукти, зокрема презентації.

Засоби управління аудіо- та відеообміном підтримують потокові формати RealMedia і використовують для налаштування панорамування й гучності поточкових аудіоматеріалів та створення відеоефектів. Засоби динамічної анімації й створення геометричних фігур забезпечують контроль положення, кута повороту та масштабу моделей, освітлення, розстановки камер, текстур і окремих заготовок для сценаріїв. Інструменти програми дають можливість створювати видовищні спец ефекти: туман, полум'я, вода, дощ тощо, які забезпечують високу реалістичність під час моделювання рухів і механічних взаємодій. Розробникам пропонують зручні візуальні інструменти та потужні засоби тестування й налагодження.

Проекти можуть бути записані на компакт-диск або збережені в стислому форматі для розміщення в Інтернеті, де вони будуть доступні користувачам.

Macromedia Authorware. Це візуальне середовище для розроблення інтерактивних мультимедійних навчальних програм (курсів) та презентацій. Наприклад, підтримується імпорт MS PowerPoint, трансляція створеної презентації в локальній мережі або в Інтернеті, інтеграція з dvd, підтримка Macromedia Flash MX та багато іншого.

Пакет Authorware передбачає спільне використання різних форм подання матеріалу: тексту, рисунків, відео та звукового супроводу. Засоби Authorware дають змогу дотримувати сучасних вимог, що висуваються до побудови та організації систем електронного навчання. Це досягається завдяки розвиненим засобам інтерактивності, можливості інтеграції з великою кількістю додатків (особливо розроблених фірмою Macromedia), підтримувannya різноманітних форматів даних:

- відео: avi, mov, flc, mpeg, Quick Time, swf, Macromedia Director;
- звук: aiff, mp3, pcm, swa, vox, wave;
- графіка: gif, png, jpeg, bmp, tiff, psd, wmf, emf, Targa, Photoshop 3.0, xRes lrg, pict, wmf;
- текст: rtf, txt.

Вбудована система програмування, крім створення власних макросів, дає змогу працювати з ActiveX-об'єктами й WinAPI-функціями. Хоча в Authorware вбудовано мову сценаріїв, його можливості не дають змоги повною мірою забезпечити створення підтримки практичних і лабораторних занять. Кінцевий продукт є незалежним додатком, який може бути записано на диск або опубліковано в Інтернеті.

КОМПЛЕКСИ КАІСА. Програмно-інформаційні комплекси КАІСА є робочими інструментами створення електронних інформаційних ресурсів музеїв, організацій з охорони пам'яток, архівів і використовуються для інтегрованого представлення інформаційних ресурсів установ культури регіону. Завдяки комплексам КАІСА в рамках регіональних проектів здійснюється інтеграція інформаційних ресурсів установ культури різних типів і відомчої приналежності. Ядром інтеграції є регіональна енциклопедія.

КАІСА-Енциклопедія – забезпечує створення й представлення регіональної енциклопедії.

КАІСА-Архів – забезпечує формування та ведення єдиної бази даних архіву, представлення в Інтернеті електронного каталогу архіву, автоматизацію ведення науково-довідкового апарату та документообігу архіву.

КАІСА-Спадщина – забезпечує створення баз даних об'єктів культурної спадщини (пам'ятки архітектури, історії та археології).

КАІСА-Краєзнавство – забезпечує формування повнотекстових електронних бібліотек із пошуковими можливостями баз даних. Використовується для створення та об'єднання краєзнавчих електронних ресурсів, які мають різноманітну тематичну спрямованість. Наприклад, портал краєзнавчих ресурсів „Ковчег” (<http://inark.net/?lc=ru>).

КАІСА-Афіша – забезпечує комп'ютерну технологію ведення інтегрованої бази даних установ культури, висвітлення подій культурного та наукового життя регіону, рекламно-інформаційне обслуговування установ культури, освіти й науки.

Для аналізу найбільш цікавим є **КАІСА-Енциклопедія**. Цей комплекс є універсальним довідковим інформаційним ресурсом, а також ядром об'єднання роз'єднаних інформаційних ресурсів для повноцінного представлення різноманітних аспектів життєдіяльності регіону в друкованому вигляді (брошури, каталоги, буклети), на компакт-дисках та в розширеному форматі інтернет-енциклопедій (<http://www.altsoft.spb.ru/project/97309>).

Для створення енциклопедії використовують програмно-інформаційний комплекс, що складається з кількох автоматизованих робочих місць, які працюють у локальній мережі. Ядром комплексу є загальна база даних, в якій створюють і зберігають пов'язані між собою інформаційні об'єкти і довідники-показчики:

- словникові статті;
- тематичний рубрикатор статей;
- абетковий показчик статей (словник);
- іменний показчик (особи);
- топографічний показчик (топоніми);
- іконографічний показчик: зображення й підписи до них;

- предметний покажчик (події, організації, об'єкти культурної спадщини);
- бібліографія;
- службові довідники-покажчики.

Об'єкти, що пов'язані між собою ієрархічними та змістовими зв'язками, підтримують функцію множинного співвіднесення: одна стаття може належати кільком рубриками, мати зв'язок із довільною кількістю осіб, зображень тощо.

За допомогою комплексу КАІСА-Енциклопедія створюють електронні енциклопедичні довідники історичних підприємств (<http://vodokanal.altsoft.spb.ru/>), які містять перелік статей про історію становлення й сучасну діяльність підприємства, що розподіляють за тематичними рубриками. Значну частину енциклопедії складають біографічні нариси про працівників, які внесли значний вклад у розвиток підприємства. Статті про сучасну діяльність підприємства відображають його досягнення, розповідаючи про освоєння новітніх технологій, випуск конкурентоспроможної продукції та пропозиції нових послуг. Окрема рубрика енциклопедії присвячена нагородам підприємства та його працівників. Усі статті та нариси бажано супроводжувати образотворчими матеріалами. Ця електронна енциклопедія забезпечує регулярне оновлення й доповнення змісту статей і образотворчого матеріалу.

Порівняльні характеристики розглянутих програм подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльні характеристики програм для створення мультимедійних видань

ПРОДУКТ	РОЗРОБНИК	САЙТ ПРОГРАМИ	СПОСІБ ПОШИРЕННЯ
Ресурс у форматі HTML	Власне розроблення		
iSpring Suite 8.5.	„iSpring”	http://www.ispring.ru/	Платна
ePublisher 3000	„ГіперМетод”	www.hypermethod.ru	
HyperMethod 3.5	„ГіперМетод”	www.hypermethod.ru	
Formula Graphics		www.formulagraphics.com	Умовно безкоштовна, поширюється через Інтернет.
Multimedia Builder 4.8	Mediachance Multimedia	www.compactdraw.com	умовно-безкоштовна, проте незареєстрована версія повністю функціональна тільки протягом 30 днів
Macromedia Director MX 2004	Macromedia	http://www.macromedia.com	shareware
Macromedia Authorware	Macromedia	http://www.macromedia.com	shareware
Комплекси КАІСА	ВАТ „Альт-Софт” (Санкт-Петербург, Росія)	http://www.altsoft.spb.ru/ або http://www.matriks-pres.com.ua/index.php/sistema-kaisa	Платні

Висновки. Отже, в Інтернеті існує досить велика кількість сайтів, де більш-менш докладно описано як зазначені вище програми, так і ті, про які не йшлося, та серед яких є не менше, а часто навіть більш потужні системи. Проте слід враховувати, що більшість із названих програм є платними і потребують від користувача знання основ програмування.

Підсумовуючи, зазначимо таке:

- програму iSpring Suite 8.5 використовують для створення лекцій та відеороликів презентацій;
- програму ePublisher 3000 використовують під час створення книжок, зокрема курсів лекцій для дистанційного навчання;
- програма Formula Graphics доступна через Інтернет, але не підтримується розробниками, оскільки вони працюють над створенням нової;
- продукти HyperMethod 3.5 (професійна версія) та Multimedia Builder 4.8 дають змогу створити повноцінний мультимедійний продукт і можуть бути корисними для тих працівників бібліотек, які працюють над створенням віртуальних виставок, презентацій та інших мультимедійних ресурсів;
- продукти фірми Macromedia призначені для створення інтерактивних мультимедійних навчальних програм (курсів), складних інтерактивних мережевих мультимедіа-додатків, зокрема презентацій, і розраховані винятково на професіоналів;
- комплекс КАІСА-Енциклопедія призначений для створення інтернет-енциклопедій, які також можуть бути представлені в друкованому вигляді та на компакт-дисках. Його можна використовувати для таких великих проектів, як інформаційно-бібліографічні ресурси „Видатні педагоги України та світу”, під час створення універсального довідково-інформаційного ресурсу, енциклопедичного довідника ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського тощо.

Технології мультимедіа сьогодні є ефективним засобом розвитку і освіти особистості. Застосування мультимедійних продуктів позитивно впливає на процеси залучення до читання. Створення, поширення та активне використання мультимедійної продукції впливає на інноваційне перетворення бібліотечно-бібліографічного обслуговування, дає можливість виявити творчий потенціал професії.

Освоєння мультимедійної технології бібліотеками відбувається досить повільно. Це зумовлено браком професійних знань у бібліотечних фахівців про технології створення мультимедійного продукту та недостатнім фінансуванням бібліотек, застарілою комп'ютерною технікою, відсутністю ліцензійного програмного забезпечення тощо. Але майбутнє бібліотек – це нові технології, інформаційні мережі, електронні ресурси.

Список використаних джерел

1. *Аверин Д. В.* Программы для создания электронных изданий [Електронний ресурс] / Д. В. Аверин. – Електрон. текст. данні. – Режим доступу: http://www.gramota.ru/biblio/magazines/mrs/28_443. – Назва з екрана.
2. *Васильев В. В.* Информационные технологии в библиотечном деле : учеб.-метод. пособие / В. В. Васильев, Н. В. Сороколетова, Л. В. Хливненко. – Москва : Либерия-Библиоформ, 2007. – 368 с. – (Серия „Библиотекарь и время. XXI век” : 100 вып. ; вып. 60).
3. *Использование мультимедийных технологий в библиотеке : информ.-метод. дайджест* / сост. И. М. Хвостенко ; Новосиб. гос. обл. науч. б-ка. – Новосибирск : Изд-во НГОНБ, 2012. – 68 с.
4. *Князева Г. В.* Применение мультимедийных технологий в образовательных учреждениях [Електронний ресурс] / Князева Галина Викторовна // Вестник ВУиТ. – 2010. – № 16. – Електрон. текст. данні. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-multimediynyh-tehnologiy-v-obrazovatelnyh-uchrezhdeniyah>. – Назва з екрана.

5. Комплекси КАІСА : програмно-інформаційні комплекси для інтегрованого подання інформаційних культурних ресурсів регіону [Електронний ресурс] // Матрікс-прес. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://www.matriks-pres.com.ua/index.php/sistema-kaisa>. – Назва з екрана.

6. Матвеева И. Ю. Мультимедийные библиотечные продукты в поддержку и продвижение чтения / И. Ю. Матвеева // Медийная поддержка чтения : практ. пособие. – Москва, 2010. – С. 98–107.

7. Программно-информационный комплекс КАИСА [Електронний ресурс] / ВАТ „Альт-Софт” (Санкт-Петербург, Росія). – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: http://www.altsoft.spb.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=25&Itemid=29. – Назва з екрана.

8. Профессиональные штудии : информ. сб. : Вып. 2. Информационно-мультимедийные технологии в современной библиотеке. / Гос. бюджетное учреждение культуры г. Москвы „Центральная универсальная научная библиотека им. Н. А. Некрасова”. – Москва, 2011. – 66 с. – (Серия „В помощь специалисту публичной библиотеки”).

9. Тлумачний словник з інформатики / [Г. Г. Півняк, Б. С. Бусигін, М. М. Дівізінюк та ін.]. – Дніпропетровськ : Нац. гірнич. ун-т, 2010. – 600 с.

10. Яворских Е. Мультимедийный строитель [Електронний ресурс] / Евгений Яворских. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://ruhelp.narod.ru/Stat2/Stat27.htm>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 15.12.2016.

11. iSpring [Електронний ресурс] : [офіц. сайт]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://www.ispring.ru/>. – Назва з екрана.

Вараксина Н. В., Шило А. А.,

Внедрение мультимедийных технологий в деятельность педагогических библиотек

Дан обзор программного обеспечения для создания мультимедийных продуктов, в частности: ePublisher, iSpring Suite 8.5, HyperMethod, Macromedia Director, КАИСА и т. д.

Ключевые слова: ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского, программное обеспечение, iSpring Suite 8.5, ePublisher 3000, HyperMethod 3.5, Formula Graphics, Multimedia Builder 4.8, Macromedia Director MX 2004, Macromedia Authorware, КАИСА, мультимедийные технологии, мультимедийные продукты, электронные курсы, e-Learning, дистанционное образование

Varaksina N. V., Shylo O. A.

Implementation of multimedia technologies in education libraries

The survey of software for multimedia products, ePublisher, iSpring Suite 8.5, HyperMethod, Macromedia Director, КАИСА in particular, is presented.

Keywords: V.O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine; software; iSpring Suite 8.5; ePublisher 3000; HyperMethod 3.5; Formula Graphics; Multimedia Builder 4.8; Macromedia Director MX 2004; Macromedia Authorware; КАИСА; multimedia technologies; multimedia products; e-learning courses; distance education.

Лога Т. В.

наук. співроб. відділу
науково-документного забезпечення
та зберігання фонду
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

СУЧАСНИЙ СТАН ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Проаналізовано традиційні та дистанційні форми довідково-бібліографічного обслуговування в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. З'ясовано переваги окремих форм довідково-бібліографічного обслуговування. Досліджено роль обліку та аналізу довідково-бібліографічного обслуговування у вивченні інформаційних потреб користувачів.

Ключові слова: довідково-бібліографічне обслуговування, бібліографічна довідка, інформаційні потреби.

Постановка проблеми. Діяльність сучасної бібліотеки та всіх її підрозділів спрямована на якісне й оперативне обслуговування користувачів, задоволення їх інформаційних потреб. Одним із основних напрямів діяльності книгозбірень є довідково-бібліографічна діяльність, яка полягає у формуванні довідково-бібліографічного апарату та здійсненні довідково-бібліографічного обслуговування (ДБО). Результат ДБО залежить від якості довідково-бібліографічного апарату, професійності бібліографа, а також матеріально-технічної бази бібліотеки. На сучасному етапі розвитку бібліотечної справи особливо актуальним є використання всіх можливих шляхів швидкого пошуку достовірної інформації, поєднання традиційного та дистанційного ДБО.

Аналіз наукових досліджень. Сутність поняття „*довідково-бібліографічне обслуговування*”, його форми та види досліджували українські науковці Т. Добко, З. Романуха, Г. Швецова-Водка, а також зарубіжні бібліотекознавці І. Моргенштерн, М. Нецерет, В. Свірюкова та ін. Нормативне виокремлення та офіційне оформлення довідково-бібліографічної діяльності (ДБД) починається на початку ХІХ ст. У 1891 р. американський бібліотекар Колумбійського університету В. Чайлд вперше запропонував таке визначення: „*довідково-бібліографічна робота* – це виконання будь-яких і всіх можливих дій, що сприяють забезпеченню доступу до бібліотечних ресурсів” [4, с. 19].

І. Моргенштерн у своїх дослідженнях вживав поняття „*довідково-бібліографічна служба*”, яке відображає систему елементів бібліотеки, що забезпечують функціонування ДБО. До них належать довідково-бібліографічний апарат, суб'єкти ДБО (бібліографи), матеріально-технічна база бібліотеки та організаційні форми обслуговування [9, с. 14].

Зауважимо, що поняття „*довідково-бібліографічне обслуговування*” на законодавчому рівні України тлумачиться як обслуговування споживачів інформації відповідно до запитів, пов'язане з наданням довідок та інших бібліографічних послуг [7, с. 28]. Т. Добко вважає, що за змістом довідково-бібліографічне обслуговування є сукупністю процесів прийняття разових запитів, зумовленого ними системного пошуку інформації в традиційних і

електронних ресурсах, передавання користувачам інформації про рукописні, друковані та електронні документи, а також виявлені в джерелах інформації різноманітні факти [4, с. 8].

Сучасний розвиток інформаційного суспільства вимагає нових форм довідково-бібліографічного обслуговування, пов'язаних із використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Науковці зазначають, що довідково-бібліографічне обслуговування віддалених користувачів розвивається в трьох напрямках [12, с. 171]:

- синхронне (онлайн) – виконання запитів у режимі реального часу (чат-обслуговування, через приватний комунікатор Skype);
- асинхронне (офлайн) – отримання відповіді на запит через певний відрізок часу за допомогою електронної пошти або веб-форми (віртуальні довідкові служби);
- автоматичне надання інформації у відповідь на запити користувачів на основі використання спеціально організованих баз даних (наприклад, архів виконаних запитів віртуальними довідковими службами).

Мета статті – аналіз форм довідково-бібліографічного обслуговування в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а також результатів обліку ДБО як складової вивчення інформаційних потреб читачів.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що одним з пріоритетних напрямів діяльності бібліотеки є науково-інформаційне забезпечення розвитку наук про освіту, педагогіки і психології. У 2015–2016 рр. в рамках наукової теми „Модернізація науково-інформаційної діяльності провідних книгозбірень мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України” (наук. керівник – канд. іст. наук С. М. Зозуля) здійснювалось вивчення українського й зарубіжного досвіду довідково-бібліографічної діяльності книгозбірень, а також аналіз традиційного й дистанційного ДБО в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Слід зазначити, що довідково-бібліографічна діяльність як складова частина науково-інформаційної діяльності бібліотеки охоплює такі напрями: пріоритетне ДБО керівного складу НАПН України та провідних науковців вітчизняної педагогічної науки; бібліотечно-інформаційна орієнтація користувачів в інформаційних ресурсах, використання інформаційних ресурсів для задоволення потреб користувачів; наукове розроблення питань інформаційно-бібліографічної роботи та ДБО користувачів бібліотеки [2, с. 129]. Окремі форми довідково-бібліографічного обслуговування в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського досліджували В. Вербова, О. Довгань, О. Литовченко, Л. Пономаренко, О. Углова.

Основними етапами довідково-бібліографічного обслуговування в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є:

- прийом запиту;
- його уточнення (встановлення мети та причин звернення читача до інформації; його обізнаності в цій проблематиці; наявності відомих читачу авторів і публікацій з даної теми та ін.);
- розробка методології пошуку інформації: визначення кола джерел, які доречно використати; послідовності звернення до них; методики виявлення

інформації в кожному з джерел (за ключовими словами, предметними рубриками, автором та ін.);

- здійснення пошуку, який супроводжується уточненням запиту (розширення, звуження, переформулювання);
- відбір і групування виявленого матеріалу;
- оформлення довідки та передача її читачу; відгук читача про якість виконання довідки (за його бажанням);
- реєстрація довідки в журналі обліку результатів довідково-бібліографічного обслуговування.

Традиційно процес ДБО здійснюється безпосередньо в приміщенні бібліотеки у відповідь на запит користувача, який прийшов до цієї установи. ДБО, яке відбувається безпосередньо в приміщенні бібліотеки ще називають стаціонарним, а ДБО віддалених користувачів – зовнішнім [11, с. 17]. Бібліографи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського надають користувачам усні та письмові бібліографічні довідки – відповіді на разові інформаційні запити, які містять потрібну інформацію: тематичні, адресні, уточнювальні, фактографічні. Одним із важливих напрямів довідково-бібліографічного обслуговування в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є підготовка письмових бібліографічних довідок на замовлення індивідуальних і групових абонентів НАПН України та МОН України, яка здійснюється бібліографами відділу наукової інформаційно-бібліографічної діяльності. Всього впродовж 2000–2014 рр. було підготовлено **2571** бібліографічний список [1, с. 25]. Тематика та обсяг письмових довідок визначаються за допомогою анкетування. Крім бібліографічних довідок, фахівці бібліотеки також надають бібліографічні консультації – поради, рекомендації щодо методики бібліографічного пошуку, використання ДБА, методики бібліографування.

У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського традиційне ДБО відбувається на основі пошуку інформації в традиційних каталогах і картотеках бібліотеки, електронному каталозі, імідж-каталозі бібліотеки. Крім того, бібліографи систематично використовують довідково-бібліографічний фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (законодавчі та нормативні документи, видання органів державної бібліографії, енциклопедії, словники, довідники, бібліографічні посібники, архів виконаних довідок), власні електронні бази даних („Рідкісні книги”, „Галузева реферативна база даних”, „Бібліотечна справа”, „Сухомліністика”, „Зведена база даних дисертацій з питань освіти, педагогіки та психології”, „Зведена база даних періодичних видань”, „Повнотекстові документи” та ін.), а також зовнішні бази даних та електронні каталоги інших бібліотек. Зазначимо, що останнім часом процес створення електронних баз даних набуває корпоративного характеру, що значно економить час бібліотечних працівників, а також забезпечує потрібну повноту інформації для віддаленого користувача про наявність документів у бібліотеках певного регіону, України. Зокрема, у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського започатковано такі корпоративні проекти:

- зі створення баз даних періодики в їх електронних каталогах;
- зі створення зведеної бази даних дисертацій з питань освіти, педагогіки та психології (ЗвБД) на порталі бібліотеки;

– зі створення реферативної бази даних (РБД) з питань педагогіки, психології та освіти – галузевого сегменту загальнодержавної РБД „Україніка наукова”.

Дистанційне ДБО в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського відбувається синхронно та асинхронно. Синхронне обслуговування потрібне для виконання запитів користувачів, яким відповідь потрібна терміново. Крім того синхронне обслуговування дає змогу не тільки надавати інформацію, а й навчати користувача самостійно здійснювати пошук. У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського дистанційне ДБО здійснюється за допомогою форм інтерактивного обслуговування, що відображені на веб-порталі бібліотеки в рубриці „Запитай бібліотекаря”: Skype (dnrb911), електронна пошта (dovidka_dnrpb@i.ua), телефон довідкової служби (467–22–14).

У 2016 р. було здійснено аналіз використання послуги „Запитай бібліотекаря” віддаленими користувачами упродовж 2013–2016 рр. (ця послуга діє з 2013 р.). Всього за досліджуваний період в рамках цієї служби було надано **324** довідки (див. табл. 1). Працівниками бібліотеки зроблено висновок, що „Запитай бібліотекаря” не замінює традиційне ДБО, а сприяє залученню нових користувачів, рекламує діяльність бібліотеки [13, с. 12]. Також у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського працює сервіс „Допомога онлайн”, який дає змогу в режимі реального часу спілкуватися з віддаленим користувачем через спеціальну форму, розміщену на веб-порталі бібліотеки. Така форма ДБО забезпечує синхронне обслуговування віддалених читачів.

Таблиця 1

Моніторинг використання служби „Запитай бібліотекаря”

Рік	2013	2014	2015	2016	Всього
Кількість довідок	49	128	109	38	324

Варто зазначити, що асинхронне ДБО набуло активного розповсюдження у вигляді організації віртуальних довідкових служб. **Віртуальна довідкова служба** – складова довідково-інформаційного забезпечення користувачів, служба, що функціонує за допомогою електронних технологій, часто в реальному часі, її клієнти використовують комп’ютери й інтернет-технології для взаємодії з персоналом довідки без прямого фізичного контакту з останніми [5, с. 269]. Існує думка, що такі служби правильніше називати „електронні довідкові служби” [3, с. 14]. Перевагою таких служб є те, що користувач, маючи доступ до мережі Інтернет, може поставити запитання у будь-який зручний для нього час, не обмежуючись графіком роботи бібліотеки. Зазначимо, що послуги електронної довідкової служби передбачають надання відповіді на конкретний запит, але не мають на меті навчити користувача самостійно орієнтуватися в пошукових системах. Навчання пошуку інформації можливе лише під час здійснення традиційного ДБО в бібліотеці, а також у процесі синхронного обслуговування віддалених читачів. Відповідь на запит користувача у форматі Віртуальної довідкової служби може бути представлена: посиланнями на інтернет-ресурси; бібліографічними списками; посиланнями на виконані запити, що зберігаються в архіві; фактичними даними (із зазначенням

джерел інформації); методичною консультацією щодо проведення подальшого пошуку самим користувачем.

З 2007 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського долучилася до корпоративного проекту „Об'єднана довідкова служба бібліотек України „Віртуальна бібліографічна довідка”², що був створений у 2005 р. на базі Національної бібліотеки України для дітей. У рамках проекту відвідувачам надається можливість сформулювати питання й отримати відповідь у режимі офлайн, а також скористатись архівом виконаних довідок [5, с. 270]. Віртуальна довідкова служба функціонує за допомогою спеціальної веб-форми на веб-порталі бібліотеки. У 2013 р. фахівцями бібліотеки було здійснено моніторинг використання „Віртуальної бібліографічної довідки” віддаленими користувачами протягом 2009–2013 рр., результати якого свідчать, що найбільший відсоток користувачів цієї служби – це студентська молодь (57,3%), на другому місці – спеціалісти (42,1%), а на третьому – учні (0,6%) [8, с. 154–155]. Всього за 2009–2016 рр. було надано **3031** віртуальну довідку. До уваги було взято тільки ті довідки, які надавались фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Аналізуючи бібліографічні запити читачів, науковці дійшли висновку, що пріоритетне значення для сучасного користувача має не бібліографічний опис документа, а сам документ як носій інформації, незалежно від його матеріальної форми [10, с. 6]. Тому в сучасних бібліотеках, як зазначає Т. Добко, у практиці ДБО набуло поширення комплексне обслуговування, що включає пошук, надання документів, їхнє копіювання (сканування) і передання засобами зв'язку (електронною чи звичайною поштою) або безпосередньо користувачеві [4, с. 282]. Схематично цей процес можна зобразити таким чином: бібліографічна (уточнювальна, тематична, фактографічна) довідка + встановлення місцезнаходження документа (адресна довідка) + доставка документа (або його копії) користувачеві, у т. ч. з передплачених ресурсів. У 2013 р. в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було запроваджено нову онлайн-послугу „Електронна доставка документів”, яка дає можливість здійснювати комплексне ДБО для віддалених читачів.

Важливою складовою здійснення довідково-бібліографічної діяльності є облік та аналіз ДБО, метою якого є удосконалення даного виду роботи. У той же час запити користувачів та результати їх виконання аналізуються з метою вивчення інформаційних потреб та ступеня їх задоволення. Систематичний облік ДБО сприяє оптимальному плануванню цього виду діяльності. Первинний облік здійснюється у „Журналі обліку результатів ДБО”. Наприклад, журнал може мати такі графи для внесення інформації (див. табл. 2). Графа „Тип довідки” передбачає реєстрацію довідок за видом і змістом інформації: Т – тематичні, А – адресні, У – уточнювальні, Ф – фактографічні та ін. У графі „Примітки” фіксують додаткові відомості щодо виконання довідки (переадресування, додаткові пояснення щодо причин незадоволення запиту тощо).

²Об'єднана довідкова служба бібліотек України „Віртуальна бібліографічна довідка”. – Режим доступу : <http://chl.kiev.ua/cgi-bin/sp/>. – Назва з екрана.

Таблиця 2

Приклад ведення „Журналу обліку результатів ДБО”

№ п/п	Дата	Категорії користувачів	Тема, мета запиту	Тип довідки				Галузь знань	Джерело пошуку	Виконавець	Консультації	Примітки
				Т	А	У	Ф					

Обліковою одиницею ДБО є один запит (незалежно від того отримав на нього відповідь користувач чи ні). Коефіцієнт ДБО встановлюється шляхом ділення кількості довідок за рік на кількість користувачів у році, який досліджується [6, с. 17]. Застосування даного коефіцієнта дає змогу порівнювати підсумки ДБО в однотипних бібліотеках або в одній бібліотеці за різні роки. Довідково-бібліографічне обслуговування характеризується не тільки кількісними показниками за типом виконаних запитів. Слід також аналізувати галузі знань, за якими виконувались запити та категорії користувачів, для яких це здійснювалось, звертати увагу на хронологічні рамки та види документів, які запитувались читачами. Підсумки виконання річного плану щодо довідково-бібліографічного обслуговування відображаються у річному звіті бібліотеки. Систематичне ведення „Журналу обліку результатів ДБО” дає змогу визначити склад користувачів за категоріями, а також пріоритети читачів щодо тематики бібліографічних запитів.

Висновки. Отже, досвід ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в організації довідково-бібліографічного обслуговування свідчить, що розвиток інформаційних технологій дає змогу якісно надавати бібліографічні довідки як стаціонарні (традиційно в бібліотеці), так і зовнішні – віддаленим читачам за допомогою спеціальної форми на порталі бібліотеки, скайпу, електронної пошти, у рамках корпоративного проекту „Об’єднана довідкова служба бібліотек України „Віртуальна бібліографічна довідка”, під час телефонної розмови. Зазначимо, що синхронне ДБО, яке передбачає виконання запитів у режимі реального часу має свої переваги, оскільки під час спілкування з віддаленим читачем онлайн-бібліотекар має можливість навчити його самостійно шукати потрібну інформацію. Облік і аналіз ДБО є обов’язковою складовою довідково-бібліографічної діяльності, що сприяє вивченню інформаційних потреб користувачів різних категорій, а також дає змогу визначити коефіцієнт ДБО. Аналіз бібліографічних запитів читачів сприяє оптимальному плануванню довідково-бібліографічної діяльності загалом.

Список використаних джерел

1. *Вербова В.* Вибіркове розповсюдження інформації: теорія та досвід впровадження в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / Віта Вербова // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 7. – С. 24–27.
2. *Вербова В.* Довідково-бібліографічне обслуговування, підготовка та видання бібліографічних покажчиків / В. Вербова, Л. Пономаренко // Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: перспективи розвитку: монографія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2015. – С. 129–145.

3. Добко Т. Довідково-бібліографічне обслуговування в електронному середовищі: віртуальне чи реальне / Т. Добко // Бібл. вісн. – 2011. – № 4. – С. 11–23. – Бібліогр.: 38 назв.
4. Добко Т. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.): [монографія] / Т. Добко; [відп. ред. О. Онищенко]; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 374 с.
5. Довгань О. Віртуальна бібліографічна довідка – інноваційний напрям інформаційно-бібліографічної діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / О. Довгань // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2010. – Вип. 2: Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку. – С. 269–273. – Бібліогр.: 11 назв.
6. Довідково-бібліографічне обслуговування читачів: метод. рек. / Харків. обл. універс. наук. б-ка; уклад. Л. О. Сашкова. – Харків: ХОУНБ, 2014. – 23 с.
7. Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології / НАПН України; Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського; [уклад.: П. І. Рогова, Я. О. Чепуренко, С. М. Зозуля, І. Г. Лобановська]. – Київ: Нілан-ЛТД, 2012. – 283 с.
8. Литовченко О. Віртуальна бібліографічна довідка як складова комплексного інформаційного забезпечення / О. Литовченко // Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: перспективи розвитку: монографія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Київ, 2015. – С. 151–166.
9. Моргенштерн И. Справочно-библиографическое обслуживание: теория и практика / И. Моргенштерн; сост. и науч. ред. Г. Губанова. – М.: Либерей-Библинформ, 2011. – 176 с.
10. Неццет М. Учет результатов справочно-библиографического обслуживания в Российской государственной библиотеке / М. Неццет // Бібл. вісн. – 2012. – № 1. – С. 3–6. – Бібліогр.: 3 назви.
11. Романуха З. Термінологія довідково-бібліографічного обслуговування / З. Романуха, Г. Швецова-Водка // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 9. – С. 16–19.
12. Свирюкова В. Интерактивное обслуживание как элемент системы справочно-библиографического обслуживания удаленных пользователей в крупной научной библиотеке / В. Свирюкова // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития / Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского [и др.]. – Киев, 2014. – Вып. 12. – С. 170–178. – Библиогр.: 5 названий.
13. Углова О. Аналіз використання послуги „Запитай бібліотекаря” віддаленими користувачами Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / О. Углова // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2015. – № 2. – С. 10–14.

Лога Т. В.

Современное состояние справочно-библиографического обслуживания в Государственной научно-педагогической библиотеке Украины имени В. А. Сухомлинского

Проанализированы традиционные и дистанционные формы справочно-библиографического обслуживания в ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского. Выяснено преимущества отдельных форм справочно-библиографического обслуживания. Исследована роль учета и анализа справочно-библиографического обслуживания в изучении информационных потребностей пользователей.

Ключевые слова: справочно-библиографическое обслуживание, библиографическая справка, информационные потребности.

Loga T. V.

Current status of the Reference Service at the V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

The paper analyzes traditional and distance forms of Reference Services at the V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine found of particular forms of Reference Services. The role of accounting and analysis Reference Services to study the information needs of users.

Keywords: *Reference Services, bibliographic information, information needs.*

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Випуск 5

**ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА СТВОРЕННЯ
КОРПОРАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ
ДЛЯ ОСВІТЯНСЬКОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

Збірник наукових праць

За загальною редакцією **Т. В. Добко, І. Г. Лобановської**

Підп. до друку 20.12.2016

Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 4681 від 4.02.2014

Тел./факс (044) 440-35-48
e-mail: dnpb@i.ua